ALGIRDAS
BRAZAUSKAS

APSISPRENDIMAS

1988–1991

VAGA

ALGIRDAS BRAZAUSKAS

ALGIRDAS
BRAZAUSKAS

APSISPRENDIMAS

1988–1991

VILNIUS

UDK 323(474.5)
Br 97

ISBN 5-415-01725-9

Apsisprendimo genezė

Sparčiai bėgantis laikas nutolina lemtingus mūsų tautos ir valstybės įvykius, kurie buvo, rodos, taip neseniai, bet jau tapo istoriniais. Tai XX amžiaus devintojo dešimtmečio lietuvių tautinio atgimimo metai. Lietuvos žmonių kovoje už nepriklausomybę svarbus istorinis vaidmuo teko Algirdui Brazauskui – persitvarkiusios, nepriklausomos Lietuvos komunistų partijos vadovui. Nuo jo pilietiškumo, nuo jo veiksmų labai daug priklausė tuometinė sunkiai prognozuojama Lietuvos išsivadavimo eiga. Grumdamasis su galinga imperine Tarybų Sąjungos komunistų partijos valdžia jis veikė ir diplomatiškai, ir ryžtingai. Kad Lietuva 1990 m. kovo 11 d. atkūrė nepriklausomybę be aukų, didelis ir Algirdo Brazausko nuopelnas.

Nuo tų įvykių, nuo Sąjūdžio „gimimo" prabėgo penkiolika metų. Šiandien tai jau istorija, nors ir netolima. 1993 m. išleista nedidelė, kukli A. Brazausko knyga „Lietuviškos skyrybos" – tuometinių istorinių įvykių veikėjo ir liudininko įspūdžiai iš to laikmečio, pasakojimas apie Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos ir šio žingsnio aplinkybes. Patikslinta ir papildyta knyga leidžiama pakartotinai, išeina kitu, manau, tikslesniu pavadinimu, kuris nusako esminį autoriaus pasirinkimą tuo laikotarpiu.

A. Brazauskas su tėvu prie gimtojo namo Rokiškyje, L. Giros g., nr. 7. *(1992 m. nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)*

Į tautos, visuomenės gyvenimą ateiname iš savo vaikystės, šeimos, kuri formuoja žmogaus įsitikinimus, moralines, dvasines vertybes. Toms vertybėms paprastai liekame ištikimi visą gyvenimą. Jos lemia žmogaus pasirinkimą, APSISPRENDIMĄ lemtingais gyvenimo momentais.

Pristatant šią knygą dera trumpai papasakoti ir apie jos autorių, paminėti A. Brazausko giminės šaknis ir aplinką, tėvų įtaką jo asmenybei. Tai padės suprasti, kaip jis susiformavo toks, kokį pažįsta Lietuvos ir Pasaulio žmonės, koks buvo jo kelias į aukščiausius Lietuvos valstybės postus.

Pasak paties Algirdo Brazausko, jo šeimos šaknys – vidury Lietuvos, kur jo protėviai gyveno dar XVIII amžiuje. Valstiečiai Brazauskai yra kilę iš Radviliškio rajono Grinkiškio valsčiaus Mikailiš-

kių kaimo. Jų gyvenimas glaudžiai susijęs su Pašušvio miesteliu. Čia buvo krikštijami ir laidojami jų seneliai ir proseneliai. Ant nedidelės kalvelės tebestovi graži mūrinė bažnytėlė, statyta bene 1553 metais.

Algirdo Brazausko senelis Kazimieras gimtuosius Mikailiškius paliko tesulaukęs 17 metų. Pramokęs siuvėjo amato atvyko į Liepoją, apsistojo pas brolį Juozą, įsteigė nedidelę siuvyklėlę. Iš Juozo, kuris dirbo geležinkelyje, pasirinko telegrafisto specialybę ir tolimesnį savo gyvenimą taip pat susiejo su geležinkeliu. Patyręs, kad prie caro valdžios „vietiniams" čia geresnio darbo nebus, nutarė vykti į Šiaurės Kaukazą, kur dauguma geležinkelio tarnautojų buvo katalikai. Čia greitai gavo darbo, čia gimė vaikai. Gyveno Nalčike ir Vladikaukaze, ūkiškai, gana pasiturimai. Tačiau traukė į tėvynę. Praūžus revoliucijoms ir pilietiniams karams 1923 metais jis su šeima grįžo į nepriklausomą Lietuvą ir įsikūrė Kėdainių apskrityje, Pašilių kaime. Tuometinės žemės reformos metu čia gavo 8 ha žemės, pamažu pasistatė namus, įkūrė sodybą.

Algirdo Brazausko tėvas Kazimieras gimė 1906 metais Kaukaze. Nalčike baigė realinę vidurinę mokyklą ir, šeimai grįžus į Lietuvą, pradėjo ieškoti darbo. Baigė Kauno buhalterių kursus, atitarnavo Lietuvos kariuomenėje. Nusprendęs kurti šeimą, vedė Sofiją Perezilevičiūtę, kilusią iš Kaišiadorių. Sofija buvo baigusi gimnaziją ir dirbo notaro padėjėja. Pažymėtina, kad Kazimiero ir Sofijos santuokos liudytoju buvo profesorius Jonas Yčas, buvęs nepriklausomos Lietuvos Respublikos švietimo ministras.

Kazimieras ir Sofija Brazauskai dirbo privačių notarų pagalbininkais Šiauliuose, Rokiškyje. Prieš Antrąjį pasaulinį karą jiems persikėlus į Kaišiadoris, Kazimieras Brazauskas dirba Teisingumo ministerijos hipotekos įstaigoje. Po Antrojo pasaulinio karo Sofija Brazauskienė baigė Vilniaus universiteto teisės fakultetą ir ilgus metus dirbo Kaišiadorių rajono notare, keletą metų advokate, kurį laiką teisėjavo.

Brazauskų šeima 1975 m. Centre tėvai Sofija ir Kazimieras Brazauskai ir jų vaikai (iš kairės) Algirdas, Regina ir Gerardas.
(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)

Algirdas Brazauskas gimė 1932 m. rugsėjo 22 d. Rokiškyje. Krikšto metu jam buvo suteiktas ir antrasis vardas – Mykolas. 1951 m. jis baigė Kaišiadorių pirmąją vidurinę mokyklą ir įstojo į Kauno politechnikos institutą. Studijuodamas buvo aktyvus visuomenininkas, saviveiklininkas, sportininkas, dalyvavo Lietuvos lengvosios atletikos rinktinėje.

A. Brazauskas studijavo chruščiovinio „atlydžio" metais, kai po Tarybų Sąjungos komunistų partijos XX-ojo suvažiavimo stalininis fizinis teroras jau buvo pasibaigęs. Iš Sibiro grįžo į Lietuvą tremtiniai, iš kalėjimų ir koncentracijos stovyklų namo grįžo tūkstančiai buvusių politinių kalinių. Tapo galutinai aišku, kad jėga, ginklu Lietuvai iškovoti nepriklausomybės neįmanoma ir, kad tauta išliktų, reikia visais įmanomais būdais tausoti žmones ir dirbti visuomenei, prisitaikant prie esamų sąlygų.

A. Brazauskas (antras iš kairės) su dukromis Laima (trečia iš kairės) ir Audrone (penkta iš kairės) bei dukrų draugais.
(1976 m. nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)

1956 m., dar prieš diplominio darbo gynimą, A. Brazauskas pradėjo dirbti inžinieriumi Kauno hidroelektrinės statyboje. Netrukus paskiriamas direkcijos vyriausiuoju inžinieriumi. 1958 m. jis – jau Energetikos statybos tresto valdybos viršininkas, nuo 1962 m. – Lietuvos TSR Liaudies ūkio tarybos statybinių medžiagų valdybos viršininkas, 1965–1966 m. – Statybinių medžiagų pramonės ministras. 1967 m. jis pradeda dirbti Lietuvos TSR Valstybinio plano komiteto pirmininko pirmuoju pavaduotoju. Kaip gabus, iniciatyvus gamybininkas, geras gamybinių procesų organizatorius 1977 m. paskiriamas Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pramonės ir ekonomikos reikalų sekretoriumi. Prasidėjus tautiniam atgimimui, 1988 m. su Sąjūdžio pritarimu išrenkamas Lietuvos komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi, o 1990 m. pradžioje išrinktas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininku.

Algirdas Brazauskas 1988 m. dalyvavo masiniuose tautinio atgimimo renginiuose, 1988 m. spalio 22–23 d., jau būdamas Lietuvos komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi, dalyvavo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime, pritarė jo programai. Kaip faktinis Lietuvos TSR vadovas, kontaktuodamas su Tarybų Sąjungos vadovybe ir palaikydamas ryšį su Sąjūdžio lyderiais, neutralizavo Maskvos spaudimą lietuvių tautinio išsivadavimo procesui, tuo reikšmingai prisidėdamas prie taikaus Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. 1989 m., Sąjūdžiui pritariant, išrinktas Tarybų Sąjungos liaudies deputatu, Tarybų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos rūmų nariu. 1989 m. gruodį jo vadovaujama Lietuvos komunistų partija atsiskyrė nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos, tuo suardydama diktatorišką šios partijos monolitiškumą.

1990 m. sausio 15 – kovo 11 d., A. Brazauskui einant Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininko pareigas, Aukščiausioji Taryba 1990 m. vasario 17 d. priėmė nutarimą, panaikinantį 1940 m. liepos 21 d. vadinamojo Liaudies seimo deklaraciją apie Lietuvos įstojimą į Tarybų Sąjungą, atimdama teisinį pagrindą laikyti Lietuvą Tarybų Sąjungos dalimi.

1990 m. vasario 24 d. A. Brazauskas Kaišiadorių rinkimų apygardoje išrinktas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos – Lietuvos Respublikos Atkuriamojo Seimo nariu, yra 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signataras.

1990 m. kovą – 1991 m. sausį A. Brazauskas, dirbdamas Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko pavaduotoju, vykdė Lietuvos ūkio pertvarkymą iš Tarybų Sąjungos ūkio sistemos į nepriklausomos valstybės ūkinį gyvenimą, organizavo Lietuvos ūkio funkcionavimą Tarybų Sąjungos blokados metu.

Ši knyga – apie XX amžiaus aštuntojo ir devintojo dešimtmečių Lietuvos komunistų partiją, apie lemtinguosius 1988–1990 metus,

kaip jie vienam iš atsakingų tos partijos darbuotojų atrodė „iš vidaus". Tada, kaip ir visais pokario metais, Lietuvos komunistų partijoje vyko tyli kova dėl užimamų pareigų, dėl įtakos tarp komunistų – lietuvių ir atvykėlių iš Rusijos. Nedrįsčiau teigti, kad tai buvo daroma iš patriotizmo, tačiau negalima visiškai atmesti ir šio motyvo. Tą pastebėjo, suprato ir mūsų išeiviai užsienyje, pokario metais iš pradžių aktyviai rėmę ir gynę ginkluotą Lietuvos žmonių rezistenciją. Antai JAV gyvenęs poetas Jonas Aistis kūrinyje „Milfordo gatvės elegijos", nagrinėdamas lietuvių pokario kovos už laisvę nesėkmes, nurodo: „Iš tų nesėkmių bene tragiškiausia bus partizaninis judėjimas netolimoje praeityje. Kiek tiesioginių, kiek netiesioginių aukų. Aukas skaitau abiejose pusėse: laisvės kovotojai ir istrebiteliai, arba liaudies gynėjai ir banditai, abu tos pačios tautos vaikai, tos pačios motinos tėvynės sūnūs, vienos ir tos pačios okupacijos aukos [...] Žinote, jei reikėjo paaukoti devyniasdešimt aštuonis lietuvius, kad kristų pora rusų, tai rezultatai daugiau negu skurdūs. Tai baisūs rezultatai". O tų metų Lietuvos komunistų partijos veiklą, „tarnavimą" Maskvos okupantams, jis taip pat vadina rezistencija, klausdamas, ar tik ši rezistencija nebus „pasėkmingesnė ir vaisingesnė negu mūsiškė"[1].

Lietuvoje XX a. devintajame dešimtmetyje tokios fizinės ir dvasinės tironijos, kokią nuo komunistų partijos ir KGB Lietuvos žmonės patyrė pirmąjį pokario dešimtmetį, tuo metu jau nebuvo, tačiau totalitarinė Tarybų Sąjungos komunistų partijos ir represinio aparato – KGB politika tebebuvo vykdoma, tebesitęsė ideologinė ir politinė žmonių priespauda ir beteisiškumas. Visuomenė, ypač inteligentija, visą laiką buvo KGB „akiratyje", buvo persekiojami, dvasiškai terorizuojami kitaminčiai, tebevyko politiniai procesai.

---

[1] *Aistis J.* Milfordo gatvės elegijos.V., 1991, p. 382, 477.

Tačiau laisvės ir nepriklausomybės siekis visuomet buvo gyvas. Ir tuomet žmonės dirbo, svajojo, kūrė šeimas, rūpinosi vaikų ateitimi, neprarasdami iš tėvų paveldėto tautiškumo jausmo. Stengėsi prisitaikyti prie esamos politinės ir ekonominės sistemos ir išlikti, išgyventi ateičiai. Jeigu ne savo, tai savo vaikų ir vaikaičių ateičiai. Laisvesnei, demokratiškesnei, turtingesnei. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kai vieni ar kiti politikai pradėjo viską iš tarybinės praeities neigti, monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas tyliai, bet tvirtai kartojo: „Lietuva buvo ir vakar“.

Šios knygos autorius, nors tuometinėje sistemoje ir užėmė labai aukštas pareigas, nebuvo susijęs su komunistinės ideologijos sklaida, kitaminčių persekiojimais, o sprendė konkrečias krašto ekonomikos ir ūkio problemas. Tuo laikotarpiu Lietuvos komunistų partiją papildė nauja karta, nesusijusi su pokario stalininių represijų organizavimu ir vykdymu. Štai kokiais argumentais po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo savo priklausymą komunistų partijai grindė mokslininkas, universiteto profesorius, visuomenės veikėjas Česlovas Kudaba:

„Man įspūdį padarė prieš metus įvykęs XX suvažiavimas, po jo sekę išmėginimai, Lietuvos komunistų partijos vadovų ištvermė ir vyriškumas Maskvoje. Tikėjau reikšminga LKP misija prieš senų sistemų pastangas valdyti Lietuvą. Dargi bariausi viešai su ekspartiniais, ypač reklamiškai mėtančiais bilietus ir iš to darančiais sau politinį pelną“.

Tas pats Č. Kudaba toliau svarsto: „Buvo kelyje LKP. Kodėl neigčiau? Negi galėčiau kokio parašo atšaukimu ką nors pakeisti. 30 metų. Ko dabar tikisi skaitytojas, kad pasakysiu pasitraukdamas? Gal pulsiu su įtūžiu. Tiesa, turėjau savo nuomonę. Netylėjau nei Afganistano metais, nei V. Skuodžio teismo dienomis, nes tame pačiame fakultete dirbu. Bet... Tada bent bilieto negrąžinau (maža nekęsti).

Tęsiau konformišką tarybinį gyvenimą? Taip. Nenoriu teisintis, nes teisybė apie save jau pasakyta. Suprantu.

Viena noriu pasakyti – buvo ir tebėra tarp LKP nariais tapusių tokių žmonių, kurie joje ieškojome ne patogaus kelio sau, o kuo saugesnio išgyvenimo marinamai tautai. Buvo ir tokia pozicija".

Baigdamas profesorius aiškina, kad jis komunistų partijoje buvo „ne politiniais tikslais". „Ir vis dėlto – ką pasakyti atsigręžiant atgal? Gal piktą keršto žodį? Jokiu būdu, nes, atskyrus blogį nuo žmogaus, tokio jausmo nelieka. Juolab kad toje praeityje ir mano paklydimai. Betgi ten ir jaunystė, metai, kurių pakartoti negalima. Ten daug man brangių žmonių! Kodėl gi imčiau norėti visa tai prarasti, atsižadėti viso to? Man tas laikas ir žmonės jame broliški. Toks jausmas mane lydi".[2]

Č. Kudabos mintys apie priklausymą komunistų partijai, manau, atspindėjo ir daugelio jo buvusių bendrapartiečių, A. Brazausko bendražygių tuometinius jausmus. Vėliau mintis apie priklausymą komunistų partijai Č. Kudaba išplėtojo straipsnyje „Nerimas kelyje su pamokymais pačiam sau", kuris daugeliu aspektų paaiškina tuometinę politinę situaciją. Jis rašo:

„Dabar daug kas blogai. Viskas, kas daryta ir dorų partiečių (įsirašiusių į partiją tikint ką nors padaryti, išsaugoti) – ***amoralu.*** *Išties. Tarkime, visi būtų darę priešingai, moraliai. Kaip šiandien Lietuvos kraštovaizdis atrodytų? Gal būtume toliau už totorius į Rytus nunešti, gal kitaip... Reikėtų visaip pagalvoti. Arba bent dabar (?) pasakyti – kaip reikėjo gyventi Lietuvai. Vis tiek atgailaukite! Kas tas teisuolis, prieš kurį būsi klupdomas? Dažnai tie „teisuoliai" iš anų laikų, kurie tada... irgi gyveno. Vieni tyliai, kiti net niekingai...*

---

[2] *Kudaba* Č. Nenoriu jokios partijos. – *Nauja vaga.* 1990 12 23.

Bet tyliai. Dabar sako – kentėjo. Kentėjo daug kas. Tie dažnai ir dabar kenčia. Neretai ir už mus kenčia. O kas buvo – tas buvo. Daugelis buvome perpus žmonės".[3]

Č. Kudaba siūlo ant tokios praeities užritinti santarvės akmenį ir žvelgti į ateitį.

Tarybų Sąjungos demokratinės pertvarkos ideologas Aleksandras Jakovlevas, rašydamas atsiminimų knygoje apie postalininį komunistų partijos laikotarpį ir veiklą tuo metu, pastebi: „Tais laikais net gerus darbus galima buvo daryti apsimetinėjant, žaidžiant slėpynes su valdžia ir jos ideologija [...] Dar veikė Stalino sukurtos „žaidimo taisyklės". Suvažiavimuose – vienos taisyklės, kurių buvo besąlygiškai laikomasi, o praktikoje, gyvenime – visiškai kitos. Tai buvo laikoma visai normaliu dalyku – ir politiškai, ir etiškai".[4] *Tuo tarpu valdžios viršūnėje atsidūręs M. Gorbačiovas susilpnino ideologinę priespaudą ir, pasak laikraščio „Moscow Times", tokiu būdu „šešerius metus nuosekliai griovė sistemą. Tie reformų metai padėjo žmonėms pasirengti totalitarinio režimo žlugimui".*

Algirdo Brazausko knyga pasakoja ne tik apie tuometinę Lietuvos komunistų partiją, bet ir apie Lietuvos ūkio problemas, žmones, atsakingus už priimamus sprendimus. Svarbiausia šios knygos dalis – atsiminimai, pasakojimas apie totalitarinės, prievartinės sistemos Lietuvoje taikią transformaciją į demokratinę santvarką. Apie tai, kaip Lietuvos žmonių tautinis prisikėlimas, kelias į nepriklausomybę 1988–1990 m. atrodė iš Lietuvos komunistų partijos centro komiteto rūmų.

---

[3] *Kudaba* Č. Nerimas kelyje su pamokymais pačiam sau. Kn.: Pėsčiojo riterio dalia. K., 1995, p. 132.

[4] *Jakovlevas A.* Atminties akivarai. V., 2002, p. 210.

Lietuvos Respublikos Seimo nariu išrinkto A. Brazausko priesaika Seime 1992 11 25. *(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)*

Tai buvo sudėtingas procesas. Labai svarbi šio proceso grandis – Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimas nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos. XX-ojo LKP suvažiavimo nutarimas skelbė, kad savarankiškos Lietuvos komunistų partijos tikslas – ***nepriklausoma, demokratinė Lietuvos valstybė, humanistinių socializmo idealų – žmogaus laisvės ir socialinio teisingumo – įgyvendinimas ir istorinio tęstinumo sąlygų lietuvių tautai, visiems Lietuvos gyventojams sukūrimas.*** *JAV Viskonsino universiteto profesorius Julius Šmulkštys šį Lietuvos komunistų partijos žingsnį vertina taip: „Pradžioje LKP nevedė Lietuvos gyventojų į nepriklausomybę, bet eventualus partijos įsijungimas į kovą už laisvę buvo labai svarbus faktorius, kuris padėjo įtikinti Maskvą, kad jos intervencijai priešintųsi visa tauta. Dėl to aš neeilinį LKP suvažiavimą vertinu pozityviai ir esu įsitikinęs, kad jis palengvino ir pagreitino*

Žuvusiųjų už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę atminimui prie Medininkų pilies sodinami ąžuolai. Priekyje – Lietuvos Respublikos prezidentas A. Brazauskas pasodino ąžuolą 1993 04 17.
(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)

Lietuvos valstybės atkūrimą".[5] *Kito Viskonsino universiteto profesoriaus istoriko Alfredo Eriko Senno nuomone, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą 1990 m. lėmė dvi aplinkybės: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio susikūrimas bei veikla ir Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimas nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos.*

Ištisos knygos vertas Tarybų Sąjungos komunistų partijos vadovybės suorganizuotas Algirdo Brazausko ir jo bendražygių „teismas" Maskvoje po „skyrybų" 1989 m. gruodžio pabaigoje ir vėliau.

1990 m. pabaigoje jau nepriklausomos Lietuvos komunistų partija savo neiliniame suvažiavime nutarė reorganizuoti šią partiją, atsisakyti pavadinimo „komunistų". Toks pavadinimas, nepaisant LKP XX suvažiavime padarytos „atgailos" už stalinizmo metais padarytus nusikaltimus, daugelio žmonių atmintyje priminė stalinistinius metus. Lietuvos komunistų partija pasivadino Lietuvos demokratine darbo partija, jos pirmininku išrinktas Algirdas Brazauskas.

Tačiau būtina prisiminti, kad pati reikšmingiausia Algirdo Brazausko veikla prasidėjo vėliau – jam tapus nepriklausomos valstybės vadovu, pirmuoju demokratiškai visos tautos išrinktu Lietuvos Respublikos Prezidentu. Be abejo, tai prasmingas 1988–1990 m. padaryto APSISPRENDIMO vykdymas, jo tąsa, darbai 1990 m. kovo 11-ąją paskelbtam Lietuvos valstybingumo įtvirtinimui. Apie savo darbą valstybės vadovo poste A. Brazauskas 2000 m. išleido atsiminimų knygą „Penkeri Prezidento metai".

2001 m. sausio mėnesį A. Brazauskas išrinktas Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos demokratinės darbo partijų, susivienijusių į vieningą Lietuvos socialdemokratų partiją, pirmininku. Abi šios kairiosios pakraipos partijos siekė socialinio žmonių teisingumo.

---

[5] „Neeilinį LKP suvažiavimą vertinu pozityviai". J. Šmulkščio interviu P. Masilioniui. Kn.: Lemties posūkis. V., 1999, p. 266.

Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus siūlymu 2001 m. liepos 3 d. Lietuvos Respublikos Seimas pritarė jo kandidatūrai į Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko postą. Liepos 12 d. prisiekęs Seime jis pradėjo eiti Vyriausybės vadovo pareigas.

Įvairus, gana skirtingas buvusių Lietuvos komunistų partijos aukščiausių pareigūnų likimas. Vieni jų prisidėjo prie nepriklausomybės atkūrimo, tapo 1990 m. kovo 11-osios Nepriklausomybės Akto signatarais ir tebedirba Lietuvai. Kai kurie, su Tarybų Sąjungos tankais bandę susigrąžinti buvusią valdžią, pateko į Lukiškių kalėjimą. Kiti – užtarnautoje pensijoje. Dar kiti – jau paskendę Užmaršties Jūroje. O buvusį Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmąjį sekretorių Ringaudą Songailą, tuomet daug galėjusį lemti Lietuvos gyvenime, buvę jo valdiniai, sako, sutinkantys prie alaus kiosko... Toks jo apsisprendimas...

Vadovavimą Lietuvos komunistų partijai ir tuometinei respublikai A. Brazauskas perėmė iš R. Songailos. A. Brazausko apsisprendimas Lietuvos kelyje į nepriklausomybę ir vėlesni jo nuopelnai tautai ir valstybei sulaukė aukšto įvertinimo. Jis – ekonomikos mokslų daktaras, penkių universitetų garbės daktaras, apdovanotas Vytauto Didžiojo I laipsnio ordinu ir aukščiausiu valstybės apdovanojimu – Vytauto Didžiojo ordinu su aukso grandine, 15 užsienio valstybių aukščiausiais apdovanojimais.

Toks tolimesnis knygos autoriaus kelias po reikšmingo APSISPRENDIMO 1988–1990 metais.

GEDIMINAS ILGŪNAS

Lietuva devintajame XX-ojo amžiaus dešimtmetyje

Apie Tarybų Lietuvos gyvenimą iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo prirašyta daugybė knygų. Jų autoriai vienpusiškai šlovino tarybinį gyvenimą, neužsimindami apie jo trūkumus. Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo daugeliu atvejų vyksta priešingas procesas: rašomose knygose tarybinis Lietuvos žmonių gyvenimas piešiamas tik juodomis spalvomis. Tačiau ir tais metais buvo kuriamos materialinės ir dvasinės vertybės. Dabartinės nepriklausomos Lietuvos ekonominiai pamatai buvo padėti dar tuomet, vadinamaisiais tarybiniais metais. Tada tam buvo panaudotos visos leistinos ir neleistinos, įmanomos ir neįmanomos galimybės, materialiniai ištekliai. Teatrai, keliai, gamyklos, socialinė infrastruktūra – iš esmės viskas buvo sukurta per tuos dešimtmečius. O dar energetika, ryšiai, statybinių medžiagų pramonė...

Tarybinės Lietuvos vadovai dar paskutiniaisiais stalinizmo laikais, po 1950 metų, pradėjo ieškoti vadovaujančiam darbui naujų žmonių, lietuvių, skirti juos į atsakingas pareigas, nors Maskvoje visa tai nebuvo toleruojama. Taigi ir aš, turėdamas 27 metus, buvau paskirtas didelės statybinės organizacijos vadovu. Vėliau, būdamas 30-ties (1962 m.), tapau Liaudies ūkio tarybos Statybinių medžiagų pramonės valdybos viršininku, o po poros metų – šios pramonės ministru. Tokių gana jaunų vadovų tuomet buvo ir daugiau. Žinoma, buvo viena sąlyga – būti komunistų partijos nariu. Tada aš, kaip ir

daugelis, maniau, kad reikia įsitraukti į Lietuvos kūrimo, atstatymo darbą. Mes tai darėme nuoširdžiai, stengėmės gerai dirbti. Eilinių dirbančių žmonių bei ūkinių vadovų santykiai iš esmės buvo normalūs, dalykiški. Mes manėme, kad bus geriau, jei šiuos darbus Lietuvai darys ne kokie nors atvykėliai, kurių buvo daug, o mes patys, lietuviai. Jaunimas, kuris norėjo gerai gyventi, gerai ir dirbo. Būtent vietiniai kadrai lėmė tai, kad Lietuva daug nuveikė netgi būdama Tarybų Sąjungos sudėtyje.

Taip ir aš 1962 metais buvau paskirtas Liaudies ūkio tarybos valdybos viršininku. Iš pradžių į Vilnių atvykau vienas. Metus laukiau buto, nors Kaune kaip statybininkas jį turėjau. Tačiau aš jo nesugebėjau net pasikeisti, ir mūsų keturių asmenų šeima gavo paprastą trijų kambarių butelį. Paskui, praėjus daugiau kaip dešimčiai metų, butas buvo pagerintas.

Prie Lietuvos materialinės gerovės kūrimo teko prisidėti ir man. Malonu, kad mano, kaip inžinieriaus, pirmojo darbo rezultatas matyti ir šiandien – Kauno hidroelektrinė tebetarnauja Lietuvos žmonėms. Tebeveikia ir daugelis kitų Lietuvos įmonių, prie kurių statybos vienaip ar kitaip teko prisidėti, žmonės tebevažinėja mūsų nutiestais keliais, tebegyvena mūsų statytuose namuose. Vėliau, dirbant Lietuvos TSR Valstybinio plano komiteto pirmininko pirmuoju pavaduotoju, pagrindinė tuometinės mano veiklos sfera buvo kapitalinės investicijos, statyba, santykiai su Maskva. O tie santykiai tada buvo ypač sudėtingi, nes centralizuotas valdymas buvo pasiekęs viršūnę ir centralizuotos drausmės reikėjo laikytis besąlygiškai. Maskva kontroliavo absoliučiai visą respublikų gyvenimą ir vystymąsi, nuolat mums nurodinėjo ir tikrino. Reikalavimai vis griež-

Parenkant vietą Kruonio hidroelektrinei apie 1977 m.
(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)

tėjo. Tačiau mes ir tokiomis sąlygomis stengdavomės panaudoti lėšas bei išteklius ten, kur mums reikėjo, o ne ten, kur Maskva nurodė. Būdų taip padaryti sugalvodavome daugybę.

Nuo 1977 m. tapau Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriumi ekonomikai, nors prieš tai nebuvau joks partinis funkcionierius. Iš dalies taip prasidėjo mano politinė karjera. Aš, kaip gamybininkas, visada stengiausi ekonomiką, ypač ūkį, atsieti nuo politikos. Vis dėlto taip atsitiko, kad mano labai konkretus darbas tuometinėje Respublikos vadovybėje vėliau atvedė į politiką.

Viena sunkiausių problemų tuomet buvo kapitalinė statyba: čia mes stengėmės kuo daugiau investuoti, kad sukurtume kuo didesnį gamybinį ir kultūrinį potencialą, padėtume

pamatus moderniam ūkiui. Susitardavome ir su Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoju Aleksandru Drobniu, ir su tuometiniu finansų ministru Romualdu Sikorskiu, tuometiniais premjerais, ypač su Motiejumi Šumausku. Pavyko pastatyti ant kojų ne tik Lietuvos statybinių medžiagų pramonę, bet prisidėti ir prie bendros Lietuvos pramonės plėtros.

Apskritai gyvenamųjų namų statyba buvo planuojama kaip ir viskas tuometiniame gyvenime. Kasmet iškildavo statybų apimties problema, nes pasiūlymų statyti buvo labai daug, o statybininkų trūko. Kilo labai reikalingi kultūros, buities pastatai: teatrai, kultūros rūmai ir daugelis kitų objektų. Pramoninę gamybinę statybą Vilniuje kiek įmanoma mažinome, o nuo 1964 metų ją labai ribojome. Todėl Vilnius nevirto kokiu nors perdėtai gamybiniu miestu su didžiuliu gamybiniu personalu. Jis liko daugiau valdymo, intelektualinio darbo, kūrybinės inteligentijos miestas, kokia ir turi būti sostinė.

Statoma buvo labai daug. Numatyta keletas etapų centralizuotai statyti gyvenamuosius namus Vilniaus statybininkams, juos kviečiant iš visos Lietuvos. Vyriausybė tam buvo numačiusi materialinius išteklius. Tai irgi suaktyvino gyvenamųjų namų statybą, padėjo Vilniuje sutelkti nemažai kvalifikuotų statybininkų, kurie pastatė tai, ką šiandien visi matome.

Ministrų Taryba gaudavo lėšas iš biudžeto ir butų statybai savo reikmėms. Jos būdavo specialiai tam numatytos. Įprasta buvo tuose butuose apgyvendinti į Vilnių nuolat atvykstančius tarnautojus, vadovaujančius darbuotojus. Mes visi gerai žinome, kokia buvo Vilniuje padėtis po karo, kas jame gyveno, kokia buvo demografinė situacija, gyventojų nacionalinė sudėtis.

Esu įsitikinęs, kad šita politika papildė Vilnių lietuviais specialistais, dažniausiai jaunais, kurie ėmė dirbti ministerijose ir aukštosiose mokyklose, kūrybinėse sąjungose. Žmonės važiavo iš visos Lietuvos. Sakydavo: kaip tiek daug jų atsidurtų Vilniuje ir kur jie visi gyventų, jeigu tam nebūtų sudaromos sąlygos? Šitaip rinkosi, formavosi Lietuvos vadovaujantieji kadrai – tie, kurie dirbo Lietuvai ir po jos nepriklausomybės paskelbimo, kurie sudarė visos respublikos valdymo aparato pagrindą. Jie arba jų vaikai.

Kartu su gyvenamaisiais namais kasmet buvo statomi administraciniai pastatai, kurie ir šiandien sėkmingai tarnauja Lietuvos interesams, Lietuvos visuomenei: anksčiau vadinti politinio švietimo namai Vilniuje ir Kaune, daugelio miestų ir rajonų administraciniai pastatai. Tiesa, pastarieji buvo labai kuklūs, nedideli, nes ten dirbančių buvo nedaug. Rajono vykdomajame komitete dirbo 20–25 žmonės, todėl didelių pastatų ir nereikėjo. Juose buvo minimalios 200–300 vietų salės. Toji statyba irgi buvo labai kontroliuojama iš centro. Tačiau dar kartą noriu pabrėžti, kad visi ištekliai, visi statybiniai limitai, kaip mes vadindavome, ir materialiniai, ir finansiniai – visi buvo centralizuotai gauti iš Maskvos.

O kultūros objektų statyba? Pagalvokite, ar daug tokių muziejų matėte svetur?.. Ir tai pastatyta pačiais sunkiausiais, juodžiausiais įvairiausių draudimų laikais. Teatrų, bibliotekų, kitų kultūros objektų statybos buvo draudžiamos. Žinoma, tokia buvo sąjunginės valdžios nacionalinė politika, – kad kultūros atrama, kultūros materialinė bazė nebūtų stipri; matyt, to reikalavo tam tikri sąjunginės valdžios interesai ir tikslai. Tačiau nieko nepaisydami mes darėme savo. Tam pailiustruoti

būtų galima paminėti daugelį pavyzdžių: Operos ir baleto teatrą, kitus teatrus, kultūros, mokslo pastatus – viskas pastatyta su didžiuliais vargais, kai buvo varžomas kiekvienas rublis, kai Maskva nurodydavo, kokioje lentynoje turi būti pinigai, kiek kuris teatras ar mokykla turi kainuoti.

Paimkime Lietuvos kaimą. Be abejo, ir čia būta gigantomanijos apraiškų, tačiau Lietuvoje jų mažiau negu kitose respublikose. Tai irgi tylaus mūsų žmonių ir Lietuvos valdžios pasipriešinimo Maskvos direktyvoms rezultatas. Kokie išaugę mūsų kaimai, bažnytkaimiai, pasipuošę naujais namais! Palyginti su Rusija, kokie praturtėję buvo mūsų valstiečiai; per keletą metų jie sugebėdavo pasistatyti namą, apsirūpinti baldais ir įsigyti automobilį – tradicinį „Moskvičių" ar „Žigulius". Viso to pasiekė darbštūs mūsų žmonės, mūsų ūkių specialistai, įvairių grandžių vadovai, kurie nebijodavo gauti jau įprastų papeikimų, o kartais išsisukdavo ir be jų. Stambią žemės ūkio gamybos bazę gerai vertindavo netgi užsienio specialistai. Bet ar mokėjome ją panaudoti nepriklausomos Lietuvos labui?

Tarybiniais metais Lietuvoje vystant pramonę ir žemės ūkį padaryta gana daug. Apsidairykime ir įvertinkime. Mes gyvename tam tikroje aplinkoje: teatrai, aukštųjų mokyklų pastatai, šimtai vidurinių mokyklų, muziejai, didžiuliai gyvenamieji rajonai, autostrados ir daug daug kas. Gal kas nors ir įsivaizduoja, kad visa tai atsirado be jokių pastangų!

Ne, tai buvo mūsų to meto labai atkaklaus, labai sunkaus darbo vaisiai. Tuomet buvo sunkiau negu dabar, kai Lietuvai valia pačiai leisti įstatymus, kai Lietuvos Vyriausybė niekieno nevaržoma gali priimti bet kurį poįstatyminį aktą. Galima tik pavydėti dabartinei valdžiai, jeigu palygintume, kokius įga-

Miškininkų dienos iškilmėse. A. Brazauskas (antras iš kairės) su Kazlų Rūdos miškininkais 1983 m. *(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)*

liojimus ji turi ir kokias mes kadaise turėjome galimybes! Buvome užguitos kolonijos padėtyje, ir būtent tokiomis sąlygomis mes dirbome, statėme, kūrėme, o šiandien tuo naudojamės.

Nors tuometinėje tarybinėje Lietuvoje buvo labai daug statoma, tačiau netrūko ir įvairių draudimų. Jie kildavo tiesiog bangomis. Pavyzdžiui, keletą metų buvo draudžiama statyti kokius nors administracinius pastatus. Komisijos tikrindavo viena po kitos, būdavo nutraukiamas finansavimas. O Aukščiausiosios Tarybos rūmai statyti kaip tik draudimo metu, baigti 1982 m. Kiek reikėjo išradingumo visiems įrodyti, kad šis pastatas mums reikalingas, kad mes vis dėlto esame respublika, privalome turėti tokį reprezentacinį pastatą! Su didžiausiais vargais, ignoruojant draudimus, tai buvo daroma.

1985 m. po Tarybų Sąjungos komunistų partijos generalinio sekretoriaus Konstantino Černenkos mirties jo įpėdiniu išrinktas palyginti jaunas, ambicingas politikas Michailas Gorbačiovas. Netrukus jis paskelbė savo garsiąją „perestroiką" – persitvarkymą, vėliau sugriovusį imperialistinę Tarybų Sąjungą.

Vienas M. Gorbačiovo „perestroikos" motyvų buvo Tarybų Sąjungos ekonominės sistemos tobulinimas. Apie centralizuotos, komandinės ekonomikos tobulinimą (apie jos keitimą iš pradžių nebuvo kalbama) pradėta diskutuoti ir Lietuvoje. Ekonominio savarankiškumo idėja Lietuvoje buvo ryški jau 1988 metų pradžioje. Ją svarstėme ir Valstybiniame plano komitete, ir mokslinėse konferencijose. Daug dirbo Lietuvos Mokslų Akademijos Ekonomikos institutas, ekonomistai – Vincentas Navickas, Kazimiera Prunskienė, Kazimieras Antanavičius ir daugelis kitų (Gedimino Vagnoriaus tada visai nepažinojau, net nebuvau jo matęs ir nieko apie jį negirdėjau, nors ir užsiiminėjau ekonomika). Jie puikiai matė ne tik ekonominio savarankiškumo, kaip vienos sudedamųjų suverenios valstybės dalių, ekonominę naudą, bet ir politinę jo prasmę. Šios mintys buvo nuolat išsakomos ir propaguojamos įvairaus lygio susitikimuose, konferencijose Maskvoje. Kad ekonominis savarankiškumas yra būtinas, ne kartą ir aš įtikinėjau Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinio biuro narį Nikolajų Sliunkovą, kalbėjau apie tai Valstybiniame plano komitete, Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybos posėdžiuose.

Valstybės nepriklausomybė neįmanoma be ekonominės nepriklausomybės, suprasdami tai ir siekėme kuo didesnio ekonominio savarankiškumo.

Lietuvos komunistų partija mano atmintyje

Lietuvos komunistų partija Tarybų Sąjungoje J. Stalino laikais santykiuose su respublikomis griežtai laikėsi tuometinės „internacionalinės“ politikos, išskiriant rusų tautą, kuriai buvo duotas „vyresniojo brolio“ vaidmuo. Po J. Stalino mirties atsirado daugiau galimybių atsižvelgti į respublikų ūkio specifiką, gyventojų tautinius savitumus. Tačiau čia daug priklausė nuo asmenybių. Nevienodai vertintinas ir Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmųjų sekretorių Antano Sniečkaus ir Petro Griškevičiaus vaidmuo.

Dabar, praėjus kuriam laikui, gal bus įdomu pažiūrėti, kas iš tikrųjų buvo Lietuvos komunistų partija? Kalbėsiu apie tą metą, kai aš pats dalyvavau jos veikloje. Tai, žinoma, nebuvo partija tikrąja šio žodžio prasme, kaip apskritai partiją supranta Vakarų Europa. Tai buvo savotiška valstybinė struktūra, vadovaujanti visoms veiklos sritims – valstybės administravimui, prievartos institucijoms, kultūrai, švietimui ir t. t., iki pat ekonomikos sferos. Būtent šioje srityje man teko dirbti, taigi apie tai galiu ir konkrečiau papasakoti.

Komunistų partijos struktūra ir veikla kontroliavo ir dubliavo vyriausybę. Veiklos, ypač ūkinės, rezultatai labai priklausė nuo asmenų, kurie tą darbą dirbo: nuo sekretorių, skyrių vedėjų – o tų skyrių buvo labai daug, pagal ekonomikos šakas. Dar 1977 metais, kai buvau išrinktas Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriumi ekonomikai, viena pir-

mųjų mano problemų buvo paskirstyti šią veiklos sferą, kad nedubliuotume Ministrų Tarybos veiklos. Juk vyriausybė yra vykdomasis valdžios organas, ir ji pati turi tvarkytis. Būtent taip šį reikalą aš ir supratau, tuo labiau kad jau anksčiau buvau dirbęs valstybinėse struktūrose: Valstybiniame plano komitete, prieš tai – ministru, Liaudies ūkio taryboje valdybos viršininku, dar anksčiau – kai kurių organizacijų vadovu.

Aš mačiau, kad toks dvigubas vadovavimas yra pragaištingas ir stengiausi su vyriausybe, su kolegomis, Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojais, kurie užsiėmė ūkine veikla ir ekonomika, aptarti, kaip mums darbą pasidalyti, kad savo veiklos nedubliuotume, nekomanduotume vieni kitiems. Taigi bandėme šitai padaryti, netgi neįteisindami raštu tokio darbų paskirstymo, tiesiog veikti taip, kaip būtų geriau. Mes, partinės struktūros dalis, daugiausia užsiėmėme ta ūkio sritimi, kuri buvo pavaldi centrinėms – Maskvos organizacijoms bei ministerijoms. Pirmiausia tai pramonės šakos, kurios apėmė karinį pramoninį kompleksą, stambias įmones, ypač Vilniuje, Klaipėdoje, taip pat visos transporto rūšys – oro, jūrų, geležinkelio, didžiulė žvejybos organizacija.

Tarybų Sąjungos ministrai vis dėlto įsiklausydavo į vietinių partinių struktūrų balsą. Nors ir ne visuomet sutikdavo su mūsų nuomone, tačiau bent jau girdėdavo, ką kalbame, nepraleisdavo pro ausis. Visoje buvusioje Tarybų Sąjungoje buvo panašūs santykiai. Čia dar sykį kartoju, kad rezultatai labai priklausė nuo asmenų, partinėje struktūroje tvarkiusių vieną ar kitą sritį, nes tą darbą galima dirbti atmestinai, palikti jį savieigai, o galima buvo rimtai ginčytis, įrodinėti ir laimėti daug naudingo respublikai.

Aš pasakyčiau, kad mes neblogai išnaudojome tas galimybes. Paimkim kad ir naftos perdirbimo įmonės statybą. Atitinkama sąjunginė ministerija buvo tvirtai nusprendusi, netgi kai kuriems mūsų mokslininkams pritariant, naftos perdirbimo įmonę statyti prie Jurbarko, Smalininkų link, ant Nemuno kranto. Be abejo, toks pasirinkimas ekologiniu požiūriu buvo visiškai neapgalvotas. To meto Lietuvos komunistų partijos vadovybė labai griežtai iškėlė tą problemą Tarybų Sąjungos vyriausybei; buvo ilgai svarstyta, diskutuota. Vis dėlto mums pavyko išlaikyti savo liniją, ir gamykla atsidūrė ekologiniu ir geografiniu požiūriu palankesnėje vietoje – už Mažeikių, retai apgyventame krašte, nelabai derlingose žemėse. Dabar, beje, ši įmonė labai naudinga; aš manau, kad šiandien tai vienas didžiausių Lietuvos turtų.

Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos statyboje (iš kairės) A. Brazauskas, E. Tašlinskis, A. Šeštakauskas, A. Kabackis, S. Giedraitis ir A. Nekrošius. 1979 m. *(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)*

Galima prisiminti ir daugelį kitų dalykų, kurių žmonės gal ir nežinojo. Į Pabaltijį, konkrečiai į Lietuvą, Sąjungos ministerijos, ypač karinio komplekso vadovybė, stengėsi nukreipti kuo daugiau kapitalinių investicijų, pastatyti kuo daugiau gamybos pajėgumų, naujų cechų ir t. t. Dėl to būdavo priimami netgi specialūs sąjunginiai nutarimai, kaip tada buvo įprasta, bendri Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto ir vyriausybės. Daugeliu atvejų mes jų tiesiog nevykdėme. Žinoma, dėl to reikėdavo aiškintis Maskvoje ar čia, Vilniuje, kodėl mes, pavyzdžiui, neplečiame mikroelektronikos ar chemijos pramonės. Buvo didžiulis konfliktas dėl Jonavos „Azoto" įmonės tolesnio plėtimo, dėl numatytų statyti didelių cechų, kurie gamintų sintetinį amoniaką, visiškai mums nereikalingą, skirtą vien eksportui. Mums reikėjo padėti nemažai pastangų, kad to išvengtume. Už panašų neklusnumą Lietuvos komunistų partijos centro komiteto antrojo sekretoriaus, „Maskvos gubernatoriaus" Nikolajaus Dybenkos iniciatyva man net buvo parengtas nutarimo projektas, „pažeminantis" iš centro komiteto sekretoriaus posto į darbą vyriausybėje.

XX-ojo amžiaus devintajame dešimtmetyje Lietuvos komunistų partija jau nebuvo fanatikų partija. Ši partija tebuvo priedas prie mūsų gyvenimo, – priverstinis priedas, su tuo reikėjo ir susitaikyti, ir stengtis toje sunkioje situacijoje išsaugoti Lietuvą.

Prisiminkime Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejų. 1979 metai. Kas ruošėsi jam, organizavo, restauravo?.. Taip, pirmiausia universiteto vadovybė. Tačiau daug rūpinosi ir vadinamieji partiniai kadrai bei vadovai. Man pačiam teko prisi-

dėti prie tos veiklos, telkti organizacijas šiam darbui. Įsitraukė jaunimas, studentai, visi kartu rengėmės jubiliejui ir visi tuo džiaugėmės.

O kiek turėjome vargo kurdami Liaudies buities muziejų Rumšiškėse! Tada tokie dalykai buvo visiškai uždrausti, net užsiminti negalėjai apie panašias statybas. Mes su Lionginu Šepečiu nuolat važinėdavome į Rumšiškes. Keletą metų vyko ta statyba visokiausiais metodais. Viską reikėjo daryti tarsi pogrindyje. Ryšininkus pakvietėm, kad nutiestų ryšių sistemą, energetikus, kad savo lėšomis niekam nežinant įrengtų energetikos sistemą, komunalininkų prašėme, kad būtų įrengtas vandentiekis ir kanalizacija. Šiaip taip suradome biudžete lėšų eksponatų įsigijimui finansuoti, ir tuos eksponatus pradėjo vežti, rinkti, atrinkinėti... Visa tai buvo daroma be Maskvos žinios.

Reikėtų plačiau pakalbėti apie Lietuvos komunistų partijos centro komiteto antrąjį sekretorių. Jo statusas ypatingas. Tai būdavo Maskvos atsiųstas žmogus. Jo vaidmuo – nuolat stebėti, kaip mes atliekame vieną ar kitą darbą, kaip vykdome sąjunginius nutarimus, kur jų neklausome, kodėl taip darome. Jis mus kontroliuodavo, palaikydavo ryšius su Maskva ir saugumu (KGB).

Joks pasiūlymas skirti darbuotoją vadinamosios nomenklatūros arba tos sferos, kuri buvo komunistų partijos centro komiteto kontroliuojama, nelikdavo be antrojo sekretoriaus dėmesio. Taigi, viena vertus, mes nuolat buvome stebimi iš viršaus, iš centro, o kita vertus, šalia būdavo žmogus, kuris kontroliuodavo visus įvykius čia pat vietoje ir konkrečiai raportuodavo savo viršininkams. Mums buvo sunku dirbti, norint ką nors gera nuveikti, reikėdavo nemažo atkaklumo ir

nuolatinio budrumo. Pavyzdžiui, viena pagrindinių komunistų partijos organų užduočių buvo parinkti vadovaujančius darbuotojus. Tarp didžiausių Maskvos kaltinimų man, kaip sekretoriui, nuolatinis būdavo toks: kodėl iš 100 gamyklų direktorių 97 yra lietuviai!

Dažnai buvo reikalaujama, kad vienas ar kitas sekretorius atleistų kurį nors vadovaujantį darbuotoją, nes arba jo giminės, arba tėvai buvę išvežti – matyt, tai išsiaiškindavo KGB, ar kaip nors kitaip paaiškėdavo. Tuos žmones, išmanančius specialistus, mes gindavome, ir aš neprisimenu nė vieno atvejo, bent iš mano sferos, kad panašiu atveju žmogus būtų buvęs atleistas. Labai gerai, kad mes galėdavome bendradarbiauti ir su tais žmonėmis, kurie grįždavo iš tremties, būdami komunistų partijos nariais. Tokių irgi buvo. Aukštuosius mokslus baigę ar Novosibirske, ar Irkutske, jie puikiai dirbdavo, būdavo patyrę, užgrūdinti. Jais labai pasitikėdavom. Tarp mūsų būdavo natūralūs, žmogiški santykiai.

Štai dabar mes kaltinami: komunistų partija, kolaborantai... Na, gerai! Tegul būsiu vadinamas kolaborantu, bet mes dirbom būtent Lietuvos labui! Įsivaizduokim, kad būtų atėjęs partijai vadovauti koks kitas žmogus iš šalies, kuriam vis tiek, ar 97 iš 100, ar 7 iš 100 vadovų yra lietuviai? Jeigu iš 100 vadovų būtų tik 7 vietiniai, lietuviai, jam būtų buvę net geriau!

Žmonės, kurie nežino daugelio panašių svarbių dalykų, labai lengvai nubraukia dešimtmečių darbą, lengvai kaltina, kodėl mes išvis dirbom. O vadovai, šitie komunistų partijos nariai iš 220 tūkstančių Lietuvoje, privalėjo būti šios partijos nariais, nes antraip būtų negalėję dirbti Lietuvai. Kaip kitaip pasielgti? Lietuvoje XX a. aštuntajame – devintajame dešimt-

metyje komunistų partiją, manyčiau, iš esmės galima būtų pavadinti visuotine, tokia ramia, tylia rezistencija, bandant kuo daugiau toje situacijoje nuveikti Lietuvai. To prasmę puikiai suprato rezistentas, politinis kalinys kaunietis Liudas Dambrauskas, sakydamas: „Aš nesu šalininkas tų, kurie visus komunistus ir komjaunuolius būtų linkę ant laužo spirginti. Jeigu Lietuvoj išliko apie 80 procentų lietuvių, turime būti dėkingi ne Maskvai, o Lietuvos komunistams".[6]

Arba santykiai su dvasininkais. Aišku, anais laikais partijos santykiai su Bažnyčia buvo blogi. Man konkrečiai į juos kištis neteko, nes mano veiklos sfera buvo kita. Su kai kuriais dvasininkais aš buvau pažįstamas, bendravau. Kai tik atsirado galimybė, jau 1988 metų rudenį tie santykiai ėmė gerėti, o 1989 metais, mano supratimu, jie visiškai pasitaisė. Tada jau kaip Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius aš viešai galėjau susitikti su dvasininkais.

Žinoma, tuomet aš visą laiką jaučiau, kad pirmojo sekretoriaus titulas sunkina mano santykius. Aš supratau net pirmojo sekretoriaus savotišką atsakomybę, tą naštą, kuri gula iš senų sunkių, baisių laikų, kai dvasininkai buvo persekiojami, kai daugelis iš jų nukentėjo. O tie nukentėję šiandien vėl atlieka šventas savo pareigas, ir tu su jais susitinki. Moraliai tai labai sunku, jautiesi kaltas ne už savo kaltes. Tačiau dvasininkijos garbei galiu pasakyti, kad mūsų santykiai buvo taktiški, daugeliu atvejų labai nuoširdūs. 1988–1989 metais vyko susitikimai su vyskupais, gana dažnai pas juos buvojom. Didžiausią įspūdį padarė kardinolas Vincentas Sladkevičius, su kuriuo

---

[6] *Dambrauskas Liudas.* Žvilgsnis į dabartį. K., 1992, p. 46.

susitikimai būdavo ir vieši, ir asmeniški. Jis tada gyveno labai kukliame namelyje Kaišiadoryse, nors jau buvo kardinolas... Bendraudamas su juo tikrai pajusdavau nuoširdų artumą, asmenybės šviesą, šventumą, kito žmogaus supratimą. Pokalbiai būdavo draugiški, natūralūs, atviri.

Katedros grąžinimas per pirmąjį Sąjūdžio suvažiavimą, žinoma, tada buvo labai drąsus žingsnis. Jo visiškai nesuprato ir netoleravo tie, kurie vis dar bandė mus kontroliuoti. Pasakyčiau, kad ir Lietuvoje buvo nemažai žmonių, kurie nelabai suprato, kodėl mes šitaip pasielgėme. O man atrodė siaubinga, kad kardinolas laiko mišias prie uždarytų Katedros durų ir prie pat tų durų susirenka tūkstančiai žmonių. Aš negalėjau suprasti, kaip tokiu atveju būtų galima kitaip pasielgti, negrąžinti tikintiesiems to, kas jiems priklausė ilgus šimtmečius.

Ta proga norėčiau pakalbėti apie partijos narių, tų 220 tūkstančių žmonių ir jų šeimų narių, santykį su religija, su Lietuvos katalikybės tradicijomis. Išskyrus, aišku, kai kuriuos komunizmo fanatikus, kurių, manyčiau, buvo nedaug (gal jie neužsigaus, bet jų buvo ne daugiau kaip kokie penki procentai), visi partiečiai buvo tokie pat Lietuvos žmonės kaip ir visi. Bent jau mano laikais. Jie ir vaikus krikštydavo, ir tuokdavosi slapta, ir bažnytines šventes švęsdavo.

Mūsų šeimoje per visą tą laiką kasmet buvo švenčiamos ir Velykos, ir Kalėdos, ir Kūčios valgomos. Žinoma, reikėdavo langus užsidangstyti. Ir dėl šito mes vienas kitą labai gerai suprasdavome. Visi tylėjo ir darė tą patį, nes buvo gilios šaknys, pagrindai, niekada nepamirštos tradicijos. Jas visą laiką saugojo mūsų šeimos, mūsų tėvai, seneliai, giminės, tų tradicijų laikėmės ir mes, nesvarbu, ant kokio valdžios ar partinės hie-

rarchijos laiptelio stovėdavom: ar buvai komunistų partijos sekretorius, ar eilinis partijos narys, ar dar kas – širdžiai tai neturėjo jokios reikšmės. Kai kurie komunistiniai ortodoksai šnibždėdavosi, kad net Lietuvos komunistų partijos centro komiteto valgykloje per šventas Kalėdas skaniau duodavo valgyti, o prieš Kūčias bufete būdavo galima gauti silkės. Čia jie įžiūrėdavo Lietuvos valdžios neištikimybę „komunistiniams idealams".

Aš pasakyčiau, kad atkūrus demokratiją buvusieji Lietuvos komunistų partijos nariai atkūrė normalius santykius su bažnyčia ir religija, vėl ėmė išpažinti tikėjimą visiškai neskausmingai, be jokių vidinio pasaulio laužymų ir dvasinių krizių. Ir, aš manau, nėra ko stebėtis, jeigu kai kas mane ir kitus fotografavo ar filmavo, kai Katedros aikštėje per mišias atsiklaupėme.

Kokie buvo partijos santykiai su KGB? Šia tema dabar labai daug šnekama ir rašoma. Dažnai kertama iš peties: KGB vykdė partijos užsakymą. Kuo paremtas toks teiginys? Kas iš tų, kurie taip tvirtina, turėjo kokius nors ryšius vienoje ar kitoje organizacijoje? Nė vienas. Ką aš galėčiau papasakoti iš savo patirties? Nemažai metų buvau sekretorius ekonomikai ir per visą tą laiką jokių reikalų su KGB neturėjau. Jokių reikalų! Turėjau konkretų ūkinį savo darbą, jie man netrukdydavo, jokių nuolatinių globėjų ar šefų man asmeniškai, kaip sekretoriui, nebuvo.

Kas tai yra saugumas, KGB, šiek tiek pajutau, tapęs pirmuoju sekretoriumi. Turėkime galvoje, kad tai buvo 1989 metai, pasitikėjimas mūsų Lietuvos komunistų partija buvo jau nebe toks, kaip anksčiau. Jokių Tarybų Sąjungos užsakymų

mes jau visiškai nebevykdėme. Iš oficialių šaltinių man buvo pasakyta, kad mane ir mano kolegas sekretorius seka, kad užrašomi mūsų pokalbiai, apie mus renkama informacija ir taip toliau. Tuo mes įsitikinome, kai diskusijų pas M. Gorbačiovą metu pamatėme, kad jie operuoja tokia informacija, kuri galėjo būti gauta tiktai pasiklausant. KGB kanalais ji buvo perduota į Maskvą ir atitinkamai tendencingai parengta. Kalbėti apie Lietuvos komunistų partijos centro komiteto užsakymus KGB yra niekai. Nėra abejonių, kad jie nuolat kontroliuodavo ir matydavo, ką daro Lietuvos vadovybė.

Dėl priemonių ir būdų nesivaržydavo. Štai Vladimiras Beriozovas vos spėjo telefonu iš mūsų atstovybės Maskvoje pakalbėti su Justu Vincu Paleckiu Vilniuje, o rytojaus dieną M. Gorbačiovas mus triuškindamas rėmėsi tuo pokalbiu, visiškai to neslėpdamas. Tiesą sakant, V. Beriozovo pokalbis nebuvo slaptas, tačiau šis faktas daug ką pasako.

Taigi KGB kontroliavo ir Lietuvos komunistų partiją. Nuo KGB priklausė priėmimas į partiją, kelionės į užsienį, paskyrimas į vadovaujamas pareigas, daugelis kitų dalykų... Pamenu, dar 1964 metais prieš mano skyrimą ministru KGB brigada apvažinėjo visą Kaišiadorių miestą, išsiaiškino viską apie mano tėvus, gimines. Tokie dalykai buvo daromi beveik atvirai. Tai patyrė ir daugelis kitų, kurie tapo vieno ar kito aukštesnio lygio vadovais. KGB pagal įstatymus buvo sąjunginė–respublikinė organizacija. Tačiau, manau, iš esmės tai buvo sąjunginio pavaldumo struktūra, vykdanti savo vidaus instrukcijas, dirbanti pagal jas. Viešų įstatymų toji organizacija nepaisė: ji turėjo savo įstatymus, savo instrukcijas ir jas vykdė. Apie jokį komandavimą jiems, įsakymų davimą negalėjo

Lietuvos komunistų partijos surengtas mitingas Kaune prieš „imperialistinių jėgų" kišimąsi į Lietuvos TSR reikalus Lietuvos nepriklausomybės 70-čio išvakarėse Kaune. 1988 02 12. *(ELTOS nuotr.)*

būti nė kalbos. Manyčiau, KGB buvo ne Lietuvos komunistų partijos pagalbininkas, o greičiau trukdytojas. Turiu galvoje, kiek nukentėjo puikių žmonių, kuriems mes negalėjome pavesti deramo darbo, pareigų, nes jie, KGB vertinimu, dėl savo elgesio, pažiūrų ar dėl praeities buvo nepageidautini asmenys. Arba tokių žmonių vaikai... Mes labai apgailestavome, kad neįmanoma tų draudimų nepaisyti. Tai ir trukdė mums panaudoti visas tautos intelektualines jėgas, patyrimą bendriems mūsų reikalams, nors tie žmonės, kad ir nukentėję, buvo lojaliai nusiteikę ir norėjo dirbti.

Dabar daug kalbama apie partijos turtą. Tema labai plati. Iš Maskvos sklinda žinios, kad Tarybų Sąjungos komunistų partija turėjo ryšius su terorizmu, finansiškai, auksu ir brangenybėmis rėmė komunistinį judėjimą visuose kontinentuo-

se. Gal taip ir buvo daroma. Tą sau leido Kremlius. Tačiau konkrečiai mes buvome įsprausti į labai kietus finansinius ir kitokius rėmus. Mes faktiškai buvome prilyginti paprastai srities organizacijai, kuri nieko savo neturėjo ir negalėjo nė kapeikos panaudoti savo nuožiūra.

Valdžios žmonių atlyginimai ir buitis tarybiniais metais buvo lyg ir savotiška paslaptis. Viešai apie tai prabilta tik atgimimo laikotarpiu. Įvairiausių kalbų bangos dar ir dabar tai prislopsta, tai vėl pakyla. Taigi kaip mes gyvenome? Ministro atlyginimas buvo 430 rublių. Taip buvo dešimtmečius, kol prasidėjo infliacija. Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretorius gaudavo 530 rublių. Tai buvo du, du su puse karto daugiau negu vidutinis atlyginimas Lietuvoje. Per metus dar gaudavome maždaug du atlyginimus: vieną – išeidami atostogų, o kitą – metų pabaigoje. Svyruodavo plius minus pusė atlyginimo.

Štai ir visos pajamos, nors kai kas tvirtina: kurie stovėjo prie valstybės lovio – prisigrobė, turėjo daug pašalinių pajamų. Aš galiu visiškai atsakingai pasakyti, kad jokių kitų papildomų pajamų mes neturėdavome. Retai važinėdavome į užsienį. Paprasčiausiai nebuvo galimybių, nes neturėjome tam skirtos valiutos. Visą valiutos fondą centras labai griežtai kontroliavo. Respublika turėdavo tam tikrų valiutinių pajamų ir tarsi galėdavo pasinaudoti jomis. Jos sudarydavo apie 2–3 milijonus pirmosios kategorijos laisvai konvertuojamos ir apie 3–5 milijonus vadinamosios penktosios kategorijos (socialistinių šalių) valiutos. Galėjo į užsienį pavažinėti mūsų mokslininkai, nes čia buvo visai kiti finansavimo šaltiniai: tai buvo daugiausia Mokslų akademijos, aukštųjų mokyklų centralizuo-

tos lėšos, kuriomis jie ir naudodavosi. Žinoma, tai buvo sveikintinas dalykas, ir mes šitokias išvykas palaikydavome. Nebūdavo daroma jokių kliūčių, kiek tai, žinoma, priklausydavo nuo Lietuvos valdžios.

Daug prastesnės buvo ir transporto galimybės. Vyriausybės nariai, Ministrų Tarybos vadovybė, Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriai turėdavome automobilį ir vairuotoją. Dar galėčiau pridėti, kad kilometražas buvo nuolat limituojamas, atsižvelgiant į biudžete numatytus finansinius rodiklius. Daugiau panaudoti lėšų buvo neįmanoma. Per tuos metus, kai dirbau centro komitete, nebuvo atvejo, kad centro komiteto pirmasis sekretorius, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas arba Ministrų Tarybos Pirmininkas važiuotų, o aplink jį arba šalia jo būtų kita mašina – autoinspekcijos ar kokia nors lydinti. Šito niekuomet nebūdavo. Be prabangos priimdavome ir svečius. Svečiai – tai Tarybų Sąjungos ministrai, kitų šalių veikėjai. Tačiau pastarųjų būdavo labai nedaug. Na, o Maskvos eilinis ministras sėsdavo į automobilį ir be jokių kortežų važiuodavo ten, kur reikėdavo. Važinėjimas šešiomis, aštuoniomis mašinomis tais laikais būtų atrodęs labai keistai.

Aišku, būdavo atvejų, kai viršydavome limituotą kilometražą – 30 tūkstančių kilometrų per metus, nes tekdavo daug važinėti po visą Lietuvą statybų ir kitais gamybos reikalais. Rūpinausi tokiomis didelėmis statybomis kaip Mukrano perkėla, anksčiau – Mažeikių naftos perdirbimo gamykla – į ją daugelį metų dažnai važinėdavau. Ten ir atgal yra daugiau kaip septyni šimtai kilometrų, taigi mano mašinos spidometras prisukdavo labai daug – per metus maždaug septyniasdešimt tūkstančių kilometrų. Tada būdavo priekaištaujama, kodėl

aš tiek daug kilometrų nuvažiuoju, nors suprasdavo, kad tai ne važinėjimai kur nors į turgų, o labai reikalingos kelionės. Pagrindinius didelių statybų koordinacijos reikalus spręsdavo du žmonės: statybos ministras (Statybos ministerija buvo gamybinė organizacija, o Statybos reikalų komitetas užsiimdavo tuo, kuo dabar, 1992 m., užsiima Statybos ir urbanistikos ministerija) ir aš – sekretorius, kuris buvo atsakingas už statybą, pramonę ir visą ekonomiką. Todėl važinėjimas po statybas buvo normalus, visiškai įprastas ir būtinas. Ir tais laikais, ir dabar be ypatingo dėmesio statybai, be koordinavimo nieko nepadarysi.

Automobilių pardavimas anksčiau buvo limituojamas. Lietuva gaudavo tiktai dešimt–trylika tūkstančių lengvųjų automobilių per metus. Tai būdavo šventas skaičius! Niekas nekeldavo rankos paimti vieną kitą dešimtį lengvųjų automobilių „Žiguli" arba „Moskvič" ir panaudoti tarnybiniams reikalams. Tai būdavo kategoriškai draudžiama. Respublika kasmet gaudavo penkiasdešimt lengvųjų automobilių tarnybos reikalams. Skaičius būdavo griežtai limituojamas ir to limito laikomasi. Limitas komunistų partijos organizacijoms buvo kitas, tik keliolika automobilių. O dabar, kaip matome, tarnybos reikalams naudojama labai daug tų automobilių ir apskritai tarnybinis transportas keleriopai išaugo.

Partinių darbuotojų gyvenamasis plotas buvo statomas centralizuotai, ne respublikos limitų sąskaita. Centralizuotai buvo skiriamos lėšos ir statybinės medžiagos. Iš Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto reikalų valdybos lėšų kasmet būdavo statoma po keliolika, kartais po keliasdešimt butų ir Vilniuje, ir miestuose bei rajonuose. Miestuose ir rajonuose tokių namų yra pastatyta daug, visiškai nepažei-

džiant Lietuvos finansinių ir materialinių išteklių, vien centro sąskaita. Čia nebuvo jokio piktnaudžiavimo Lietuvos finansais. Ir šiandien tuose butuose gyvena žmonės, kurie dirba įvairiuose veiklos baruose.

Pagaliau vasarnamiai Turniškėse, Valakupiuose. Garsiai skambėjo tie pavadinimai 1988 metais. Aštrialiežuviai šnekėdavo, kad čia esančios „bajorų gūžtos"... Kiek žinau, naujieji deputatai, apžiūrėję tuos namelius, labai nustebo pamatę, kokios čia „bajorų gūžtos". Dabar tenai gyvena kiti. Tai daugiausia dviejų trijų kambarių daugiabučiai: keturių, šešių, aštuonių butų namai. Tokių butų buvo apie 40. Vėliau dar pastatyta daugiau kaip dešimt standartinių Alytaus namų statybos kombinato namų. Tai štai ir visos Turniškės. Jose gyveno vyriausybės nariai ir Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriai.

Iš pradžių aš gyvenau dviejų kambarių bute (penkių žmonių šeima), paskui – trijų kambarių. Pastaruosius metus turėjau galimybę gyventi standartiniame Alytaus kombinato gamybos name. Šis namas niekuo nepagerintas, išskyrus rūsyje įrengtą dušą. Jokių pirčių nebuvo, net ir minties negalėjome turėti, kad tuose nameliuose įrengtume ką nors panašaus. Jei kas išreikšdavo tokių pageidavimų, būdavo greitai nuraminamas. Šiuose nameliuose gyvendavome vasarą, mokėjome už vasaros mėnesius pusę nuomos mokesčio, nustatyto mieste. Jeigu norėdavai gyventi po vasaros sezono, t. y. po rugsėjo 1 dienos, turėdavai mokėti tokią pat nuomą kaip ir mieste. Užsimokėti reikėdavo patiems. Buvo lengvatos vadinamiems pirmiesiems trims asmenims. Jie iš tikrųjų turėjo šiek tiek geresnius namelius, kurie dabar irgi eksploatuojami. Jokių kitų išlygų nebuvo.

Partinės hierarchijos viršūnėje – pirmuoju Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriumi – aš buvau labai neilgai. Kadangi 1989 metais mes, Lietuvos komunistų partija, atsiskyrėme nuo Maskvos, tai pirmuoju senąja prasme teišbuvau tik vienerius metus. O atsiskyrę mes jau tapome normalia partija, absoliučiai be jokio valstybinio statuso, be jokių įstatymų, ginančių ir partijos pirmąjį sekretorių. Atsiskirdami nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos mes iš esmės sukūrėme visiškai naują partiją. Taigi aš teturėjau tiktai vienerių metų pirmojo sekretoriaus patirtį.

Tačiau daugelį metų mačiau, kaip gyveno prieš mane buvę pirmieji sekretoriai. Tada aš buvau „penktasis" sekretorius, kaip mane kartais kai kas vadindavo dėl partiečiams ne visiškai pageidaujamo mano elgesio ir pažiūrų tuometiniame bendrame fone. Tačiau galiu pasakyti, kad tapus pirmuoju sekretoriumi mano ir mano šeimos gyvenimas visiškai nepasikeitė: pasilikau gyventi tame pačiame Alytaus gamybos namelyje, kuris daug kartų buvo aprašytas, apkalbėtas ir fotografuotas. Jame neturėjau nė vieno importinio baldo. Buvo valdiški daiktai, kuriais naudojausi dvylika metų – ir lovos senos, ir stalas vienas kitas.

Toks buvo gyvenimas valdžios viršūnėje. Juo aukščiau esi, juo labiau esi matomas ir pastebimas. Nepasislėpsi nei už tvoros, nei už garsą izoliuojančių durų. Įstatymai buvo griežti ir asketiški. Tačiau daug kas priklausė ir nuo žmogaus, užimančio tam tikras pareigas. Kitas ir palyginti kuklioje kėdėje sėdėdamas sugebėdavo iš savo posto išspausti asmeninės naudos. Tokie būdavo baudžiami, svarstomi, atleidžiami iš pareigų. Tačiau nė viena valdžia neišgaudo visų pažeidėjų. Buvo jų

privisę ir anais laikais, ypač L. Brežnevo valdymo laikotarpiu. Lietuva, aišku, nepasiekė tokio lygio kaip Tarybų Sąjungos pietinė dalis ar Maskva, tačiau piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi vis labiau skverbėsi į įvairius valdžios hierarchijos aukštus.

Kad piktnaudžiavimą sunku sunaikinti, rodo ir šiandieniniai nepriklausomosios Lietuvos pavyzdžiai, įvairiausi dabartinių valdininkų gyvenimo nuotykiai, kai tam tikrus postus užima žmonės, nors, kaip sakoma, be komunistinės praeities, bet – ir be sąžinės. Visuomenė kol kas žino tik vienintelį vaistą, kuris galėtų bent kiek pagelbėti – viešumą.

Michailo Gorbačiovo „perestroika“ ir Sąjūdis

Tarybų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo paskelbta „perestroika“ (persitvarkymas) Lietuvą pasiekė ne iš karto. Pirmiausia iš komunistų partijos kontrolės ištrūkę visuomeniniai judėjimai pradėjo kurtis Maskvoje, kituose didžiausiuose Tarybų Sąjungos miestuose, tačiau jų veikla nelietė nacionalinių klausimų. Toks judėjimas, pasivadinęs Liaudies Frontu, įsikūrė Estijoje. Estijos Liaudies Frontas iš pat pradžių ėmė kelti ir tautines problemas.

1987 metai. Miršta Petras Griškevičius, keturiolika metų buvęs Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius. Jis toli gražu neišnaudojo tų galimybių, kurias turėdavo tokį postą užimantis vadovas. Ir kaip žmogus jis buvo visai kitoks negu, tarkim, Antanas Sniečkus. Jam galbūt mažiau rūpėjo Lietuvos reikalai, taigi ir visuomenėje visais lygiais pradėjo dominuoti asmeniniai interesai. Aišku, jis nenorėjo konfliktuoti su Maskva, su konkrečiomis „centro“ žinybomis, ypač statant didelius fabrikus. Vis dėlto pavyko išvengti nemažai chemijos, naftos chemijos pramonės statybų, kurios Lietuvai visiškai nebūdingos, tik karinei pramonei tereikalingos elektronikos plėtojimo.

Po P. Griškevičiaus mirties Lietuvoje kilo didelis sujudimas. Sklandė labai prieštaringos nuomonės, kas gali tapti pirmuoju komunistų partijos sekretoriumi: šis postas, kaip žinoma, tuomet lemdavo labai daug. Tačiau išrenkamas tas, kurio

visi mes, ano meto vadovai, nesitikėjom – Ringaudas Songaila, žmogus, perėjęs visas vadovavimo pakopas, niekur nepalikdamas gilesnio pėdsako. Su tokiu oficialios valdžios pirmuoju asmeniu Lietuva pasitiko labai sudėtingą savo gyvenimo etapą.

Nacionalinio išsivadavimo banga ėmė ristis per visą Tarybų Sąjungą. Plito judėjimai Lietuvos kaimynystėje, ypač Estijoje. Tuometinė Lietuvos viršūnė ne itin visu tuo rūpinosi ir akivaizdžiai nesuprato, kokie procesai prasidėjo. Kai kas ėmėsi „spręsti" problemas draudimu, manydami, kad taip galima viską grąžinti į ankstesnę padėtį, į seną ramų gyvenimą.

Tai buvo didelė klaida. Tuometinis Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuras visiškai nesugebėjo tinkamai politiškai įvertinti vykstančių procesų ir reaguoti į juos, savarankiškai mąstyti. Gerai tai ar blogai istoriniu požiūriu, išaiškėjo vėliau.

Lietuvoje 1988 m. birželio 3 d. sudaryta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinė grupė. Nors iš pradžių Sąjūdis skelbėsi įkurtas komunistų partijos pradėtai pertvarkai remti, kai ši žinia pasiekė mus, anuometinius Lietuvos komunistų partijos vadovus, nuomonių apie tai buvo labai daug ir kontraversiškų. Tačiau kai kurie žmonės, priklausę ir komunistų partijai, negalvojo, kas bus toliau – tiesiog ėjo į Sąjūdį, ir tiek.

Sąjūdžio iniciatyvinė grupė nuo pat šio judėjimo susikūrimo buvo tikras galvos skausmas R. Songailos vadovaujamam komunistų partijos centro komitetui, kuriame labai didelę įtaką darė Maskvos atstovas Nikolajus Mitkinas. Sąjūdžio iniciatyvinę grupę sudarė inteligentai, su jais vėliau, po Ringaudo Songailos atleidimo, mes daug bendradarbiavome, polemizavome. Galbūt kaip tik tuomet ir pradėjo klostytis demokra-

tiško valdžios ir inteligentijos bendravimo pagrindai. O R. Songailos laikais viską buvo mėginama daryti senoviškai – draudimų metodais.

Mano politinės veiklos likimą lėmė Tarybų Sąjungos komunistų partijos XIX konferencija (1988 m. birželis). Jos parengiamajame darbe aš irgi dalyvavau, nes Lietuvos komunistų partijos centro komiteto plenume buvau išrinktas į Lietuvos delegaciją.

Daugelis, taip pat ir Sąjūdis, labai daug tikėjosi iš tos konferencijos. Buvo manoma, jog turi įvykti visuomeninio-politinio gyvenimo perversmas, pasikeisti respublikų santykiai su „centru" – padidėti jų autonomiškumas. Žodžiu, tikėtasi esminių permainų. Tačiau pasirengimas konferencijai buvo labai neorganizuotas, net delegatų buvo išrinkta keleriopai daugiau negu reikėjo. Lietuvos komunistų partijos centro komiteto plenumas vienpusiškai nusprendė, kas turi važiuoti ir kiek. Tai sukėlė šiokį tokį vietinių partinių organizacijų nepasitenkinimą. Teko važinėti į partinius susirinkimus. Atsimenu, Panevėžio „Ekrane" pajutau jau visai kitokį, naują nusiteikimą. Atsirado žmonių, komunistų partijos narių ir ne narių, kurie galėjo ir sugebėjo tą nusiteikimą išsakyti, išreikšti. Atitinkamai keičiausi ir aš pats. Pradėjau kitaip suvokti įvykius, juos jausti. Formavosi nacionalinio pakilimo, išsivadavimo samprata.

1988 m. birželio 24 d., prieš išvykstant į Maskvos partinę konferenciją, jos delegatams Sąjūdis surengė pirmąjį (po ilgų ir skausmingų anuometinės vadovybės apmąstymų – „leisti ar neleisti") mitingą – palydas. Tai buvo gausus žmonių susirinkimas Katedros aikštėje. Visas tuometinis Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuras atsidūrė prieš dilemą –

dalyvauti ar ne? Eiti ar neiti? Ir ką nuėjus pasakyti žmonėms? Daug ką iš biuro tiesiog pašiurpino Sąjūdžio kvietimas į mitingą. Aišku, dalis mūsų jau pradėjo mąstyti kiek kitaip, nors mes visi dar buvome spaudžiami tam tikrų rėmų. Aš, kaip gamybininkas, galbūt juos jaučiau kiek mažiau, nes visada stengiausi ekonomiką, ypač ūkį, atsieti nuo politikos. Vis dėlto taip atsitiko, kad buvo prieita prie išvados, jog dalyvauti mitinge reikia... Brazauskui. Tiesa, kartu su manim ėjo ir miesto vadovai: Kęstutis Zaleckas, Vladislovas Mikučiauskas bei kiti.

Iki tol būdavo partijos organizuojamų mitingų, skirtų pasmerkti kokius nors kapitalistus ar pritarti Tarybų Sąjungos komunistų partijos veiklai; o jeigu įvykdavo koks mitingėlis ar žmonių susibūrimas prieš partijos valią, ne jos suorganizuotas, tai būdavo skaudžiai, liguistai reaguojama. O čia – tūkstantinė minia, visai kitokia žmonių nuotaika! Eidamas į mitingą aš jau žinojau neigiamą Maskvos statytinio – Lietuvos komunistų partijos centro komiteto antrojo sekretoriaus N. Mitkino – ir R. Songailos vertinimą. Bet aš agitavau ir juos: eikite, kalbėkite su žmonėmis... Tačiau jie – nė iš tolo.

Sunku pasakyti, ką mąstė mano kolegos, bet manau, kad jiems irgi buvo tiesiog neįprasta tokio bendravimo situacija. Aš iki to laiko turėjau šiokį tokį, nors ir nedidelį, patyrimą bendrauti su žmonėmis. Būdamas įmonėse, kolektyvuose kalbėdavau paprastai, neturėdamas iš anksto parengto teksto. Arba, pavyzdžiui, būdavo toksai rudeninis propagandininkų instruktažas, kai susirinkdavo beveik po tūkstantį žmonių, – tiems žmonėms reikėdavo nemažai kalbėti. Tai darydavau be rašto, kaip buvo įprasta. Tuometinis „centro" atstovas Lietuvos komunistų priežiūrai, centro komiteto antrasis sekreto-

rius Nikolajus Dybenka priekaištaudavo: „Tu išėjai ir kalbėjai beveik valandą, o neturėjai jokio popieriuko. Kaip galėjai nepasiruošęs šnekėti!"

Pasiruošimą jis suprasdavo kaip susirašymą ant popierėlio nuo *A* iki *Z*. Bet mitinge juk nepaskaitysi. Mitingui geriau tinka ekspromtas. Kalba turi būti emocinga, trumpa ir aiški. Tada žmonės supras. Tačiau joje turi būti ryški pozicija. Negalima kalbėti apie nieką ir neišreikšti savo pozicijos kalbamu klausimu. Tada būsi nulis, tave nušvilps. Ir tą kartą reikėjo pasakyti ką nors konkrečiai, dėl ko mes važiuojame į Maskvą, ko reikalausime, ko norėsime, žinoma, kiek tuo metu buvo realu.

Beje, sakyčiau, klaidinga, kai dabartiniai politiniai veikėjai šios dienos galimybes perkelia į anuos laikus. Tai yra nesąmonė. Nepriklausomos Lietuvos situacijos negalima perkelti į tuometinę Lietuvą ir stebėtis, kaip tuo metu buvo šnekama – dėl kariuomenės, dėl federacijos ar konfederacijos. Juk tada dar ir būsimieji Sąjūdžio lyderiai, ir Vytautas Landsbergis pasisakė už lenininę federaciją. Konfederacija – tai buvo pavojingas žodis. Buvo kalbama apie naują sąjunginę sutartį.

Priartėjus mitingo laikui buvo niūrokas vakaras, pamažu pradėjo lynoti. Jau eidamas į mitingą supratau, kad tai visiškai naujas mūsų gyvenimo reiškinys. Netradicinis, neprievartinis, o savanoriškas susirinkimas. Vis dėlto teko įveikti savyje funkcionierių. Pamačiau gerus, malonius Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių veidus, ir tai man padėjo tarsi peržengti barjerą. Justinas Marcinkevičius, K. Prunskienė, V. Landsbergis, V. Petkevičius, V. Daunoras, A. Žebriūnas su žmona... Kai kuriuos iš jų pažinojau anksčiau, kitų žinojau tik pavardes. Visa tai ne tik padrąsino, paskatino, bet padarė kažką

Mitingas Gedimino (dabar – Katedros) aikštėje su TSKP XIX konferencijos delegatais. 1988 06 24. *(ELTOS nuotr.)*

daugiau. Pajutau ir didelę atsakomybę, ir didelę bendrų jausmų bangą, užplūdusią ne tik mane, bet ir visus kitus, taip pat, manau, ir mano kolegas...

Man su kitais konferencijos delegatais einant į tribūną aikštėje iškilo ir suplevėsavo lietuviškos tautinės trispalvės. Tai buvo taip netikėta. Juk dar visai neseniai, tik prieš kelis mėnesius, vasario 16-ąją už šią vėliavą žmones suiminėjo. Aikštėje buvo matyti ir žmonių laikomi M. Gorbačiovo portretai. Prasidėjo delegatų kalbos.

Mitinge pauzes tarp kalbėtojų gražiai užpildydavo A. Kaušpėdo vadovaujama muzikinė grupė „Antis"... Šiame mitinge

buvo išsakyti priesakai komunistų partijos XIX konferencijos delegatams, o gal šiek tiek ir daugiau. Ypač buvo akcentuojamas Lietuvos savarankiškumas – ekonominis ir kitoks. Lietui lyjant V. Daunoras man įteikė priesakus, kuriuos jis visai miniai prieš tai perskaitė tvirtu, galingu balsu... Net lietus nepaveikė žmonių, niekas nesiskirstė, visi kažko laukė, stovėjo susikaupę, įsitempę, tarsi mėgindami suformuluoti savo viltis. Dabar net stebiuosi, kiek vilčių į tą konferenciją buvo dedama.

Žinoma, konferencija – tik pretekstas; tąkart buvo kalbėta plačiau apie visus Lietuvos reikalus, apie savarankiškumo klausimus, apie mūsų išsilaisvinimo judėjimą, kokius reikalavimus turime kelti, kaip tvirtai turime laikytis ir vienytis. Tai buvo nepaprasti žodžiai, žodžiai iš širdies. Panašiai mitinge kalbėjau ir aš. Galbūt nieko stulbinamo aš ten nepasakiau, juolab neturėjau jokio išankstinio teksto, kalbėjau, kaip ir daugelis, ekspromtu, ir žmonės mane palaikė. Gal dėl to, jog kalbėjau tiesiai, nuoširdžiai ir, be abejonės, ne valdiškai. Tai buvo didelė pamoka ateičiai, būsimiesiems mitingams, kurių laukė dar daug...

Pasibaigus mitingui ėjau tarsi iš kokios šventės, labai sukrėstas, tačiau sukrėstas ypatingai, dvasiškai pozityviai. Tai buvo mano politinės karjeros krikštas, pirmasis žingsnis, nors tuomet dar apie tai negalvojau.

Maskva, Tarybų Sąjungos komunistų partijos XIX konferencija, Suvažiavimų rūmai, viskas labai iškilminga, visi kažin ko laukia ir tikisi. Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmasis sekretorius R. Songaila pasakė labai blankią, standartišką kalbelę, kuri absoliučiai neatspindėjo Lietuvoje įsivyravusių nuotaikų. Išvakarėse R. Songaila buvo pasikvie-

tęs mus pas save. Mes bandėme dar šį tą pataisyti toje iš anksto organizacinio skyriaus parengtoje kalboje, tačiau nieko neišėjo, nes jokios laisvesnės minties jis vis tiek nepriėmė.

Konferencija nieko Lietuvai nedavė – nei permainų, nei ko nors kito. Neįvyko jokių pokyčių nei partijos veikloje, nei ūkiniame gyvenime, nei santykiuose tarp respublikų ir Maskvos.

Svarbiausias tų metų politinis įvykis buvo, mano nuomone, ne partijos konferencija, o liepos 9 d. Sąjūdžio iniciatyva sušauktas mitingas Vingio parke. Tai buvo grandiozinis ir, man atrodo, nepakartojamas įvykis. Toks apskritai gali būti vieną kartą per šimtmetį tautos istorijoje. Lietuvos komunistų partijos centro komitete vėl buvo iškilęs tas pats klausimas: visi žinojo, kad mitingas bus, kad jis kaip pavasario srautas, kurio neįmanoma sustabdyti. Vėl rinkosi visas Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuras ir sprendė, ar eiti su žmonėmis ir artėti prie Sąjūdžio, ar elgtis kaip nors kitaip.

Manau, kad jau tuomet su Sąjūdžiu reikėjo ryžtingiau ieškoti bendravimo, pagrįsto palankumu. Mano nuomone, ir daugelis tuometinio, tikrojo Sąjūdžio renginių buvo geranoriški, be agresyvumo, nereikalingų supriešinimų. Jei tuometinė vadovybė mažiau būtų klausiusi „nikolai andrejevičių" (N. Mitkino vardas ir tėvavardis), tai, ko gero, daugelis dalykų būtų buvę išspręsti greičiau ir ne taip skausmingai.

N. Mitkinas, tuometinis Lietuvos komunistų partijos antrasis sekretorius, apskritai nesuprato, kas čia dedasi, o Sąjūdį jis iškart įvertino kaip fašistinį judėjimą! Tautinis atgimimas, demokratija jam buvo visiškai nesuvokiami, juolab jis negalėjo suvokti nacionalinio išsivadavimo tikslų. Matyt, jis net neįtarė, kad čia būtent tokio judėjimo pradžia – nors ir dėjosi

esąs didelis istorikas ir visuomenės raidos žinovas. Tačiau blogiausia buvo tai, kad N. Mitkino įtakoje buvo R. Songaila, labai neryžtingas ir nesavarankiškas žmogus.

Maskva, be abejo, žiūrėjo į mus pro didinamąjį stiklą, siuntė vieną po kitos komisijas, tikrino. Sekė ir stebėjo atvirai – kaip šioje situacijoje elgiasi Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuras, Ministrų Taryba, konkretūs vadovai. Buvo renkama informacija ir apie mane, nes būtent man teko eiti į mitingus, o dalyvavimas juose sukėlė Maskvoje daug nepasitenkinimo. Buvo tikrintojų, tokių kaip TSKP CK organizacinio skyriaus vienas vadovų Vladimiras Babičevas, kuris elgėsi labai grubiai, terorizavo mus, kai kuriuos biuro narius, o kartais ir visą biurą. Toks nuolatinis dėmesys, tiksliau – Maskvos kontrolė, veikė mažiau ryžtingus mūsų vadovus, ypač R. Songailą.

Aišku, jei ne spaudimas iš Maskvos, gal ir anie mūsų vadovai būtų pasirinkę kitokį bendravimą su Sąjūdžiu, inteligentija. Pirmieji valdžios asmenys apskritai vengė bendrauti su Sąjūdžiu, todėl dažniausiai tekdavo man arba Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriui L. Šepečiui ar V. Beriozovui. O bendrauti reikėjo visiškai kitaip, ne viršininkiškai. Norint surasti bendrą kalbą, reikėjo atvirumo, kompetencijos, nuoširdumo, mokėjimo tiksliai įvertinti situaciją. Reikėjo ir drąsių minčių, ir drąsių žodžių – tik tai padėdavo, tik tuo galėdavai paveikti auditoriją.

Savo patyrimu diena po dienos mes išgyvenome visus šiuos žodžius ir išaugom juos kaip vaikai drabužius: autonomija, suverenitetas, ekonominis savarankiškumas ir t. t. O iki žodžio „nepriklausomybė" buvo dar ilgas kelias. Visą tą laikotarpį būtų galima suskirstyti į kelis etapus: „ekonominio sa-

varankiškumo", „valstybinio suvereniteto" ir pan. Tik po metų iškilo Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimo nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos, o po to Lietuvos išėjimo iš Tarybų Sąjungos klausimai.

...Bet grįžtu į liepos 9-ąją, į Vingio parką. Šeštadienis. Tą pačią dieną prieš pietus vėl ilgas komunistų partijos centro komiteto biuro posėdis. Visi susigūžę, susirūpinę: ką daryti, kaip elgtis, kas eis į mitingą?

Galiausiai buvo nutarta, kad Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkas V. Astrauskas eis į mitingą, o aš – kalbėti į televiziją. Ką gi, pamaniau, irgi įdomu, juolab kad jau keliolika metų neteko būti televizijos laidoje. Tuomet tai nebuvo įprasta, net nekuklu, kad ir profesiniais reikalais, o juolab politiniais. Tokios buvo tradicijos, nuostatos. Aukštesnieji vadovai vengdavo televizijos, nes dažnas jų nesugebėdavo kalbėti, o žemesnieji televizija apskritai negalėjo naudotis, nes tai būtų traktuojama kaip išsišokimas. Taigi mėginu pasiruošti kalbai per televiziją, turėdamas galvoje, kad grįžome iš komunistų partijos konferencijos, o už įteiktus priesakus privalu atsiskaityti, paaiškinti, ką mes nuveikėme Maskvoje.

Staiga telefono skambutis (buvau jau grįžęs namo) ir naujas pasiūlymas – eiti į mitingą. Skambina pirmasis sekretorius R. Songaila ir sako:

– Verčiau judu su Astrausku pasikeiskit užduotimis.

– Gerai, – sakau, – man dar įdomiau.

Atvažiavau prie Elektros suvirinimo įrengimų gamyklos, einu pėsčiomis, – žmonių jūra. Eina visi, daugybė žmonių, labai karšta. Tokios minios savo gyvenime dar nebuvau matęs... Einu kartu su visais, mažai kas mane dar pažinojo. Dairausi,

matau gerai nusiteikusius žmones. Daugelio jų rankose tautinės vėliavos – ištisa vėliavų jūra. Įsivaizdavau, kaip tai atrodytų R. Songailai... Puikus šeštadienio pavakarys, o žmonės ne gamtoje, ne prie ežerų, bet į Vingio parko estradą eina... Galvoju, kaip prasimušiu prie mikrofono, kur renkasi organizatoriai. Iš toli matau stovintį V. Petkevičių, kitus sąjūdininkus. Prisistačiau... Parko estradoje ir kitur žmonių rankose – plakatai, reikalaujantys laisvės, tiesos. Mačiau vieną plakatą, kritikuojantį R. Songailą.

Mitingą pradėjo Sąjūdžio lyderis Arvydas Juozaitis. Jame kalbėjo Sąjūdžio pirmeiviai – Tarybų Sąjungos komunistų partijos XIX-osios konferencijos delegatai. Buvau pakviestas prie mikrofono ir aš. Eidamas į mitingą R. Songailai pasakiau:

– Bendrų žodžių nesakysiu, juk mes tokie patys žmonės – negalime kalbėti tik valdiškai, tik tai, kas leidžiama, o ne tai, kas eina iš širdies...

Taip ir įvyko.

Kalbėjau, kad mes turėsime atgauti mūsų tautinius simbolius, mūsų vėliavą, himną... Įtvirtinti lietuvių valstybinę kalbą, ekonominę autonomiją. Juk Mokslų akademijoje jau buvo rengiama ekonominio savarankiškumo koncepcija! Šioje srityje aktyviai dirbo K. Prunskienė, K. Antanavičius, E. Vilkas ir kiti. Jau buvo įvykusios ir mokslinės konferencijos ta tema. Kalbėjau ir apie valstybinę vėliavą. Pasakiau, kad štai toji trispalvė, kuri plevėsuoja virš jų, virš žmonių Vingio parke, tai yra mūsų vėliava, kurią belieka įteisinti Aukščiausiajai Tarybai, Vyriausybei. Ir staiga tuo metu didžiulė trispalvė pradėjo skleistis nuo Dainų šventės estrados stogo... Tai buvo ypač jaudinantis momentas, mitingo apogėjus. Žmonės buvo labai susijaudinę... Ne-

jučia pagalvojau: štai pakalbėjom, pamitingavom, o kaip reikės iš šios didžiulės žmonių jūros išplaukti, išeiti, į kurią pusę ji nuneš ir kaip čia viskas baigsis, kaip visi išsiskirstys...

Tačiau viskas baigėsi gerai, žmonės buvo geranoriškai nusiteikę, niekas niekur nesiveržė, nesistumdė, neprireikė nė milicijos. Pakako jaunuolių su žaliais raiščiais, net ir jiems nereikėjo nieko ypatinga daryti... Bendrumo, gerumo jausmas buvo apglėbęs mus visus. Kiek daug tą vakarą buvo gėlių, vaikų, šypsenų! Minia gražiai prasiskyrė ir mus palydėjo. Visus mus: sąjūdininkus, komunistus, kitokių pažiūrų žmones, to mitingo dalyvius...

Sąjūdžio surengtas šimtatūkstantinis mitingas Vilniaus Vingio parke 1988 07 09. *(ELTOS nuotr.)*

Kalba mitinge Vingio parke. 1989 07 09. *(ELTOS nuotr.)*

Dabar jau manau, jog vargu ar įmanoma, kad Lietuvą vėl kada nors sujungtų toks minčių, jausmų, veiksmų bendrumas... Jie visi tada buvo nukreipti bendram reikalui – laisvei, kurią vieni jau suprato kaip nepriklausomybę tuojau, kiti – kiek vėliau, tačiau visus palytėjo išsilaisvinimo dvasia. Išsilaisvinimo nuo tų ilgamečių pančių, kuriuos kiekvienas savaip juto. Pusiau oficialiai tuomet leistos „Sąjūdžio žinios" apie šį mitingą rašė: „Įvyko STEBUKLAS!"

1988 m. rugpjūčio mėnesį į Lietuvą atvyko Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinio biuro narys, centro komiteto sekretorius Aleksandras Jakovlevas. Iki šiol daugelis prisimename jo viešnagę, o ypač rugpjūčio 11-ąją įvykusį susitikimą su inteligentija. Tada tiek daug kalbėta apie demokratiją ir viešumą. Įsiminiau A. Jakovlevo žodžius, kad

žmonių, tautų konfrontacija nieko neduos, kad privalome ieškoti susitarimų pagrindiniais mūsų gyvenimo ir veiklos klausimais. A. Jakovlevas sakė, kad vadovaujanti partija negali būti vienoje pusėje, o žmonės savo nuotaikomis, siekiais – kitoje. Tai nenormalu, labai pavojinga, visiems reikia ieškoti susitarimų, sąlyčio taškų. Jei Lietuvos komunistų partija nesupranta savo žmonių, savo inteligentijos, tai vargu ar ji gali vadovauti?!

Tai buvo labai drąsios mintys, kurios padarė didelį įspūdį daugeliui, ne man vienam. Po to, jau kur kas vėliau, Maskvoje A. Jakovlevas buvo kaltinamas, kad jis paskatinęs išsivadavimo bangą Lietuvoje. Ypač jis buvo puolamas tuomet, kai Lietuvos komunistų partija atsiskyrė nuo Maskvos ir priėmė tokią programą, kuri neturėjo nieko bendra su dogmatiška komunistine ideologija...

Po to buvo daug įvairių įvykių, gyvenimo tempas nepaprastai paspartėjo. Kaip slogus prisiminimas liko rugsėjo 28-oji. Vilniuje, Katedros aikštėje, susirinko daug radikaliai nusiteikusių žmonių. Valdžioje vyravo nuotaikos: užtenka nuolaidų, reikia tuos demokratus prispausti. Buvo naudota jėga, organizuoti milicijos, kitų Vidaus reikalų ministerijos padalinių būriai, kad išvaikytų demonstrantus. Įvyko susidūrimai, buvo sumuštų.

Tai buvo tam tikra mūsų laisvėjimo kulminacija, gal net posūkis, kuris turbūt ir lėmė Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmojo sekretoriaus R. Songailos atstatydinimą. Apie tai buvo šnekama vis griežčiau, o artimiausiame Lietuvos komunistų partijos plenume Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys, Vilniaus universiteto komunistų partijos organizacijos sekretorius profesorius B. Genzelis pareikalavo R. Songailos atsistatydinimo...

Plenumo metu prie Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pastato stovėjo minios žmonių, kurie reikalavo ir laukė permainų respublikos vadovybėje. Bet man atrodo, kad R. Songaila nejautė tokios neišvengiamos baigties iki tol, kol tai įvyko. Jis vis manė, kad kažkas gali jį apginti, paremti ir viskas ramiai pasibaigs. Tačiau tai buvo jau visiškai ne ta situacija, kai terorizuodavo iš Maskvos atvažiavusi Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto organizacinio partinio darbo skyriaus vedėjo pavaduotojo V. Babičevo brigada... V. Babičevas – baisus žmogus, kuris mums Lietuvoje pridarė daugybę nemalonumų. Buvo ir toksai E. Trofimovas, kuris šefavo Pabaltijo respublikas, – dar despotiškesnis už V. Babičevą. Taigi jie mus visus norėjo šokdinti, o kai kurie iš respublikos vadovybės jų labai klausė.

Artinosi ir N. Mitkino – Maskvos įgaliotinio, kuris palaikė R. Songailą, karjeros pabaiga. Juolab kad žmonės reikalavo konkrečiai pasakyti, kas įsakė išvaikyti rugsėjo 28-osios mitingą, naudoti gumines lazdas prieš dalyvius, prieš vaikus, kas tam vadovavo. Buvo sudaryta ir oficiali, ir Sąjūdžio komisija tų represinių veiksmų įkvėpėjams išaiškinti.

1988 m. rugpjūčio–spalio mėnesiais Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto tikrintojai beveik neišvažiuodavo iš Lietuvos. Jiems dažniausiai vadovaudavo V. Babičevas, apskritai politiškai visai nesuvokęs Lietuvos procesų, jos tautinio judėjimo. Tokie žmonės nesiskaitydami su priemonėmis nerdavosi iš kailio, kad tik kaip nors paveiktų įvykius sau reikalinga linkme. Jau tuomet mes prakalbome apie Tarybų Sąjungos decentralizavimą, liberalizavimą, nuolat primindavome, kad Lietuva nėra Rusijos dalis, kad respublikos partinė

organizacija negali veikti tik Tarybų Sąjungos srities teisėmis. Kartais tekdavo savo mintis paremti net V. Leninu... Kiekvienoje savo kalboje mėginome tikrintojams aiškinti, kad respublika ir pagal Tarybų Sąjungos konstituciją yra valstybė, kad ji pati privalo spręsti savo politinius, ekonominius, socialinius klausimus, o ne klausyti žmonių, kurie apskritai nesuvokia padėties, kaip, pavyzdžiui, N. Mitkinas...

Lietuvių tautos istorijoje, ypač XX a., daug skaudžių puslapių. Kai kuriuos iš jų prisiminėme 1988 m. rugpjūčio 23 dienos mitinge Vingio parke. Stalinizmas ir hitlerizmas įvykdė daug sunkių nusikaltimų žmonijai, visai mūsų tautai, apie kuriuos buvo būtina garsiai kalbėti. To iš mūsų reikalavo sąžinė ir atsakomybės jausmas. Mes atkakliai siekėme, kad iš Lietu-

1988 08 23 Vilniuje, Vingio parke mitingas, skirtas Molotovo-Ribentropo pakto 49-osioms metinėms. Prie mikrofonų (iš kairės) V. Petkevičius ir A. Brazauskas. *(LCVA nuotr.)*

vos istorijos išnyktų visos „baltos dėmės", kad žmonės žinotų, kas ir kaip vyko praeityje, žinotų visą tiesą.

Tuomet mes manėme, jog nedelsiant reikia sudaryti kompetentingų specialistų komisiją, kuri nuodugniai ištirtų Rainių miškelio tragediją Vokietijos ir Tarybų Sąjungos karo pradžioje. Reikėjo labiau sutelkti specialistų jėgas kitiems stalinizmo nusikaltimams Lietuvoje atskleisti. Po R. Songailos atleidimo suformuota respublikos vadovybė rėmė visuomenės siūlymą, kad būtų sukurtas ir artimiausiu metu pastatytas paminklas stalinizmo represijų aukoms. Mes buvome pasiryžę padaryti viską, kad iki ateinančių 1989 metų birželio mėnesio būtų atstatytas Trijų kryžių paminklas Vilniuje.

1988 m. spalio 7 d. trispalvė iškeliama Gedimino bokšte. Tai buvo neužmirštamas įvykis. Tiesa, daugelis Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuro narių labai vengė tos šventės, šio renginio, draudė ten net eiti... Tačiau mums visiems toji diena išliko kaip švenčiausias įvykis, nušvietęs galutinio išsivadavimo viltį.

Lietuvoje be komunistų partijos žinios ir pritarimų vienas po kito kūrėsi įvairūs judėjimai, organizacijos. Vienas jų – žaliųjų judėjimas. Pradėjęs reikštis šis judėjimas veikė nelabai kvalifikuotai, tačiau entuziastingai. Greičiau tai buvo tam tikra pasipriešinimo respublikos vadovybei forma, negu tikras nuoseklus žaliųjų judėjimas. Tai tapo aišku tuoj po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, kai šis judėjimas neteko populiarumo, o buvę jo lyderiai, atsidūrę valdžioje, jau elgėsi beveik priešingai...

Tačiau tada šis judėjimas, jo iniciatoriai padarė Lietuvai ir daug žalos: buvo sustabdytos kai kurios statybos, mes pra-

Tautinės vėliavos pakėlimas Trakų pilyje. 1988 m. spalis. *(ELTOS nuotr.)*

radome investicijas iš Maskvos aukštos įtampos linijų tiesimui (tai būtų garantavę Lietuvai rezervinį elektros energijos tiekimą), nutraukta Kaišiadorių hidroelektrinės statyba ir t. t. Be jokios abejonės, aistros buvo kaitinamos dirbtinai, kaip savotiška bendro plano dalis.

Sąjūdžio veiklos pradžioje apie jo įsikūrimą plito gandai, esą Sąjūdį įkūrė KGB Lietuvos nepriklausomybės siekiui neutralizuoti. Šį mitą labai aktyviai skleidė ir Lietuvos Laisvės Lygos vadovas disidentas A. Terleckas. Lietuvos komunistų partijos centro komitete taip niekada nebuvo galvojama, nes Sąjūdis nuo pat jo įsikūrimo R. Songailos vadovaujamam centro komitetui buvo tarsi rakštis...

Steigiamasis Sąjūdžio suvažiavimas

Jau liepos 9-osios Sąjūdžio mitinge buvo kalbama apie poreikį surengti Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą. Sąjūdžio lyderiai siūlė, kad suvažiavimas būtų masinis, vyktų Sporto rūmuose. Komunistų partijos centro komitete šiuo klausimu taip pat vienos nuomomės nebuvo, bet vėliau nutarta sutikti su Sąjūdžio iniciatyvinės grupės siūlymu.

Prieš pat Sąjūdžio suvažiavimą įvyko Lietuvos komunistų partijos plenumas, atleidęs iš pareigų centro komiteto pirmąjį sekretorių R. Songailą ir pirmuoju sekretoriumi išrinkęs mane. Plačiau apie tai – kitame skyriuje.

Ir štai 1988 m. spalio 22-oji, Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas. Sporto rūmai, tūkstančiai žmonių, gražus oras, gera nuotaika... Suvažiavimą pradeda pirmininkaujantys – visų gerbiamas ir mylimas poetas Justinas Marcinkevičius ir literatūrologė profesorė Meilė Lukšienė. Jaučiama visa apimanti šventė, didelis kuo geriausių jausmų pasireiškimas ir užkulisiuose, ir salėje: po kiekvieno oratoriaus kalbų atsistojimai, plojimai, skandavimai. Pakalbėjus Latvijos ir Estijos liaudies frontų atstovams, suteikiamas žodis ir man. Kalbą pradėjau nuo Tarybų Sąjungos vadovo M. Gorbačiovo linkėjimų Sąjūdžiui, kas tuojau pat sulaukė suvažiavimo dalyvių aplodismentų. Padėkojau už gausias palydas į Tarybų Sąjungos komunistų partijos XIX sąjunginę konferenciją. Kalbėdamas apie Sąjūdžio atsiradimą pabrėžiau *(cituojama kalbos stenograma):*

Vilniaus sporto rūmai Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo metu. 1988 10 22. (*ELTOS nuotr.*)

„Tuo metu, kai Sąjūdis kūrėsi, kažin ar daug kas tikėjo, kad jis prasiverš tokia galinga ir gaivia visuomeninio gyvenimo versme. Ir kad ši versmė tapo tokia, kokia ji yra jau šiandien, tai padarė mūsų kūrybinė inteligentija, tie jos atstovai, kurie pirmieji padėjo sužadinti liaudies mintį, jos politinį ir pilietinį aktyvumą. (*Plojimai.*)

Ir vis dėlto kokia Sąjūdžio vieta mūsų visuomenės politinėje sistemoje? Istorija besąlygiškai teigia, kad esant vienai vadovaujančiai partijai įvairūs visuomenės junginiai reikalingi. Jie papildo visuomenės aktyvumą. Svarbu matyti bendrą tikslą, ieškoti sąlyčio ir bendradarbiavimo pozicijų kelyje į jį. Deja, vertindamas Sąjūdį, padarė klaidų ir Lietuvos komunistų partijos centro komitetas. (*Plojimai.*) Tačiau paskutiniuose biuro

posėdžiuose buvo duotas naujas, sakyčiau objektyvus politinis įvertinimas".

Toliau kalbėjau apie Lietuvos komunistų partijos ir Sąjūdžio sąlyčio paiešką ir bendrus tikslus.

„Žvilgtelėkime bent akimirkai į istoriją. Nelengva kritiškai įvertinti visą nueitą kelią. Reikia didelio taurumo ir dvasingumo, kad imtum atgailauti ne tik už savo, bet ir kitų padarytas klaidas. Persitvarkymą pradėjo partija, ir ji tą sunkų ir ne be pavojų žygį tęsia toliau. Nereikia bijoti, kad tam tikru laipsniu skiriasi partijos ir Sąjūdžio požiūriai ir veiklos formos. Juk principiniais klausimais mes esame bendraminčiai ir galime vaisingai bendradarbiauti. Todėl norėčiau pasiūlyti Sąjūdžiui: dažniau įsiklausykime vieni į kitus, nevenkime konstruktyvių diskusijų.

Komunistų partijos aukščiausias tikslas – tarnauti liaudžiai. Todėl ir šūkį „Partijos planai – liaudies planai!" turėtume šiandien transformuoti į šūkį „Liaudies planai ir norai – partijos planai!" (*Visi atsistoja, plojimai.*) Mes nepagailėsime jėgų, kad būtų geriau įgyvendinami liaudies planai, visi mūsų žmonių lūkesčiai. Todėl norėtųsi, kad Sąjūdžio suvažiavimo priimtoje bendroje programoje, kituose dokumentuose, kuriuos jūs svarstysite, derama vieta būtų skirta ir Lietuvos komunistų partijai.

Sąjūdžio siekiai atliepia svarbiausius visų Lietuvos gyventojų interesus. Lietuviai ir rusai, lenkai ir baltarusiai, latviai ir ukrainiečiai, žydai ir karaimai – visos Lietuvoje gyvenančios tautos randa jo humanistiniuose siekiuose sau dvasinę atramą. Ir mes esame įsitikinę, jog visa tai aktyviai skatins savigarbą ir savitarpio supratimą, be galo brangius tautų draugystės jausmus. (*Plojimai.*)

Lietuvių tautinės savimonės atgimimas neduoda jokio pagrindo kitų tautų atstovams nerimauti, o juo labiau nepasitikėti lietuvių tauta. Ištisi mūsų tautos gyvenimo šimtmečiai – geriausias argumentas, kad lietuviai nori ir moka gražiai bendrauti su visais, kas gerbia jų kalbą ir istoriją, nacionalinę mokyklą ir kultūrą, tradicijas ir gyvenimo būdą. Aš kviečiu jus: dažniau ir sumaniau panaudokime šį nesugriaunamą argumentą visos Lietuvos atgimimo labui! Tegul kiekvienas mūsų tėvynainis visada jaučia, kad čia yra jo namai, kuriuose gera gyventi ir norisi nuoširdžiai dirbti. (*Plojimai.*)

Šiais viešumo laikais aš privalau pareikšti ir tai, jog mes niekada neremsime nė vienos visuomenės formuotės, kuri mėgins skatinti tautinį uždarumą ar atsiribojimą, o juo labiau įtarumą ar nepakantumą kitoms tautoms. Manau, kad tokia pozicija yra visiškai priimtina ir Sąjūdžiui, nes visas tautas kuo glaudžiau susitelkti skatina jų politinė išmintis ir gyvybiniai interesai.

Lietuvių tautos istorijoje daug skaudžių puslapių. Kai kuriuos iš jų prisiminėme rugpjūčio 23 dienos mitinge Vingio parke. Stalinizmas ir hitlerizmas įvykdė daug sunkių nusikaltimų žmonijai, visai mūsų tautai. Tie nusikaltimai tokie šiurpūs, kad apie juos ne visada norisi garsiai kalbėti. Tačiau tai daryti būtina. To iš mūsų reikalauja sąžinė ir atsakomybės jausmas.

Mes atkakliai sieksime, kad iš Lietuvos istorijos išnyktų visos „baltos dėmės", kad žmonės visada žinotų apie tai, kas ir kaip vyko praeityje, žinotų visą tiesą.

Manome, jog nedelsiant reikia sudaryti kompetentingų specialistų komisiją, kuri nuodugniau ištirtų Rainių miškelio tragediją (*plojimų audra*), labiau sutelkti jų jėgas kitiems stali-

nizmo nusikaltimams Lietuvoje atskleisti. Respublikos vyriausybė visiškai remia ir visuomenės pasiūlymą, kad būtų sukurtas ir artimiausiu laiku pastatytas paminklas stalinizmo represijų aukoms. Mes pasiryžę padaryti viską, kad iki ateinančių metų birželio mėnesio būtų atstatytas Trijų kryžių paminklas Vilniuje. (*Plojimų audra.*)"

Toliau pabrėžiau, kad turi būti tinkamai įamžintas atminimas visų, kurie padėjo savo galvas už Lietuvą sunkiais pokario metais.

„Dar daug turime padaryti, kad būtų atitaisyta materialinė ir moralinė skriauda reabilituotiems žmonėms. Vakar per televiziją, šiandien spaudoje paskelbtas naujas valstybinis dokumentas įgalins paspartinti daugelio tūkstančių nekaltų žmonių reabilitavimą ir jų patirtų materialinių nuostolių kompensavimą. Mūsų nuomone, prie respublikos Ministrų Tarybos reikia sudaryti komisiją, kuri atidžiai nagrinėtų ir spręstų žmonių, likusių Sibiro platybėse, sugrąžinimo į Lietuvą, jų apgyvendinimo klausimus. (*Plojimai.*) Norėtume, kad su šia komisija aktyviai bendradarbiautų ir profesoriaus Juliaus Juzeliūno vadovaujama Sąjūdžio komisija. Klausimai, apie kuriuos kalbu, yra labai jautrūs ir skaudūs. Todėl kreipiuosi į visus, kurie juos nagrinėja, o ypač į mūsų žurnalistus: niekada neužmirškime, kad liečiame tūkstančių žmonių žaizdas, ir visada sąžiningai, itin jautriai juos nušvieskime. Neužtenka vien tik pasmerkti tuos, kurie Lietuvai nusikalto. Mūsų šventa pareiga nuoširdžiai pagerbti visus, kurie užstojo ją krūtine, kurie nepelnytai kentėjo. Nušluostykime ašaras jiems ir jų vaikams. (*Audringi plojimai, visi atsistoja.*)

Prieš keletą savaičių Gedimino bokšte buvo iškelta trispalvė tautinė vėliava. To iškilmingo akto iniciatorius buvo Sąjūdis. Jam pritarė ir partija. Šiandien tautinė vėliava plazda daugelyje Lietuvos miestų ir kaimų. (*Plojimai.*)

Man regis, kad šios vėliavos įteisinimas atstatė ne tik istorinį teisingumą. Jis tarsi paženklino naujo veiklos etapo pradžią. Iki šiol mes mokėmės aktyviai mąstyti, dabar atėjo laikas mokytis aktyviai veikti. Aukščiausia mūsų liaudies dvasinė vertybė – darbštumas. Jis ne kartą gelbėjo gimtąjį kraštą sunkią valandą. Reikia sutelkti mūsų visų intelekto, dvasios, fizines jėgas."

Kalboje toliau papasakojau apie respublikinės ūkiskaitos programą, nurodydamas, kad subalansuota ir savarankiška ekonomika atsilieps ir mūsų dvasinei brandai. Pabrėžiau, kad mūsų tikslas – socialinis teisingumas. Suvažiavimo dalyvių karšto pritarimo sulaukė pranešimas apie krašto ekologines problemas ir numatomą jų sprendimą. Padėkojau už aktyvumą jaunimui, išskirdamas tuomet ypač populiarius „Žemynos", Atgajos" jaunimo klubus.

„Tiesa, mes ir anksčiau nemažai darėme, bet gal per mažai skelbėme, gal per mažai pasitikėjom sveika žmonių nuovoka ir jų noru žinoti, kas dedasi po gimtinės dangumi.

Mums visiems, šiandien stovintiems visuomeninio judėjimo priekyje, labai svarbu neprarasti atsakomybės, drąsos ir politinės išminties siekiant bendrų tikslų. Visi mes atsakingi už Lietuvos ateitį prieš bendraamžius ir prieš būsimąsias kartas.

Lietuvos liaudies poetas Justinas Marcinkevičius, gerai žinomas Sąjūdyje, rašė: „Sunkus tatai darbas – Tėvynė". (*Aud-*

ringi plojimai, šūksniai. Visi rūmai gieda „Ilgiausių metų", vėl prasideda plojimai.)[7]

Nepasakyčiau, kad būčiau kalbėjęs kažin ką ypatinga, tačiau žmonių reakcija matyti iš kalbos stenogramos. Gal iš visų oratorių man buvo sunkiausia, nes reikėjo įveikti savyje pirmąjį sekretorių, kuris iki šiol privalėdavo sakyti tik „vieną tiesą"...

Karštomis ovacijomis sutinkami ir kiti kalbėtojai. Labai demokratiškai keičiasi pirmininkaujantys, visuotinis pakilimas. Beje, dienai baigiantis sakyta ir kitokių kalbų, kurios, man pasirodė, tada buvo per ankstyvos, jomis buvo siekiama pasi-

Lietuvos Persitvarkymo Sąjudžio steigiamojo suvažiavimo posėdžio pertrauka. 1988 10 22. *(ELTOS nuotr.)*

[7] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. V., 1990, p. 12–16.

Balsuoja Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo delegatai. Priekyje – Lietuvos komunistų partijos Šiaulių komiteto pirmasis sekretorius, Sąjūdžio seimo narys M. Stakvilevičius. 1988 10 23. *(ELTOS nuotr.)*

reikšti, pademonstruoti savo drąsą. Žodis suteiktas ir buvusiam politiniam kaliniui, garsiam disidentui, Lietuvos Laisvės Lygos vadovui Antanui Terleckui. Nevienareikšmiai buvo sutiktas ir Sąjūdžio Kauno atstovo Rolando Paulausko pasisakymas dėl Lietuvos buvimo Tarybų Sąjungoje. Visa tai tuomet, 1988 metais, dar galėjo mums visiems, ypač Sąjūdžiui, liūdnai baigtis. Maniau, jog visuomeniniai procesai daugeliu atvejų turi vykti natūraliai, jų neforsuojant.

Šiame suvažiavime su Ministrų Tarybos pirmininku V. Sakalausku, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininku V. Astrausku, kitais biuro nariais čia pat pasitarę nusprendėme, kad tikintiesiems reikia grąžinti Arkikatedrą, kuri, po Antrojo pasaulinio karo pastatą nacionalizavus, vėliau buvo pa-

Po Katedros grąžinimo tikintiesiems iškilmingas mišias prie Katedros laiko kardinolas V. Sladkevičius, vyskupai A. Vaičius ir J. Preikšas. 1988 10 23. *(ELTOS nuotr.)*

versta Paveikslų galerija. Raštelį tuojau pat pasiuntėme į suvažiavimo prezidiumą. Tai buvo ypatingo efekto minutės, nes įvykis buvo neeilinis, žmonės iki šiol jį prisimena, ypač dvasininkai, o jų suvažiavime buvo daug. Žinią visi sutiko labai gražiai, pakiliai, vyskupai net atėjo prie mūsų ir padėkojo. Mes su jais pasikalbėjome, o jau kitą dieną prie Arkikatedros šventas mišias laikė kardinolas Vincentas Sladkevičius. Jo žodžiai buvo transliuojami per Lietuvos radiją ir televiziją.

Antrąją suvažiavimo dieną gavęs žodį aš pakartojau jo mintis, raminau įsisiūbavusias aistras, kviesdamas Sąjūdžio žmones per daug neskubėti, tolimesnių tikslų siekti kartu. „Aš tikrai, mieli draugai, noriu pasakyti: mokėkime laukti. Prašau visų palaikyti kardinolo Vincento Sladkevičiaus šiandien per pamokslą pasakytus žodžius: „Mokėkime laukti ir nelipkime

vienas kitam ant kulnų". Pajutau, kad Sąjūdžio suvažiavimo delegatai mane suprato ir palaikė. Ne suvažiavimo radikalus, o mane ir kitus, kurie kvietė įsiklausyti į sveiko proto balsą. Daugelis, kartodami kardinolą, kalbėjo, kad mes neturime lipti vieni kitiems ant kulnų, o nepriklausomybės, kurią iš pradžių diplomatiškai vadinome suverenitetu, siekti nuosekliai.

Kartais ir dabar prikišama, neva Lietuvos komunistų partija buvusi prieš vykstantį nacionalinio išsivadavimo judėjimą, o Sąjūdis jį įsiūbavęs. Bet aš norėčiau paklausti: o kas tai buvo Sąjūdis? Tai buvo ir didelė šios partijos dalis. Pasižiūrėkit į to meto Sąjūdžio sudėtį! Kiek jame partijos narių! Apie pusė Sąjūdžio suvažiavime išrinktų Sąjūdžio seimo narių priklausė komunistų partijai, o Sąjūdžio seimo taryboje komunistų buvo apie du trečdaliai! Gerų žmonių! Protingų, iniciatyvių, garsių, patyrusių! Kas tada buvo komunistų partija – tai su šeimomis kone trečdalis Lietuvos. Du šimtus dvidešimt tūkstančių jos narių padauginkite iš trijų arba iš keturių – tai beveik milijonas žmonių, kurie buvo susiję su šia partija. Tai buvo Lietuva – jos inteligentai, darbininkai, kaimo žmonės.

Tuometinė Lietuvos komunistų partija labai sunkiai atsiejama ir, manau, jokiu būdu jos negalima atsieti nuo tautos atgimimo, nuo Sąjūdžio. Žinoma, galima manyti, kad partija – tai jos vadovybė. Tačiau tai būtų netikslu. Tuometinė Lietuvos komunistų partija buvo žmonės, daugybė žmonių. Jei dalis partijos vadovų kitaip mąstė, tai nereiškė, kad taip mąstė ir visi partijos nariai. Tiktai nedidelė grupelė, vos keletas procentų žmonių buvo kitaip, labai kategoriškai nusiteikę. Jų buvo absoliuti mažuma. Tolesni įvykiai parodė, kad tokia mažuma neturi jokios įtakos tautai, ji tik durtuvais gali kurį laiką išsilaikyti.

Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius

1988 m. spalio 20-oji, Sąjūdžio suvažiavimo išvakarės. Aišku, kad į suvažiavimą respublikos vadovybei reikia eiti. Tačiau lygiai taip pat aišku, kad R. Songaila į šį suvažiavimą vykti ir kalbos sakyti negali. Tai būtų galutinė valdžios kompromitacija. Nepasitikėjimas R. Songaila buvo pasiekęs apogėjų. Tas nepasitikėjimas, nuolatinis žmonių spaudimas veikė ir kitus Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuro narius. Situacija buvo tokia įtempta, kad mes jau pradėjome nesuprasti vienas kito, nors išoriškai to gal ir nesimatė. Antai spalio 16 d. įvykęs susitikimas su Sąjūdžio programos autoriais parodė, kad partijai daug ką būtina spręsti netradiciškai.

Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto brigada, nors joje buvo itin konservatyviai nusiteikę veikėjai, pradėjo suprasti, kad R. Songailą reikia keisti, ir ėmė konsultuotis, kas galėtų toje ypatingoje situacijoje eiti šias pareigas. Dauguma, kaip vėliau aiškėjo, rekomendavo mane. Šitai labai nepatiko maskviečiams, brigadai iš Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto, nes jie jau matė ir mano nuotaikas, ir nuostatas, poziciją dėl visų Lietuvos įvykių, ypač dėl Sąjūdžio. Mat ne kartą buvau jiems sakęs, kad tai natūralus spontaniškas judėjimas – jokiu būdu negalima susidoroti su juo. Tik bendromis jėgomis, tariantis su žmonėmis, artėjant vieniems prie kitų, galima spręsti problemas.

Galimų kandidatų į komunistų partijos pirmojo sekretoriaus postą ieškota senais metodais. Taip buvo išrinktas, pa-

vyzdžiui, ir R. Songaila. Užkulisiuose pasiklausinėdavo apie kandidatūras vieno kito centro komiteto nario arba kokio vadovo, biuro nario. Kadaise, kai manęs klausė nuomonės apie R. Songailos kandidatūrą, aš pasakiau, kad jis negali būti pirmuoju sekretoriumi, o vėliau dėl to nukentėjau, nes jam tai buvo pasakyta. Dabar, kai biure sprendėme klausimą dėl vadovybės, dėl R. Songailos galimybės toliau eiti šias pareigas, tas faktas irgi buvo prisimintas ir man prikišta, kad viskas prasidėję nuo manęs, kai aš buvęs prieš jo paskyrimą. Aš nesiginčijau: „Taip, aš buvau prieš; manau, jog šiems laikams reikalingas visai kitoks žmogus, ir visiškai to neslepiu".

Komunistų partijos centro komiteto biure buvo labai karštas pokalbis. Dauguma biuro narių priėjo prie išvados, kad R. Songailai reikia atsisakyti savo pareigų. Jį palaikė berods tik N. Mitkinas: R. Songaila jam buvo labai parankus – galėjo viską tvarkyti kaip nori. Taigi V. Babičevo brigada iš „centro" naujo sekretoriaus rinkimą irgi pradėjo senais metodais. Gal porą dienų klausinėjo biuro narius, kažkas rekomendavo susitikti jiems ir su Sąjūdžiu. Dabar žinau, kad B. Genzelis, K. Prunskienė ir dar kai kas iš Sąjūdžio V. Babičevo brigadai pasiūlė mano kandidatūrą.

Ar ne lemiamą vaidmenį čia atliko kūrybinė inteligentija? A. Maldonis į Maskvą pasiuntė griežtą telegramą, išreikšdamas inteligentijos valią. Už tai pasisakė ir daugelis biuro narių. Manau, abiem pusėms buvo svarbu, kas iš respublikos vadovybės išeis į Sąjūdžio suvažiavimo tribūną, ar jam pritars žmonės. Juk Sąjūdžio suvažiavimas tada buvo visos Lietuvos suvažiavimas, ne vien jo iniciatyvinės grupės.

Po tokio pasirengimo įvyko įsimintinas 1988 m. spalio 21 dienos Lietuvos komunistų partijos plenumas.

Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto organizacinio partinio darbo skyriaus vedėjo pavaduotojas Vladimiras Babičevas plenumo pradžioje pabandė viską įstatyti į tradicines vėžes, lyg nieko Lietuvoje nebūtų įvykę:

– Gerbiami draugai! Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmasis sekretorius Ringaudas Songaila kreipėsi į Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitetą pareiškimu, kuriame prašo atleisti jį iš Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmojo sekretoriaus pareigų ryšium su išėjimu į pensiją. Kaip jūs žinote, visa R. Songailos veikla vyko respublikoje. Beveik 35 metus jis dirbo partinį ir tarybų darbą, buvo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkas, o pastaruoju metu – LKP CK pirmasis sekretorius. Jis daug prisidėjo prie respublikos ekonomikos bei kultūros plėtojimo. Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinis biuras išnagrinėjo draugo R. Songailos pareiškimą ir jį patenkino. Manau, kad mes turime pagrindo pasakyti Ringaudui Ignatovičiui padėkos žodžius už ilgametį darbą ir geranoriškai palydėti į užtarnautą poilsį...

Tokia stagnacinė Maskvos atstovo kalba, matyt, gerokai supykdė plenumo dalyvius, ir pažadėtų padėkos žodžių R. Songaila taip ir neišgirdo. Plenumo eiga pakrypo V. Babičevui visai nepageidaujama linkme. Tuometinis LKP Kauno miesto pirmasis sekretorius Romualdas Rimaitis pasakė:

– Manau, kad iš tiesų yra didelė LKP CK biuro ir sekretorių kaltė, kad mes nesugebėjome parengti ir paskelbti programos partijos XIX konferencijos strateginiams uždaviniams įgyvendinti... Tačiau Sąjūdis sugebėjo tai padaryti. Sąjūdis sudarė tokią programą, kuri, nekalbant apie atskirus jos skyrius ir kai

kuriuos punktus, yra pakankamai patraukli ir jaudina miesto bei visos respublikos žmones. Jeigu atskirais paskaičiavimais šimtas tūkstančių, o gerbiamas rašytojas Vytautas Petkevičius pasakė – milijonas – žmonių palaiko tą programą, tai mes negalime su tuo nesiskaityti.

Lietuvos Mokslų akademijos viceprezidentas Algirdas Žukauskas nepagailėjo nei pirmojo sekretoriaus, nei Maskvos:

– Pirmasis sekretorius ir kiti respublikos vadovai turi tvirtai ginti Lietuvos žmonių interesus, nes daugiau nėra kam. Ir tauta turi šitai matyti. Tarybų Sąjunga vykdo grandiozines programas. Tačiau iš šią vasarą „Pravdoje", „Izvestijose" ir kituose laikraščiuose publikuotų straipsnių matyti, kad dešimtys milijardų rublių išmėtoma be naudos: čia ir nesaikinga, dažniausiai nieko neduodanti pagalba besivystančioms šalims, ir abejones kelianti kosmoso programa, ypač „Marsas", ir gigantiškosios, dažniausiai neapgalvotos statybos. Tiems tikslams daug resursų eina ir iš mūsų respublikos...

Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininkas Alfonsas Žalys visai pašiurpino plenumo svečius, tiesiai vardydamas nedovanotinas klaidas:

– Pirma, kai mūsų liaudis išėjo į gatves, į grandiozinius mitingus, kur prabudo mūsų tautos garbė ir sąžinė, mes tarp žmonių nematėme pirmojo sekretoriaus. Antra, rugsėjo dvidešimt aštuntosios įvykiai, kurie, manau, skaudžiai palietė mūsų žmonių jausmus ir širdis. Negalima buvo priimti tokių sprendimų, siųsti prieš žmones armiją, kareivius. Šito nebuvo galima daryti ir, kiek mes suprantame, tokią sankciją davė ne kas kitas, o sekretoriai. Jeigu ne taip, tai labai blogai. Matyt, Vidaus reikalų ministerijoje apskritai nėra tvarkos. Juk ir

Ministrų Tarybos, ir Sąjūdžio komisijos, kurios tiria šį reikalą, pranešimai labai prieštaringi, skirtinga jų traktuotė. Vadinasi, ir čia ne viskas galutinai išsiaiškinta. Tai dar blogiau. Todėl centro komiteto vadovybės pakeitimai labai reikalingi...

Mums dabar labai nelengva atsakyti į daugelį klausimų – ir komunistams, ir nepartiniams. Vienas iš tokių klausimų, į kurį ne taip lengva atsakyti, – kodėl dirbti antruoju sekretoriumi jau daugelį dešimtmečių atsiunčiamas žmogus iš Maskvos, bet nerenkamas iš respublikos partinės organizacijos. Daromi labai platūs apibendrinimai (aš su jais visiškai sutinku), kad toks aktas – tai didelio nepasitikėjimo Lietuvos komunistais išraiška... Manau, kad antrasis sekretorius nebūtinai turi būti ne iš Lietuvos. Nenoriu kaip nors sutrikdyti plenumo darbą, tačiau siūlau jau šiandien išspręsti šį klausimą. Galimas daiktas, kad centro komiteto nariai tokio pasiūlymo nepalaikys. Bet aš manau, kad Nikolajui Mitkinui reikia gerai apie tai pagalvoti... Manau, kad tai labai rimtai turi apsvarstyti ir Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitetas.

A. Žalio žodžiai salėje greitai rado atgarsį. Juos tuojau pat palaikė Vilniaus aukštosios partinės mokyklos rektorius Sigizmundas Šimkus:

– Žinau, kaip priimami tokie sprendimai, kaip kareivių pasiuntimas panaudoti jėgą aikštėse. Žinau 1972 metų įvykių eigą, žinau, kaip valdoma Lietuva. Aš manau, kad atsakomybė už tai, kas atsitiko – kad buvo panaudota šiurkšti jėga prieš daugiatūkstantinę minią, kad prieš ją buvo pasiųsta keletas šimtų kareivių, – pirmiausia tenka TSKP CK Pabaltijo sektoriui ir LKP CK antrajam sekretoriui Nikolajui Mitkinui. Aš palaikau draugą Žalį ir manau, kad šiandien turi būti išnagrinė-

tas klausimas ir dėl antrojo sekretoriaus. Mes negalime iš draugo Songailos daryti „atpirkimo ožį".

Lietuvos Mokslų akademijos viceprezidentas Vytautas Statulevičius tuojau pat pabrėžė, jog antrojo sekretoriaus klausimas jau ne naujas:

– Aš manau (tai mano asmeniška nuomonė, nors turiu ir argumentų), kad viena iš pirmojo sekretoriaus klaidų buvo ta, kad jis per daug klausė antrojo sekretoriaus. Kada pas mus Mokslų akademijoje lankėsi TSKP CK sekretorius Jakovlevas, tuo klausimu pasisakė Poželа, kuris ne kartą ir Akademijoje, ir TSKP CK sekretoriaus Ligačiovo kabinete, ir partijos XIX konferencijoje kalbėjo, kad antrojo sekretoriaus postas apskritai yra nereikalingas, kad jis nieko gero neduoda.

Po tokių griežtų kalbų šiame plenume labai vieningai buvau išrinktas Lietuvos komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi. Mano kandidatūrai pritarė įvairių įsitikinimų žmonės, net tie, kurie mąstė ne visai taip kaip aš, arba net priešingai – tai vėliau greitai paaiškėjo. Paskui ir kuratoriai iš Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto „sielojosi": „Mes manėme, kad Brazauskas internacionalistas, o jis, pasirodo, nacionalistas..." Taip kalbėjo V. Babičevas M. Gorbačiovui, kai pastarasis po mūsų atsiskyrimo nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos atvyko į Lietuvą.

Plenumas, kuris mane išrinkus tęsėsi dar ilgai, buvo labai drąsus ir įdomus. Kalbėjo dar apie dvidešimt žmonių, dauguma jų reikalavo N. Mitkino atsistatydinimo. Dabar tai galbūt atrodo paprasta, o tada Tarybų Sąjungos komunistų partijos istorijoje, atrodo, buvo pirmas atvejis. Kad viena tos partijos organizacijų, jos vadovaujančiojo organo (Lietuvos komunistų par-

Lietuvos komunistų partijos centro komiteto XIV plenume partijos pirmuoju sekretoriumi išrinktas A. Brazauskas. 1988 10 20. *(ELTOS nuotr.)*

tijos centro komiteto) nariai reikalauja atstatydinti „pasiuntinį" iš Maskvos... to anksčiau nebuvo galima įsivaizduoti. Svarstant šį klausimą ypač pasižymėjo Mokslų akademijos atstovai – J. Požela, A. Žukauskas, V. Statulevičius ir kiti.

Dėl N. Mitkino panašiai nusiteikę buvo daugelis Lietuvos komunistų partijos centro komiteto narių, ir tiktai vienas kitas siūlė N. Mitkino klausimą dar atidėti. Neskubėti N. Mitkinu „atsikratyti" siūlė ir centro komiteto sekretorius S. Giedraitis. Man, ką tik išrinktam pirmuoju sekretoriumi, buvo nepatogu iš karto pradėti nuo N. Mitkino išvarymo. Tai būtų sukomplikavę ir taip sudėtingus santykius su Maskva. Mačiau, kad šis antrojo sekretoriaus klausimas tėra vienos kitos savaitės reikalas. Tą ir pasiūliau plenumui tikėdamasis, kad, esant anų dienų politinei situacijai, taip daugiau naudos galė-

sime padaryti Lietuvai. Iš tiesų N. Mitkinas netrukus parašė pareiškimą, ir mes jį paleidome į visas keturias puses – ten, iš kur jį buvo atsiuntę. O už tą plenumą maskviečiai dar ilgai mane graužė, esą antrojo sekretoriaus klausimą mes buvome dirbtinai suorganizavę. Maskva vis nenorėjo suprasti mūsų jausmų, mūsų žmonių nuostatų. Kaip parodė laikas, tai jau buvo jų, o ne mūsų problema.

Gaila buvo žiūrėti į ką tik buvusį visagalį N. Mitkiną. Jau matėsi, kad mūsų pastangos ardo geležinę Tarybų Sąjungos komunistų partijos sistemą. Griūva partinis pavaldumas, paklusnumas, visa partijos hierarchija. Ateina visai kiti žmonės, kita iniciatyva, kinta partijos veiklos turinys.

Tačiau toli gražu ne visi Lietuvoje buvo patenkinti Lietuvos komunistų partijos vadovybės pasikeitimais. Be Lietuvos disidentų, kurių poziciją supratau ir pateisinau, atsirado tokių, beje, dar vakar aktyviai pataikavusių Maskvai, kurie iš naujai išrinktų komunistų partijos centro komiteto vadovų nedelsiant reikalavo radikalių politinių permainų, kaltino centro komitetą neryžtingumu.

Tie, kurie 1988 m. rudenį kaltino Lietuvos komunistų partijos centro komitetą bailumu, turėtų prisiminti, kaip mes nuolat buvome stebimi. Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto brigados, ypač iš organizacinio skyriaus, tiesiog neišvažiuodavo iš Lietuvos. Labai didelį dėmesį mums rodė ir Pabaltijo karinės apygardos vadovybė – F. Kuzminas, O. Zinčenka ir kiti. Aktyviai veikė ir Tarybų Sąjungos valstybės saugumas (KGB). Nekviesti svečiai lankydavosi ir pas mane Lietuvos komunistų partijos centro komitete, Ministrų Taryboje, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume. Visi tuometiniai res-

publikos vadovai jausdavome ypatingą dėmesį Lietuvai. Be abejonės, priimant sprendimus tai mus varžydavo. Gal kai kas mano, kad reikėjo tokius „svečius" tiesiog išprašyti iš kabineto, tačiau man atrodė, kad tiesmukas priešiškumas būtų pavojingas Lietuvai, kad reikia elgtis kitaip, stengtis juos įtikinti mūsų siekių teisumu...

Negaliu nepaminėti dar vieno veikėjo, Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto sekretoriaus Nikolajaus Sliunkovo, „viešėjusio" Lietuvoje 1988 metų lapkritį. N. Sliunkovas – vienas iš tos Pabaltijo komisijos narių, kuris buvo įpareigotas mus stebėti, kontroliuoti, susipažinti su padėtimi ir padėti nuspręsti, kaip toliau su mumis elgtis. Su juo patyriau net tragikomiškų situacijų. Mes kartu važiavome į Kauną. Jis bandė panašiai kaip ir M. Gorbačiovas – išlipti iš mašinos ir gatvėje ekspromtu kalbėtis su žmonėmis. Manau, tai primityviausias būdas, nors kartais galbūt ir naudingas propagandai. Bet N. Sliunkovas pas mus patyrė visišką *fiasko*. Žiežmariuose sustojo ant laiptų, aplink buvo daug žmonių, ir jis pabandė kalbėtis su kai kuriais iš jų. Nepavyko jokia kalba. Jis pasakoja apie kažkokias globalines sąjungines problemas, kalba su vienu žmogumi, paėmęs jį už sagos, o žmonės žiūri, trauko pečiais ir nesupranta, ko jis nori. Šiaip taip pakalbėjome apie pusę valandos ir nuvažiavome į Kauną. O Kaune žmonės jau žinojo, kad atvykstam.

Atvažiavus į Kauną, posėdžių salėje susirinko vietinis komunistų partijos biuras. N. Sliunkovas vėl pradėjo įrodinėti, kad negali būti jokio ekonominio savarankiškumo, bandydamas tai pagrįsti. Tačiau jis kalbėjo taip padrikai, kad visiškai

neįmanoma buvo suprasti jokios minties, dėl ko nors ginčytis ar ką pakomentuoti. Man atrodo, kad tada jis elgėsi visiškai netinkamai, nesuvokdamas situacijos. Minia žmonių susirinko prie pastato, užtvindė gatvę, apstojo mūsų mašinas, stovinčias prie paradinių durų. N. Sliunkovas salėje vis kalba ir kalba... Girdžiu gatvėje triukšmą, sakau, reikia eiti pažiūrėti, kas ten darosi. O Kauno sąjūdininkai su trispalvėmis vėliavomis jau žingsniuoja koridoriumi. Ateina mano pagalbininkai ir sako, kad gali būti blogai:

– Pastate sąjūdininkai. Reikalauja, kad Sliunkovas išeitų ir pasikalbėtų su žmonėmis...

Aš priėjau prie N. Sliunkovo ir pasakiau, kad jau metas baigti kalbas, nes jis šneka daugiau kaip valandą. Buvo planuota dar papietauti, parodyti Devintąjį fortą. Bet kai nusileidome į apačią, minia žmonių neleido net išeiti pro duris, o apie įsėdimą į automobilius negalėjo būti nė kalbos. Išėjus mus prispaudė prie mašinos taip, kad negalėjome nė pajudėti. N. Sliunkovas ėmė kalbėti su viena moteriške, – aiškina jai grandiozinę politinio biuro politiką, piešia šviesią ateitį. O visi kiti žmonės – jų buvo gal apie dešimt ar dvidešimt tūkstančių – nerimauja. Aš jam ir sakau:

– Užteks, važiuojam...

Po to palypėjau truputį aukščiau ir paprašiau:

– Mieli žmonės, jūs praskirkit nors kelią...

– Brazauskai, mes jums visada kelią duosim, bet tam pasakykit, tegul nešdinasi namo.

Aš sakau:

– Būtinai pasakysiu, tik negaliu jam taip tiesiai pasakyti, kaip jūs norite.

O vienas toks keistas žmogus tiesiog puolė prie N. Sliunkovo ir griebė vos ne už gerklės. Aš tik spėjau sučiupti jo ranką. Visa apsauga kažkur kaip į vandenį dingusi – matyt, įsimaišė minioje. Ta moteriškė, kuriai N. Sliunkovas kažką kalbėjo prie mašinos, sako man:

– Ponas Brazauskai, paprašykit, kad jis greičiau išvažiuotų...

– Tai matot, žmonės, leiskit išvažiuoti, – paprašiau garsiai. – Jokio mitingo čia nėra. Nieko įdomaus jūs čia neišgirsit...

Ir žmonės geranoriškai mus praleido. Nežinau, kaip ten būtų N. Sliunkovui pasibaigę kitu atveju, bet žmonės mano atžvilgiu buvo palankiai nusiteikę. Minia netrukus prasiskyrė, mes skubiai pasodinome maskvietį į vyriausybinį automobilį, vadinamą *„členovozą“*, ir išvykome. Likom be pietų, važiavom tiesiai į Vilnių.

Aš manau, kad į pabaigą mūsų svečias kai ką gal jau ir pradėjo suprasti, nors atvažiavo tarsi pranašas, kuris galėtų čia viską „sutvarkyti“. Jo užduotis buvo išaiškinti mums, kad ekonominis Lietuvos savarankiškumas yra nerealus.

Maskvos nepasitikėjimas manimi didėjo: tai ypač liudijo kariškių lankymasis, nuolatiniai jų skambučiai, priminimai: „...mes čia esame jėga, o ne jūs!“ Kontroliuojančių skambučių iš Maskvos būdavo beveik kasdien. Visa tai nedavė ramybės, trukdė net susikaupti. Sprendimus nuolat tekdavo priimti ceitnoto ir spaudimo aplinkybėmis.

Norėčiau plačiau papasakoti apie vieną to meto įvykį. Tai 1989 m. vasario 15 dienos susitikimas Maskvoje pas M. Gorbačiovą. Šis mano vizitas vyko be liudininkų. Kalbėjomės ilgai, apie dvi valandas, jo partiniame kabinete Senojoje aikštėje.

Aišku, pirmiausia jam rūpėjo komunistų partijos reikalai, jos statusas. Aš nuo pat pradžios, kai tik tapau pirmuoju sekretoriumi, įvairiose situacijose nuolat kalbėjau apie tai, kad koks nors sąjunginis instruktoriukas, sektoriaus ar skyriaus vedėjas negali per partinius organus komanduoti visai respublikai. Negalima taip veikti, komanduoti ne tik jos politiniam, bet ir ūkiniam, ekonominiam, visuomeniniam gyvenimui. Partinė organizacija turi būti visiškai savarankiška, pati spręsti klausimus, turėti savo įstatus, savo programą.

Komunistų partija turi būti respublikos savarankiškumo sudedamoji dalis. Dabar tai gal atrodo nereikšminga, tačiau turėkime galvoje, kad tuo metu komunistų partija buvo *„руководящая сила“* – („vadovaujanti jėga") iš centro. Taigi toks Lietuvos komunistų partijos statusas, kokio mes siekėme respublikoje, aišku, būtų pakeitęs daug ką – atitolinęs centro įtaką, sumažinęs veiksmų unifikaciją. Ilgai mes kalbėjomės ta tema, bet neatrodo, kad M. Gorbačiovas rimtai į visa tai būtų pažiūrėjęs.

Antras klausimas buvo gal ir keistokas: kovo mėnesį tąsyk Lietuvoje sutapo Tarybų Sąjungos liaudies deputatų rinkimai ir šv. Velykos. Aš pasakiau, kad mes ketiname tuos rinkimus nukelti, bet atsakymas buvo trumpas:

– Kaip tai gali būti? Viskas turi vykti visur vienodai; jokių kalbų...

Tonas buvo visai nemalonus, tuo ši tema ir baigėsi.

Toliau kalbėjom dėl mūsų kareivėlio Artūro Sakalausko likimo. A. Sakalauskas, vienos vilniečių šeimos sūnus, su kariškių grupe traukiniu lydėdamas kalinius, neiškentęs patyčių, prievartavimo, nušovė keletą kareivių, daugiausia kau-

kazietiškos kilmės. Prisiminėme tą istoriją, tą bylą, kuri tada tęsėsi daugiau kaip metus. Apie tai kalbėjo ir mūsų moterys, susitikusios su Raisa Gorbačiova. Apie A. Sakalauską ir aš telefonu minėjau M. Gorbačiovui dar prieš mūsų pokalbį. Šią susitikimo dalį galiu prisiminti palankiau. M. Gorbačiovas reagavo labai rimtai. Jis čia pat paskambino Tarybų Sąjungos generaliniam prokurorui Aleksandrui Sucharevui ir pasakė, kad štai pas tave greitai atvažiuos Brazauskas, tu su juo pasikalbėk, reikia sutvarkyti šį reikalą.

Taip ir įvyko. Tuoj nuvažiavau pas A. Sucharevą, čia pat viską aptarėme ir po keleto dienų A. Sakalauskas buvo išleistas iš Maskvos centrinio V. Serbskio teisminės psichiatrijos instituto ir perkeltas gydytis į Lietuvą, Rokiškio psichoneurologinę ligoninę.

Vienas iš įdomesnių susitikime aptartų klausimų buvo mūsų himno priėmimas ir Konstitucijos projekto paskelbimas. Aš buvau atsivežęs V. Kudirkos „Tautišką giesmę", labai gerai išverstą į rusų kalbą. Daviau ją M. Gorbačiovui paskaityti ir pasakiau, kad atėjo metas mums šį savo senąjį himną atkurti. Jis čia pat kategoriškai neužprotestavo, galbūt todėl, kad tai buvo mandagus pokalbis, kurio metu laikomasi tam tikro džentelmeniškumo. Tuo labiau kad mūsų sprendimas buvo visiškai aiškus – tą himną skelbsime. Perskaitęs himno tekstą M. Gorbačiovas tik pakomentavo, kad tai senas kūrinys, jame visiškai nieko nėra nei apie socializmą, nei kitų politinių akcentų. Aš atsakiau:

– Iš kur jie gali būti, kad jis sukurtas praėjusio amžiaus pabaigoje. Tai ne kantata partijai ar kokiam nors žmogui, o jau anksčiau buvęs tautos himnas, tautos giesmė. Jis visiškai mums tinka, nežadame keisti ar įpinti ką nors naujo.

Taip ir baigėme šią temą. Prieš pat išeidamas (tai buvo išvakarėse) pasakiau M. Gorbačiovui, kad vis dėlto mes skelbsime savo Konstitucijos projektą. Jis tarsi pyktelėjo, tačiau susitvardęs pasakė, kad gal vertėtų dar pasitarti, pasižiūrėti. Žinoma, mūsų sprendimas ir čia jau buvo aiškus.

Iš aptartų temų dar viena svarbi buvo 1939 metų rugpjūčio 23-iosios dienos Molotovo-Ribentropo sutarties klausimas. Pasakiau, kad Sąjungos vyriausybė turi imtis šį aktą įvertinti kaip nusikaltimą Pabaltijo valstybėms ir pasauliui. Tokį poelgį labai gerai įvertintų ir Pabaltijis, ir visa Sąjunga, ir pasaulis. Reikia paskelbti ir slaptus sutarties priedus, kuriuose konkrečiai kalbama apie įtakos sferų pasidalijimą. M. Gorbačiovas dar ir dar kartą man tvirtino, kad šitokių dokumentų, nors jis ir buvo pavedęs ieškoti, Tarybų Sąjungos archyvuose nerasta.

Įsidėmėtina, kad būtent šiame pokalbyje oficialaus tarybinės Lietuvos vadovybės asmens pirmą kartą Maskvoje iškeltas šis klausimas, iškeltas gana kategoriškai. Anksčiau šis skaudulys garsiai niekada nebuvo paminėtas, buvo net bijomasi jį kliudyti. Tada pasakiau, kad Lietuva kaip valstybė turi būti atstovaujama diplomatiniu lygiu kitose valstybėse, turi dalyvauti tarptautinėse organizacijose, nesvarbu, kad ji kol kas yra Tarybų Sąjungoje. Kalbėjau ir tai, kad kai kurie Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariai, Sąjūdžio seimo tarybos nariai dalyvautų valdant respubliką, būtų vyriausybės sudėtyje. Aš ir kai kurie kiti taip manėme ir apie K. Prunskienę, ir apie R. Ozolą, nors pavardžių tąkart ir neminėjau. M. Gorbačiovas tai įvertino labai atsargiai.

Tas M. Gorbačiovo ir mano pokalbis buvo neformalus, palyginti nuoširdus. Apskritai M. Gorbačiovo bendravimo maniera – pirmiausia pačiam išsikalbėti, išsisakyti visomis temo-

mis, o tiktai paskui pašnekovas gali dėstyti savo mintis, argumentuoti. Tada jis man daug pasakojo apie savo šeimą, tėvus, senelius, žmonos senelius, kurie nukentėjo nuo stalinizmo, buvo terorizuojami, tardomi, suimti... Jo balse jaučiau tikrą susijaudinimą, ypač kai prakalbau apie Molotovo-Ribentropo sutartį, apie nusikalstamą J. Stalino politinę veiklą. Jis visiškai nuoširdžiai, atsidėjęs aiškino, su daug kuo sutiko. Šis pokalbis išliko atmintyje kaip vienas iš įdomesnių tarp daugelio susitikimų su M. Gorbačiovu.

Sąjūdis 1989 m. vasario 16 d. Kaune surengė iškilmingą masinę seimo sesiją, kurioje vienareikšmiai paskelbė sieksiąs Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Vasario 21 d. įvyko

Iškilmingas Lietuvos Nepriklausomybės dienos minėjimas Akademiniame dramos teatre Vilniuje. Scenoje Lietuvos TSR, komunistų partijos vadovai, Sąjūdžio lyderiai. Iš kairės J. Juzeliūnas, Just. Marcinkevičius, V. Statulevičius, J. Požela, A. Maldonis, B. Genzelis, A. Brazauskas, V. Astrauskas ir kiti. 1989 02 16. *(LCVA nuotr.)*

Lietuvos komunistų partijos centro komiteto plenumas. Tai buvo partijos kairuoliškos dalies ypatinga reakcija į neseniai įvykusią Sąjūdžio seimo sesiją. Jame buvo numatoma aptarti politinę situaciją, žinoma, buvo realu, kad galėjo iškilti klausimas dėl manęs, kaip komunistų partijos pirmojo sekretoriaus, likimo. Aš to nebijojau, bet jis vis dėlto neiškilo. Tačiau jautėsi komunistinių konservatorių suaktyvėjimas. Manau, kad tai buvo vienas iš slogesnių Lietuvos komunistų partijos gyvenimo įvykių 1989 metais. Jame išryškėjo (nors formaliai dar ir nebuvo įteisintas) komunistų partijos skilimas. Vienoje pusėje atsidūrė senieji partiečiai – P. Gabrėnas, J. Gureckas ir kiti, kurie labai kategoriškai reikalavo laikytis tvirtos linijos. Kitoje pusėje stojo naujų pažiūrų partijos veikėjai.

Savo pranešime šiame plenume aš bandžiau teigiamai vertinti atsinaujinimo idėjas, pažadintą pilietinį žmonių aktyvumą, pasidžiaugdamas, kad „demokratizavimas atpalaidavo galingą minčių, emocijų ir iniciatyvos srautą". Kalbėjau:

– Jau sukurta respublikos ekonominio savarankiškumo koncepcija. Bendrų, ryžtingų pastangų dėka sustabdyta Ignalinos atominės elektrinės trečiojo energobloko statyba, dalykiškai susirūpinta ir daug daroma ekologinės situacijos gerinimui [...]

Objektyviau vertinama krašto padėtis, pasmerkti Stalino kulto ir stagnacijos padariniai, pripažintos neteisėtos masinės deportacijos, priimti ir aktyviai vykdomi nutarimai dėl materialinės ir moralinės skriaudos atlyginimo nukentėjusiems nuo bolševizmo. Tolerancija ir dialogu imta grįsti santykius su dvasininkija. Tikintiesiems grąžinta Vilniaus Arkikatedra, Šv. Kazimiero ir kai kurios kitos bažnyčios [...]

Bendromis specialistų, mokslininkų, kūrybinės inteligentijos atstovų, Respublikos vadovybės pastangomis lietuvių kalba įstatymiškai įtvirtinta kaip Lietuvos TSR valstybinė kalba [...]

Kartu su inteligentija daug padarėme, kad būtų užtikrinta tikroji kūrybos laisvė. Demokratiškai išrinkti praktiškai visų kūrybinių sąjungų vadovai, pasikeitė jų darbo stilius, necenzūruojama periodika, atsirado naujų leidinių. Laukiama, kad visa tai duos gražių kultūros vaisių.

Tvirto Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biuro ir respublikos Aukščiausiosios Tarybos nusistatymo dėka į visuomeninį-politinį gyvenimą grąžinama tautinė simbolika: trispalvė patvirtinta Respublikos valstybine vėliava, V. Kudirkos „Tautiška giesmė" – valstybiniu himnu.[8]

Kitaip kalbėjo senoviškai mąstantys plenumo nariai. Komunistų partijos veteranas, personalinis pensininkas Algimantas Stankevičius apie respublikos politinį gyvenimą sakė:

– Galvoju: kodėl taip atsitiko, kad partinių organų redaktoriai, partijos organų kolektyvai pakilo aukščiau už savo komitetus, kurių organai jie yra? „Pavyzdį" čia rodo ir „Tiesa", ir „Červony štandar", ir kiti laikraščiai. Todėl visai nesuprantu centro komiteto ideologijos skyriaus vedėjo (J. V. Paleckio – *A.B.*), kai jis aiškina partinių komitetų pirmiesiems sekretoriams, kad reikia dirbti su redaktoriais. Manau, kad reikia dirbti su tokių laikraščių kaip „Atgimimas", kaip „Gimtasis kraštas", kaip „Komjaunimo tiesa" redaktoriais. O partiniame organe, mano supratimu, turi būti drausmė [...] Pasigendame polemikos su Sąjūdžio spauda. Kada mes skaitėme „Tiesoje",

---

[8] *Tiesa*. 1989 02 23.

„Sovetskaja Litva" ar „Červony štandar" poleminį straipsnį su „Atgimimo" filosofiniais išvedžiojimais, su kitais šiame laikraštyje propaguojamais dalykais? Bijom užlipti ant nuospaudos! O jie juk lipte lipa ant mūsų! Jeigu mes turime partinę spaudą, tai ji turi vykdyti mūsų centro komiteto liniją.

O štai kaip kalbėjo Lietuvos komunistų partijos centro komiteto narys Juozas Kuolelis:

– Aš turiu jums kartu pasakyti, kad partijos opozicijai eterį suteikė ne Televizijos ir radijo komiteto vadovybė – jis suteikiamas čia, šiuose rūmuose, mums visiškai nedalyvaujant labai siauruose pasitarimuose, kaip mėgsta sakyti draugas L. Šepetys, „mūsų sluoksniuose". Mes su jumis šiems sluoksniams nepriklausome, kiek žinau, nepriklauso ir nemaža centro biuro narių. Nutaria, paskambina: vykdyk, klausyk... Gal ir man nereikėjo klausyti žodinių centro komiteto vadovybės nurodymų dėl kai kurių laidų įvedimo, tiesioginių transliacijų iš suvažiavimų, mitingų, konferencijų, bažnyčių, galbūt turėjome neįsileisti į televiziją ir radiją žmonių iš Sąjūdžio, tarp kurių yra iš tikrųjų įžymių, gabių ir labai talentingų asmenybių...

Dar karščiau sustabdyti demokratinius pokyčius reikalavo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sekretorius Jonas Gureckas:

– Aš, kaip ir daugelis, pritariu ekonominio savarankiškumo koncepcijai, savarankiškumui politikoje ir įstatymdavystėje, tikslesniam Sąjungos ir respublikų kompetencijų atribojimui [...] Pažvelkime, kaip šis mūsų siekis pastaraisiais mėnesiais transformavosi. Spaudoje, radijo bei televizijos laidose vis dažniau ir atviriau suvereniteto sąvoka pateikiama kaip būtinybė atsiskirti nuo Tarybų Sąjungos, sudaryti atskirą, nepriklausomą valstybę [...] Siūlau:

1. Vėl perimti į savo rankas visą partinę spaudą. O iš komunistų, dirbančių kituose spaudos organuose, pareikalauti, kad šie dirbtų taip, kaip dera komunistui. Ir nereikia spaudos vadovams bei centro komiteto spaudos sektoriui dangstytis frazėmis, esą kiekvienas žurnalistas – laisvas kūrėjas.

2. Uždaryti visus „Sąjūdžio" miestų ir rajonų laikraščius bei laikraštėlius. Nė vienas jų nepadeda persitvarkymui. Užteks vieno „Atgimimo", bet ir jis turi būti kontroliuojamas [...]

5. Neleisti įmonėms bei organizacijoms perdavinėti Sąjūdžiui kolektyvo uždirbtas lėšas[9].

Senosios, J. Stalino laikus menančios komunistų partijos atstovai nesuprato lietuvių tautos siekio, demokratijos vyksmo ir kategoriškai reikalavo „tvirtos rankos". Reikia priminti, jog už jų nugarų buvo Tarybų Sąjungos politinė ir militarinė galybė. Personalinis pensininkas Pranas Gabrėnas pabrėžė:

– Lietuvoje susikūrė dvivaldystė... Reikia tik pereiti Lenino prospektu (dabar Gedimino pr. – *A. B.*) ir viskas paaiškėja. Ant pastato, pažymėto pirmu numeriu, iškelta trispalvė ir ant galutinio Lenino prospekto pastato, penkiasdešimt trečias numeris, tokia pat trispalvė. Įsivaizduokite, ko pasiekėme? Viename pastate posėdžiauja Sąjūdžio seimas, kitame – Aukščiausioji Taryba. Ar tai normali padėtis? Nenormali.

Kyla klausimas, iš kur atsirado dvivaldystė. Atsakymas irgi yra. Sąlygos buvo sudarytos labai palankios. Mūsų respublikos Mokslų akademija plačiai atidarė tam duris. Respublikos vadovybė suteikė galimybę surengti Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą Sporto rūmuose, kad būtų galima daugiau sukviesti žmonių, suteikė nemažą materialinę paramą [...] Dvi

---

[9] *Tiesa*. 1989 02 23.

paras televizorius dirbo be pertraukos, ištisai rodė visą spektaklį. Argi tai normali padėtis, mieli draugai?.. Man atrodo, visose šalyse, tiek kapitalistinėse, tiek ir dar neišsivysčiusiose, jeigu rengiamas perversmas, pirmiausia užimama radijo stotis, televizija, spauda. Taip, pabrėžiu, užimama. O mes čia atidavėm be jokio užėmimo... Pažiūrėkite, ką sako net Sąjūdžio Seimo tarybos pirmininkas: „Jeigu mes neturėtume spaudos, neturėtume ir Sąjūdžio" [...]

Baigdamas norėčiau pasakyti, kad praėjusiame plenume buvo pasiūlyta nutarime nurodyti kai kurių ekstremistų pavardes. To nebuvo padaryta, o reikėjo. Aš iš vietos siūliau nutraukti „Vyriausybės studijos" ir „Atgimimo bangos" laidas. Ir vėl nieko nepadaryta. Todėl siūlau šio plenumo nutarimą papildyti: apriboti neformalių organizacijų spaudos leidimą, nutraukti „Vyriausybės studijos" ir „Atgimimo bangos" transliacijas. Pavesti Liaudies kontrolės komitetui patikrinti organizacijas ir griežtai nubausti asmenis, kurie finansiškai remia neformalius susivienijimus[10].

Įsivaizduokime, kaip reikėjo atlaikyti, neutralizuoti šiuos kaltinimus ir reikalavimus.

Tuo metu Sąjūdis jau buvo nuėjęs gerokai toliau nuo savo pradinių programų – M. Gorbačiovo pradėtos *perestroikos* rėmimo, buvo žengiami šuoliniai žingsniai, o nuo esminių pokyčių žmonių sąmonėje ir visuomenėje dar nebuvo praėję nė metų. Iš tiesų tai labai sunkus laikotarpis. Mes nebuvome pripratinę nei Maskvos, nei pasaulio prie tokių radikalių reikalavimų ir nuotaikų. Tačiau tas vasario plenumas nieko per daug negalėjo nusverti.

---

[10] *Tiesa*. 1989 02 25.

Maskva iš Lietuvos nuolat gaudavo nepatenkintųjų čia vykstančiais demokratiniais pokyčiais laiškus. 1989 m. gegužės 26 d. iš Maskvos, Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto, gavau jiems iš Lietuvos siųstą A. Korenčenkos laišką, kuriame jis rašė:

„Reikalas tas, kad drg. Brazauskas 1988 m. labai daug kalbėjosi ir bendravo su darbo žmonėmis – tikriausiai stengėsi įgyti politinį bagažą, bet tada keista, kodėl gi revoliucinės pertvarkos Lietuvoje iniciatyvą iš partijos paveržė nepartinė, nacionaliniu egoizmu negaluojanti organizacija „Sąjūdis", o pirminės partinės organizacijos, partijos rajonų komitetai, taip pat ir centro komitetas, nepajėgė paimti į savo rankas visoje Tarybų Sąjungoje išplėtotos revoliucinės pertvarkos. Mano požiū-

Lietuvos TSR ir komunistų partijos vadovybės susitikimas su Lietuvos veikiančių bažnyčių dvasininkais: Iš dešinės: J. V. Paleckis, V. Baltrūnas, V. Astrauskas, A. Brazauskas, V. Sakalauskas, P. Ignotas ir kiti. Vilnius, 1989 03 20. *(LCVA nuotr.)*

riu, taip atsitiko dėl to, kad pats Lietuvos CK pernelyg ilgai užsiėmė ne pertvarka, o tuo, kaip Lietuvai pasidaryti absoliučiai savarankiška valstybe, nepriklausoma nuo TSRS, o partinei organizacijai tapti Lietuvos komunistų partija".

Man asmeniškai skirtoje laiško dalyje autorius rašo:

„Jūs, draugas Lietuvos CK partinės organizacijos pirmasis sekretoriau, savo atsakymu kėsinatės į patį švenčiausią ir svarbiausią, į Tarybų Sąjungos komunistų partijos įstatus ir programą, tvirtindamas, kad įstatuose reikia padaryti pakeitimų: *„Daugelis teiginių paseno"*, *„Atėjo laikas parengti savo programą Lietuvai"*. Nėra pavojingesnio partijai žingsnio kaip kiekvienai respublikai turėti savo įstatus, partijos programą. Daugiau kristi nebegalima, jei tam *„Atėjo laikas"*! Jei nėra bendrų TSKP įstatų ir programos, vadinasi, nėra TSRS [...]

Taip, Jūs savo atsakymais kartu su „Sąjūdžiu" ir kitais veikėjais įgrimzdote į nacionalinį egoizmą. Jums reikia seimo, o ne Lenino mąstymo apie Tarybų valstybę...

A. Korenčenka, TSKP narys nuo 1926 metų".

1989 metai Lietuvoje buvo ir naujos komunistų partijos demokratiniais pagrindais kūrimosi metas, naujos jos vietos suvokimo metai. Tos nuotaikos nejučia mane veikė ir Maskvoje. Dar prieš Liaudies deputatų suvažiavimą Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenume M. Gorbačiovui pasakiau:

– Klausykit, Michailai Sergejevičiau, jūs dabar tampate demokratiškai išrinktos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku, vadinasi, jūsų titulas pirmiausia turi būti „Aukščiausiosios

Tarybos pirmininkas", o tiktai po to „Tarybų Sąjungos komunistų partijos generalinis sekretorius". Įteisiname lyg ir demokratinį valdymą, vadovas turi turėti savo titulą".

Pasakiau tai ekspromtu iš tribūnos. Salėje pakilo didžiulis ūžesys, nepasitenkinimas. Girdėjosi:

– *Откуда он такой нашелся? Как он может так предлагать!* (Iš kur jis toks atsirado? Kaip jis gali taip siūlyti!)

Kaip galima siūlyti, kad partija – po Aukščiausiosios Tarybos! Reakcija buvo labai nemaloni. Mane ėmė kritikuoti kai kurių respublikų ir sričių komunistų partijos centro komitetų pirmieji sekretoriai, kariškiai. Mat plenumuose dalyvaudavo ir visų karinių apygardų vadai, nors jie ir nebūdavo Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto nariai (beje, aš irgi niekada nebuvau CK narys, mane kviesdavo kaip pirmąjį sekretorių). Visas generalitetas sėdėdavo tos salės balkone. Kremliuje komunistų partijos plenumams buvo speciali, baltu marmuru išklotomis sienomis salė, kuri buvo tarp TSRS Aukščiausiosios Tarybos ir Ministrų Tarybos ir iš lauko niekuo nesiskiria nuo kitų geltonai dažytų pastatų. Ten kokie keturi – penki šimtai vietų, o centro komiteto narių gerokai mažiau. Joje susėsdavo labai daug pakviestųjų asmenų.

Mintimis, žodžiais ir veiksmais į nepriklausomybę mes, tuometiniai respublikos vadovai, ėjome palaipsniui. Vienaip, žinoma, drąsiau galėjo kalbėti žmogus, neinantis jokių pareigų, atsakantis tik už save, ir kitaip tas, nuo kurio žodžių ir veiksmų priklausė tolimesnė įvykių eiga. Tuomet dar nebuvo tokio radikalų spaudimo, kokį pajutau vėliau. Kiekvieno vadovo problema yra atskirti, ką galima padaryti šiandien, o ką –

rytoj. Juk ne viskas įmanoma tuojau pat, o jei vis tiek dėl to plėšysiesi, nieko gero neišeis, tik konfrontacija, ir tiek... Todėl nesąžininga, kai dabar spausdinama mano diskusija su M. Gorbačiovu Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenume 1989 metais ir priekaištaujama, kad tuo metu aš kalbėjau nepakankamai radikaliai.

TSRS liaudies deputatų rinkimai, jų veikla Maskvoje

Po Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo praėjus porai mėnesių, 1988 m. pabaigoje prasidėjo kandidatų kėlimas į Tarybų Sąjungos liaudies deputatus. Rinkimų įstatyme buvo numatyta, kad nuo nacionalinių teritorinių apygardų teisę iškelti kandidatus turėjo darbo kolektyvų pagal gyvenamąją vietą susirinkimai ir TSRS kariniai daliniai. Lietuvos rinkėjai turėjo tiesiogiai išrinkti 42 deputatus. TASS ir ELTA skelbė, kad kandidatais turi būti keliamos ryškios asmenybės, savarankiškai mąstantys, turintys polinkį į valstybinę veiklą žmonės, žinoma, ištikimi tarybinei santvarkai, kad rinkimai „neabejotinai padės sutelkti tarybinę visuomenę kovai už atsinaujinimą, persitvarkymą". Ir kokia naujovė! – į vieną vietą galėjo būti keliami keli kandidatai. Anksčiau visuose rinkimuose į vieną vietą būdavo tik vienas kandidatas. Šiuose rinkimuose nutarė dalyvauti ir Sąjūdis.

Vasario mėnesį prasidėjo labai sunki rinkiminė kampanija. Juo labiau kad rinkimų apygardą, kurioje man buvo pasiūlyta balotiruotis, sudarė Vilniaus šiaurės vakarų dalis: universitetas, Vilniaus inžinerinis statybos institutas, kariniai miesteliai, daugianacionalinio pobūdžio gamyklos – Kuro aparatūros gamykla, „Vilma"...

Štai kaip rinkimų eigą Lietuvos radijuje 1989 m. vasario 10 d. nušvietė žurnalistas Benas Rupeika interviu telefonu:

– Dar keletas žodžių – apie jūsų darbotvarkę. Vakar įvyko LKP CK biuro posėdis, pakeisti kai kurie darbuotojai. Jūsų reikalavimai

vadovams nesikeičia: tai tolerancija, sugebėjimas bendrauti su žmonėmis, galų gale kompetencija.

– Tai nuolatinis darbas. Buvo paskirti ir patvirtinti kai kurių vykdomųjų komitetų pirmininkai. Vienas iš labai įdomių klausimų, kurie posėdyje sukėlė nemaža diskusijų, – kam atiduoti visiems, bent jau vilniečiams, gerai žinomus Chodkevičių rūmus, kurie yra mūsų senamiestyje, Didžiosios gatvės ketvirtajame numeryje.

– *Jūsų dėmesys senamiesčiui neatsitiktinis.*

– Daug metų tenka tuo domėtis. Norėčiau tik apgailestauti, kad senamiesčiui esame nepaprastai daug skolingi. Šią savaitę man teko susitikti su žmonėmis, kurie labai susirūpinę mūsų senamiesčio likimu, ir aš visiškai juos suprantu. Vakar nutarėme Chodkevičių rūmus, kuriuose buvo numatyta įkurti aukštos klasės restoraną, perduoti Dailės muziejui.

– *Labai iškalbingas sugretinimas: restoranas ir dailė. Tikriausiai neatsiras tokių, kurie bandys jus už tai smerkti? Bet tuo jūsų darbo diena nesibaigė, dar susitikote su Sąjūdžio komunistais, su Sąjūdžio vadovais. Pokalbis buvo draugiškas, konstruktyvus?*

– Taip, susitikome su Sąjūdžio Seimo tarybos pirmininku profesoriumi Landsbergiu ir su Sąjūdžio aktyvo, arba vadovybės, komunistais. Iš tikrųjų labai nuoširdžiai kalbėjomės. Toks tiesioginis pokalbis su žmonėmis pats geriausias ir duoda geriausią rezultatą.

– *O dabar ką tik grįžote iš rinkiminės apygardos komisijos susirinkimo.*

– Esu patvirtintas kandidatu į deputatus šeši šimtai aštuoniasdešimt penktojoje Vilniaus miesto Lenino rajono rinkiminėje apygardoje.

– Tačiau peržvelgus jūsų dienotvarkę matyti, kad jums dalyvauti rinkimų kampanijoje bus gana sunku. Tikimės, kad žmonės jus ne tik girdi, mato, bet ir žino, ką jūs darote. Juk tai svarbiausia.

Mūsų susitikimai vyko labai nelengvai, ypač Vilniaus universitete. Čia jis truko iki vėlyvo vakaro; man ir profesoriui, universiteto rektoriui Jonui Kubiliui, kuris irgi buvo iškeltas kandidatu į deputatus iš pradžių Vilniuje, paskui Raseinių rajone, teko gerokai pavargti. Buvo gana netikėta, kai gamykloje „Sigma" mano kandidatūra nebuvo patvirtinta. Visur kitur kandidatūrą palaikė, o susitikimų ta proga buvo labai daug.

Vienas mano konkurentų iš pradžių buvo aktyvus sąjūdininkas profesorius Bronius Genzelis, su kuriuo paskui nuolat darniai bendravome ir Lietuvos Parlamente, ir Lietuvos demokratinėje darbo partijoje. Tai labai pažangus žmogus. Antras, vėliau iškilęs kandidatas – Sąjūdžio remiamas jaunas filosofas Arvydas Juozaitis. Žinoma, aš jaučiausi labai nemaloniai, kai vyko ši suplanuota konkurencija. Aišku, jau tada supratau Sąjūdžio požiūrį į mane, kaip į Lietuvos komunistų partijos pirmąjį sekretorių. Nors ką čia slėpti – Sąjūdis, gana aktyviai palaikęs mano kandidatūrą į pirmuosius partijos sekretorius, vėliau manęs niekur nė trupučio neparėmė. Matyt, jiems buvau reikalingas tik trumpam laikui, keičiant R. Songailą.

Šiuose rinkimuose kandidatus į deputatus galėjo kelti ir Sąjūdis – iškėlė net 39 savo remiamus kandidatus. Pagal rinkimų įstatymą trečdalį deputatų parinko visuomeninės, partinės organizacijos, kūrybinės sąjungos ir t. t. Man Maskvoje daug kartų siūlė pasielgti, kaip ir daugelis kitų pirmųjų sekretorių pasielgė, – būti iškeltam kandidatu ir išrinktam Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenume. Aš at-

Pirmasis Lietuvoje išrinktų Tarybų Sąjungos liaudies deputatų susirinkimas Vilniuje, „Draugystės" viešbučio konferencijų salėje. 1989 04 12. *(ELTOS nuotr.)*

sisakiau šios paslaugos. Neišrinks Lietuvoje, tai neišrinks, – žinosiu tautos valią. O jei išrinks, taip bus įrodyta, kad Lietuvos žmonės manimi tikrai nuoširdžiai pasitiki. Apskritai deputatų rinkimas visuomeninėse organizacijose nebuvo demokratiškas. Tarybų Sąjungos liaudies deputatų rinkimų įstatymas sukėlė Lietuvoje triukšmą ir buvo pas mus neigiamai įvertintas.

Maskva dar vasario mėnesį, vykstant pas mus rinkiminei kampanijai, pastebėjo, kad įvykiai klostosi ne jiems norima linkme. Aš jau tada girdėjau tokius pasisakymus – „*Мы ошиблись в Бразаускасе*" („Mes dėl Brazausko apsirikome"). Buvo pabrėžiama, kad Brazauskas palaiko Sąjūdį, jis suartėjo

su Sąjūdžiu. Prasidėjo atitinkama Maskvos reakcija. Nuolat skambindavo telefonu Georgijus Razumovskis, Vadimas Medvedevas, Nikolajus Sliunkovas ir kiti politinio biuro nariai, Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto „atsakingieji asmenys". Tačiau mes žengėme savo keliu – stengėmės su mažiausiais nuostoliais pasiekti geriausių rezultatų.

Politinė kova prieš rinkimus, aišku, yra negailestinga. Mūsų rinkiminė programa ir *credo* „Lietuva be suvereniteto – Lietuva be ateities" turėjo įtakos. Sąjūdžio remtas kandidatas A. Juozaitis, atrodo, Sąjūdžio seimo tarybos pritarimu, atsisakė toliau dalyvauti rinkiminėje kovoje mano naudai, lyg padarydamas tam tikrą gestą, – tai buvo tarsi Sąjūdžio nuolaida man, bet liko kaip nemalonus prisiminimas. Vėliau dažnai pamąstydavau – kas būtų buvę, jei tuomet labai populiarus A. Juozaitis būtų balotiravęsis, kas būtų surinkęs daugiau balsų, kuo viskas būtų pasibaigę.

Rinkimų rezultatai buvo plačiai komentuojami. Lietuvos komunistų partijos remtų kandidatų buvo išrinkta labai mažai, tačiau, nepaisant visų sunkumų, 1989 m. kovo 26 d. vykusiuose rinkimuose aš buvau išrinktas Tarybų Sąjungos liaudies deputatu.

TSRS liaudies deputatų pirmasis suvažiavimas vyko 1989 metų gegužės 25 – birželio 9 d. Maskvoje. Jame įvyko daug dalykų, sukrėtusių ir patį suvažiavimą, ir vadovybę, ir M. Gorbačiovą. Mano vaidmuo tame suvažiavime buvo nepavydėtinas. Demonstratyvūs mūsų deputatų iš Lietuvos išėjimai iš salės, nebalsavimas, konfrontacijos situacijų sudarymas visiems labai matėsi ir kartu, žinoma, turėjo tam tikrą prasmę. Tačiau man reikėjo visas tas dienas būti prezidiume, o kai ku-

Iškilmingos Lietuvoje išrinktų TSRS liaudies deputatų palydos į suvažiavimą Vilniaus Kalnų parke. 1989 05 20. *(ELTOS nuotr.)*

Lietuvoje išrinktų TSRS liaudies deputatų palydos į suvažiavimą Vilniaus Kalnų parke. Tribūnoje (iš kairės) J. Juzeliūnas, V. Beriozovas, V. Lansbergis, V. Statulevičius, A. Brazauskas, K. Prunskienė, A. Čekuolis. 1989 05 20. *(ELTOS nuotr.)*

riems posėdžiams ir pirmininkauti, taigi padėtis buvo labai sudėtinga. M. Gorbačiovas ne sykį man sakė:

– Eik, pakalbėk su savo deputatais, nuramink juos, grąžink į salę...

Ir t. t., ir t. t.

Taigi esu tarsi oficialus asmuo, o kita vertus – lietuvis, Lietuvos deleguotas, esu su jos delegacija, tad visais tais sudėtingais atvejais nuo jos nepasitraukiau. Mes visuomet būdavome kartu, nors, žinoma, ir pasiginčydavome, daug sykių buvome susirinkę pasitarti. Iš esmės mūsų nuostatos nebuvo skirtingos. Žinoma, mūsų delegacija į suvažiavimą važiavo gana agresyviai nusiteikusi Maskvos ir paties M. Gorbačiovo atžvilgiu.

Pirmasis liaudies deputatų suvažiavimas buvo labai emocingas, audringas. Pamenu, akademikas A. Sacharovas aštuonis kartus ėjo į tribūną. Priešpaskutinę ar paskutinę dieną M. Gorbačiovas susijaudinęs klausė:

– *Ну что делать, восьмой раз он хочет выступать?* (Na, ką daryti, jis nori kalbėti aštuntą kartą?)

Aš sakiau:

– Ką gi, reikia suteikti žodį. Tegul kalba.

Užkulisiuose apie A. Sacharovą buvo labai daug ginčų. Jo šalininkų salėje tada buvo dar nelabai daug, net, galima sakyti, mažai. Bet jau niekas negalėjo jo ignoruoti.

Šiame suvažiavime kalbėjau ir aš. Svarbiausi mano kalbos momentai buvo Tarybų Sąjungos įstatymo „Dėl ekonominio Sąjungos respublikų savarankiškumo", Pabaltijo deputatų pateikto projekto svarstymas, 1939 metų Vokietijos ir Tarybų Sąjungos sutarties slaptųjų protokolų oficialus įvertinimas, jų pripažinimas neteisėtais.

TSRS Liaudies deputatų suvažiavimo prezidiumas su TSRS vadovu M. Gorbačiovu (centre). 1989 04. *(V. Musaėljano nuotr.)*

1989 m. Gruzijoje, Tbilisyje, tarybinės armijos kareiviai kastuvėliais kapojo taikios demonstracijos dalyvius. Suvažiavimas sudarė komisiją šiems įvykiams ištirti, tačiau toji komisija tikrųjų įvykio kaltininkų nenustatė. Nurodymą kariškiams kastuvėliais pulti demonstrantus davė generolas J. Radionovas. Jis taip pat buvo Tarybų Sąjungos liaudies deputatas ir sėdėjo suvažiavimo salėje. Buvo siūloma jį pašalinti iš salės, tačiau deputatai tokį siūlymą atmetė. Tada liaudies deputatas iš Lietuvos, jaunas gydytojas Egidijus Klumbys, pakilęs iš savo vietos priėjo prie pirmininkaujančio M. Gorbačiovo sakydamas „pasiimk", numetė jam savo mandatą ir išėjo iš salės.

Visa suvažiavimo salė nuščiuvo. Tokio viešo nepaklusnumo akto anksčiau nebuvo galima įsivaizduoti. Suvažiavimą televizija transliavo visai Tarybų Sąjungai, ir toks E. Klumbio žingsnis tapo dienos sensacija. M. Gorbačiovas, taręs „pasikarš-

Lietuvoje išrinkti TSRS liaudies deputatai protesto vardan išeina iš suvažiavimo salės. 1989 06 09. *(ELTOS nuotr.)*

čiavo vaikinas", mandatą įsidėjo į kišenę ir tęsė pirmininkavimą. Vėliau jis E. Klumbio mandatą atidavė man, prašydamas grąžinti jį E. Klumbiui. Aš perdaviau jį deputatui B. Genzeliui, kuris mandatą vėliau grąžino maištingajam deputatui.

Po šio įvykio birželio 2 d. man į Maskvą paskambino Lietuvos radijo žurnalistas B. Rupeika.

– O kaip iš prezidiumo atrodo Lietuva, kaip atrodo ji po Klumbio išėjimo iš salės, po kitų mūsų parlamentarų veiksmų?

– Žinoma, iš suvažiavimo prezidiumo man labai gerai matyti, kaip salėje atrodo delegacijos, juo labiau kad aukščiau, virš mūsų, yra Latvijos, trupučiuką dešiniau – Estijos delegacijos, o Užkaukazė, gruzinai – visiškai priešingoje pusėje. Galiu pasakyti ir radijo klausytojams, kad mūsų delegacija vieninga.

– Ir dar – ar neatrodo, kad mes savo elgesiu ir kalbomis esame temperamentingiausi tarp Pabaltijo deputatų?

– Turbūt aiškiausiai reaguojame, aiškiausiai išreiškiame savo nuomonę, savo požiūrį į vieną ar kitą pasakymą, vieną ar kitą teiginį.

– Ar tai gerai, ar blogai? Čia aš klausiu šypsodamasis.

– Manau, kad tai gerai. Juo labiau kad nuomonių poliarizacija, kaip jūs matote, tokia didelė. Tokioje aplinkoje, žinoma, reikia turėti tvirtą savo nuomonę.

Grįžus iš TSRS liaudies deputatų suvažiavimo, Vilniuje, Vingio parke, 1989 m. birželio 11 d. įvyko mitingas, kuriame teko dalyvauti ir man. Mitinge padėkojau šimtams ir tūkstančiams Lietuvos gyventojų, tautiečių, atsiuntusių į Maskvą laiškus ir telegramas. Sakiau, kad tai mus palaikė ir paskatino. Minėjau, kad žmonės nori gerai, normaliai, ramiai gyventi, jaustis laisvi laisvoje savo žemėje. Nori su viltimi žvelgti į ateitį, pasitikėti valdžia, užtikrinti gerą gyvenimą savo vaikams ir vaikaičiams. Mitingo dalyviams kalbėjau:

„Ar mums, liaudies deputatams, pasisekė pasistūmėti į priekį sunkiame išsilaisvinimo kelyje? Ką mes atsivežėme iš tenai, iš suvažiavimo? – klausiau savęs ir kitų. – Taip, kai ką padarėme. Malonu, kad suvažiavime iš pradžių buvę vieniši, pabaigoje turėjome daugelį pasekėjų ir šalininkų. Pajutome ir supratome, kad mūsų mintys, mūsų siekiai, mūsų pasirengimas suvažiavimui artimi ir kitiems – ir Maskvai, ir Leningradui, ir Gruzijai, ir netgi kai kurioms Sibiro tautoms, kurios mus palaikė, sveikino ir sakė: „Štai lietuviai atvažiavo, jie žino, ko nori, ir žino, kaip to pasiekti". Gerai, kad šitai suprato ir Tarybų Sąjungos vadovybė.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijoje priimti sprendimai, įtvirtinę suvereniteto pagrindus, veikia ir veiks.

Tai realūs žingsniai! Artimiausiu metu bus parengtas sąjunginis ekonominio savarankiškumo įstatymas, pradėjo veikti deputatų komisija, tirianti 1939 metų sutarčių teisėtumo klausimą.

Žmogiškieji santykiai, pagarba ir meilė šeimai, artimiesiems, tautiečiams visada privalo būti tarp mūsų. Būkime arti vienas kito, jauskime vienas kito norus, jausmus, nuotaikas. Birželio 14-oji paskelbta Gedulo ir Vilties diena, ir mūsų šios dienos kreipimasis į visą Lietuvą dar kartą primena tragišką tautos istoriją. Tiek daug pralieta kraujo, tiek kapų ir kryžių! Ir tiek vilčių šiandien, tiek noro pakilti!

Nepatekime į neapykantos, prieštaravimo ir pykčio sūkurį. Pažiūrėkime, kas darosi aplinkui. Jūs matote, kiek daug blogų pavyzdžių. O mes parodykim gerą pavyzdį. Vilties tiek daug, ji reali.

Būkime darbštūs ir kantrūs. Mes sukursime šviesią ateitį, taurų, laisvą ir laimingą gyvenimą".

Su Sąjūdžio remtais kandidatais Tarybų Sąjungos liaudies deputatų suvažiavime Maskvoje visais svarbiausiais klausimais gerai sutarėme ir vėliau. Interviu 1989 m. liepos 14 d. apie darbą Maskvoje, TSRS Aukščiausiojoje Taryboje telefonu į B. Rupeikos klausimus atsakinėjau taip:

– Mačiau, kad sėdite kartu su Kaziimiera Prunskiene ir tarpusavyje dažnai pasikalbate?

– Sąjungos Taryboje esame keturi Lietuvos deputatai ir sėdime šalimais, o dešimt Tautybių Tarybos narių iš Lietuvos sėdi visiškai kitur. Kai televizijos kameros akis praslenka per salę, ne visuomet pagauna mus, nedideles žmonių grupeles.

– Tikriausiai kalbatės apie tai, ką nedelsiant reikės daryti Lietuvoje, nes šalia jūsų sėdi Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoja.

– Mes ne tik klausomės ir dalyvaujame balsavime, pateikiame klausimus būsimiesiems vyriausybės nariams, bet ir labai rimtai ruošiame savo dokumentus. Juo labiau kad štai šiandien, trečią valandą Maskvos laiku, Ekonomikos reformos komitete bus svarstomas Lietuvos ir Estijos ekonominio savarankiškumo įstatymo projektas. Šis komitetas jau keturias dienas iš eilės posėdžiauja vakarais. Porą kartų ir man teko dalyvauti. Komiteto nariai atlieka parengiamąjį darbą, nori įsigilinti į mūsų ir estų ekonominio savarankiškumo koncepciją.

– Beje, o kaip Molotovo–Ribentropo pakto komisija?

– Matyt, artimiausiomis dienomis ji baigs darbą. Vieną iš paskutinių jos parengtų dokumentų jau teko skaityti. Manau, jis atspindi tikrąją padėtį. Kvalifikuoti vertinimai, mano supratimu, atitinka daugumos nuomonę. Tikėsimės, kad artimiausiu metu ši medžiaga bus oficialiai paskelbta.

Po keleto dienų, liepos 27-ąją, pokalbį pratęsėme:

– Kaip suderinti mūsų priimtą Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos įstatymą ir sesijos rezultatus?

– Mūsų įstatymas galioja. Nėra kolizijos su tais dokumentais, kuriuos priėmė Sąjungos Aukščiausioji Taryba. Mes tuo remiamės ir remsimės ateityje, tobulindami ekonominio savarankiškumo įstatymą.

– Ir vis dėlto jo teiginių dėl nuosavybės ir dėl įstatymų viršenybės Aukščiausioji Taryba Maskvoje iš esmės nepatvirtino.

– Nepatvirtino, bet ir nepaneigė. Juridiškai mūsų respublikoje jie galioja. Manau, nepakanka tuo vien džiaugtis, reikia tuo ir naudotis.

Dar Liaudies deputatų pirmajame suvažiavime Maskvoje kėlėme Lietuvos ekonominio savarankiškumo reikalavimą.

Toliau šio tikslo siekėme Tarybų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos darbe. Sunkų kelią nuėjo mūsų siekis iki 1989 m. lapkričio 27 d., kada TSRS Aukščiausioji Taryba priėmė šį įstatymą. Jo priėmimas buvo politinis įvykis. Būtent tada viename iš posėdžių Borisas Jelcinas pasakė tokią mintį:

– O kur Rusija, kodėl Rusija šio reikalavimo nesugeba formuluoti taip, kaip tuo metu daro Pabaltijo respublikos?

Prisidėjo taip pat ir kitų respublikų nusiteikimas pačioms pradėti ekonominio išsivadavimo kelią. Tai buvo natūralu, nes ekonominės katastrofos apraiškos jau buvo matomos ir suprantamos. Tačiau, kita vertus, įstatymo priėmimo dieną matėme, kad nei A. Lukjanovas, nei R. Nišanovas, nei kiti nebus „už". Vadinasi, reikėjo ieškoti būdų, kaip priversti Tarybų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą vis dėlto šį sprendimą patvirtinti. Vienintelis, kuris galėjo aktyviai paveikti, buvo M. Gorbačiovas. Nei iš TSRS Ministrų Tarybos pirmininko Nikolajaus Ryžkovo, nei iš J. Masliukovo nieko gero tikėtis negalėjome. J. Masliukovas tuo metu buvo Valstybinio plano komiteto pirmininkas, Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas, Tarybų Sąjungos komunistų partijos politinio biuro narys, labai įtakingas ir, svarbiausia, niekur nejutęs atsakomybės žmogus. Tad paskutinę dieną, kai iškilo klausimas, ar įstatymas bus priimtas, ar ne, man neliko nieko kito, kaip tik paskambinti tiesioginiu telefonu M. Gorbačiovui. Aš pasakiau:

– Jei jūs bent kiek palaikote Pabaltijį, reformas ir iš viso *perestroiką,* tai jūs turit ateiti į Aukščiausiąją Tarybą ir padėt priimti šį ekonominio savarankiškumo įstatymą. Kitaip mes nieko nepadarysim. Mes pralaimėsim, ir tai, žinoma, apvils visą Pabaltijį ir daugelį kitų čia, Maskvoje.

Reikia pripažinti, kad M. Gorbačiovas suprato ekonominio savarankiškumo įstatymo, kaip tarpinio žingsnio, svarbą. Popiet jis atėjo į Aukščiausiosios Tarybos posėdį, ir iš tikrųjų jo įtaka buvo lemiama. Įstatymas, nors ir labai sunkiai, buvo priimtas. Turint galvoje to meto padėtį, tai buvo labai didelė pergalė. Žinoma, mes neturėjome progos jos išnaudoti, nes tolesni įvykiai 1990 metų pradžioje, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimų kampanija, Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas padarė nebereikalingą šio įstatymo realizavimą. Tačiau negalima pamiršti, kiek žmonių pastangų, darbo ir geros valios prireikė, kad jis būtų priimtas, ir visiškai teisinga būtų jį vertinti kaip vieną iš mūsų savarankiškumo, mūsų nepriklausomybės judėjimo etapų.

Santykiuose su Maskva svarbus tų metų įvykis – Tarybų Sąjungos liaudies deputatų antrasis suvažiavimas, prasidėjęs 1989 m. gruodžio 12 dieną. Pačioje jo pradžioje buvo iškeltas reikalavimas, kad į darbotvarkę būtų įtrauktas Tarybų Sąjungos Konstitucijos 6-ojo straipsnio (apie Tarybų Sąjungos komunistų partijos vadovaujamąjį vaidmenį) svarstymas ir jo panaikinimas arba pakeitimas. Tai buvo tarsi bombos sprogimas. Man atrodo, kad tai buvo netikėta ir visai Tarybų Sąjungos vadovybei, ir komunistų partijos vadovams. Šis svarstymas truko visą dieną ir baigėsi vardiniu balsavimu. Prieš buvo 1138 balsai, ir klausimas nebuvo įtrauktas į darbotvarkę.

Įdomus ir, sakyčiau, simboliškas epizodas – kai buvo išdalinti vardinio balsavimo rezultatų biuleteniai, aš įėjau į salę šiek tiek pavėlavęs ir atsisėdau šalia Smolensko ar Vladimiro srities deputatų delegacijos. Kai kas iš jų mane pažino. Šalia manęs sėdintis dar gana jaunas vyras, atvertęs puslapį, kur buvo mano pavardė, rodo pirštu ir klausia:

– Jūsų pavardė?

Atsakau, jog mano.

– Čia parašyta – „už“, – toliau klausia jis, – ar tai ne klaida? Jūs juk esat komunistų partijos pirmasis sekretorius!

Aš sakau:

– Nėra klaidos, būtent taip aš ir balsavau.

Žmogus nustebo, pažvelgė į mane nieko nesuprantančiomis akimis. Svarbiausia, kad tas nustebęs vyriškis nebuvo senas žmogus, dar gana jaunas, bet, matyt, einantis kokias nors svarbias partines pareigas, o gal ir išrinktas kaip partijos deputatas... Šalia sėdėję vyrai, girdėję mūsų pokalbį, irgi nukreipė į mane tokius pat žvilgsnius. Man jau darėsi nemalonu sėdėti šalia jų, ir aš, netgi nelaukęs posėdžio pabaigos, pakilau ir nuėjau į savo vietą. Mūsų vietos buvo visiškai arti prezidiumo – pirma, antra, trečia, ketvirta eilė. Ir patogi, ir nepatogi pozicija.

Visą tą laiką mūsų santykiai su Maskva buvo nuolatinė sensacija užsienio žurnalistams – jie stebėjo tuos ginčus ir patys matė, kiek jie kainuoja ir ko mūsų žingsniai verti. Minios žurnalistų laukdavo mūsų, grįžtančių iš Kremliaus, iš politinio biuro posėdžių, iš suvažiavimų, iš plenumų, apspisdavo prie mūsų atstovybės Maskvoje. Šimtai, gal ir tūkstančiai interviu. Manau, kad jau tada buvo padėti pamatai daugelio žurnalistų supratimui, kas tai yra Lietuva. Per juos pasaulis pamatė ir mūsų darbą, mūsų atsakomybę, suprato visų mūsų konfliktų prasmę, nes visada atvirai sakydavome, kas vyksta ir kodėl...

Lietuvos demokratijai ir nepriklausomybei daug lėmė Aleksandro Jakovlevo nuopelnai – vadovavimas Tarybų Sąjungos liaudies deputatų komisijai dėl 1939 m. rugpjūčio 23-iosios

Tarybų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutarties ir šios sutarties slaptųjų protokolų. Nuo jo, kaip šios komisijos vadovo, labai daug priklausė, kad suvažiavimas priimtų nutarimą dėl minėtų slaptųjų protokolų neteisėtumo. Šis nutarimas buvo labai svarbus motyvas Lietuvos kelyje į valstybinę nepriklausomybę.

Antrasis Tarybų Sąjungos liaudies deputatų suvažiavimas baigėsi gruodžio 24 d. Tuo metu – gruodžio 21–22 d. vyko ir Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimas, priėmęs istorinį nutarimą atsiskirti nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos. Tik pasibaigus Tarybų Sąjungos liaudies deputatų suvažiavimui, tą pačią dieną M. Gorbačiovo buvau iškviestas į Maskvą. Plačiau apie tai – kitame skyriuje.

Tarp dviejų priešybių

Po Lietuvos komunistų partijos 1988 m. spalio mėnesio plenumo ir mano išrinkimo centro komiteto pirmuoju sekretoriumi prasidėjo labai nelengvos dienos: iš Maskvos padidėjo spaudimas, kuris nuo tol truko labai ilgai. Buvo dažniau šaukiamos Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijos, ko niekada iki tol nebūdavo. Ankstesnės sesijos apskritai buvo formalios, spektaklių pobūdžio, o dabar tai buvo sesijos, kurių metu tikrai buvo dirbama ir patvirtinta labai daug sprendimų.

Iki minėto plenumo tarp R. Songailos vadovaujamo komunistų partijos centro komiteto ir Sąjūdžio kaip ir nebuvo bendradarbiavimo, buvo bendraujama tik su atskirais žmonėmis. Kai mane išrinko pirmuoju sekretoriumi, su Sąjūdžiu siekiau ne konfliktavimo, o ieškojau bendrų sąlyčio taškų. Tačiau nuo pat pradžių tarp mūsų liko ir nepasitikėjimo. Iš vienos pusės jaučiau kasdien stiprėjantį Maskvos spaudimą, iš kitos – mūsų lietuviškųjų radikalų nekantrumą.

Ir štai 1988 m. lapkričio 18 dienos Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesija. Keletas naujai išrinktų radikaliai mąstančių deputatų dar iki posėdžio kategoriškai reikalauja, kad priimtume sprendimą dėl Lietuvos įstatymų viršenybės Tarybų Sąjungos įstatymų atžvilgiu. Mat prieš porą dienų tokį sprendimą priėmę estai. Išvakarėse susitikau su M. Lauristin, viena iš Liaudies fronto lyderių vadovų, kuri man atvežė Estijos Aukš-

čiausiosios Tarybos medžiagą. Mūsų susitikimas buvo labai draugiškas, kultūringas, palikęs man gerus prisiminimus.

Noriu pabrėžti, jog vienas Sąjūdžio seimo tarybos narių – Vytautas Landsbergis tuomet, iki Aukščiausiosios Tarybos posėdžio, dar nekėlė tokių kategoriškų reikalavimų, kad būtinai turime paskelbti mūsų įstatymų viršenybę. Žinoma, mes turėjome solidarizuotis su Estija, net palaikyti juos, aš visa tai supratau. Bet tai juk nebuvo pagrindinis tos sesijos tikslas, ir aš tada pasakiau, kad mes turime galvoti apie ateitį. Būtent taip ir V. Landsbergis kalbėjo prieš Aukščiausiosios Tarybos 1988 m. lapkričio 18 d. posėdį. Prašydamas žodžio sakė, kad norėtų savo kalboje tik supažindinti su Estijos nutarimais, gal išreikšti solidarumą su jais. Tik tiek. Bet čia tuoj pat išryškėjo jo klasta. Išėjęs į tribūną kalbą jis pasuko kita linkme: apeliuodamas į žmonių jausmus primygtinai mums siūlė estišką variantą.

Štai ši Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio seimo tarybos nario V. Landsbergio kalba:

„Gerbiamos ir malonios deputatės, gerbiami deputatai ir svečiai! TSRS Konstitucijos papildymų ir naujosios Lietuvos TSRS Konstitucijos redakcijos svarstymas yra svarbus, o gal ir lemtingas istorinis momentas einant į tokią Tarybų Sąjungą, kokios mes norime, ir į tokią Tarybų Lietuvos vietą joje, kokios mes norime. Mes, tai ne čia susirinkusieji, ne kuri nors viena organizacija, judėjimas arba grupė. Mes – tai respublika, jos liaudis, kuriai jūs, gerbiamieji deputatai, galite atstovauti ir išgirsti žmonių pritarimą, jeigu jaučiate pagrindinius liaudies troškimus.

Tie troškimai šiandien yra istorinis ir visuomeninis teisingumas, išreiškiamas Respublikos savarankiškumo, jos suverenumo sąvokomis. Esamuose pagrindiniuose įstatymuose tos sąvokos tebėra įrašytos, paskelbtos, bet realybė, paveldėta iš stalinizmo ir stagnacijos epochų, panašesnė į pasityčiojimą iš Respublikos savarankiškumo ir suvereniteto. Su tokia realybe toliau taikstytis negalima, o naujoji persitvarkymo epocha, siejama su Michailo Gorbačiovo vardu, turi prasmę tik tada, kai anksčiau apmeluoti žodžiai atgauna tikrąsias reikšmes.

Taip savo tikrą reikšmę turi atgauti lenininė Tarybų Sąjungos sąvoka. Sąjunga – tai ne prijungta ir ne pajungta, o būtent sąjunga. Lygiateisių narių susitarimas bendro tikslo, koks šiuo atveju yra socializmo statyba, vardan. Yra juk liaudies demokratijos šalys, kurios taip pat stato socializmą, ir pirmoji statytoja nelaiko jų politinėmis ar ideologinėmis nusikaltėlėmis. Jeigu mes pasirenkam sąjungą, tai ji turi būti kaip tik pasirinkta, priimta, naudinga visiems ir visais atžvilgiais. Primesta sąjunga – tai ne sąjunga, o visai kas kita.

Štai kodėl mūsų noras turėti geresnę, teisingesnę Tarybų Sąjungą yra ne vien Respublikos liaudies interesų gynimas, bet ir įnašas į tikrąjį šalies persitvarkymą, į Tarybų Sąjungos naudą ir prestižą, į didesnį tarptautinį pasitikėjimą ir pasaulinę taiką.

Neturime prašyti to, kas yra mūsų. Prašymai sudaro klaidinantį įspūdį, kad kas nors kitas už Lietuvos ribų gali jai ką nors teisėtai leisti ar neleisti. Suvokim, kad aukščiausia moraline ir teisine prasme yra visai kitaip, turi būti kitaip [...]

Ją reikia suformuluoti tiksliais ir į ateitį nukreiptais teiginiais, taip, kaip skamba Lietuvos TSR Konstitucijos naujosios redakcijos 70-asis straipsnis, į kurį siūlau atkreipti jūsų dėme-

sį: TSRS įstatymai galioja Lietuvos TSR teritorijoje tik tuo atveju, jeigu jie neprieštarauja Lietuvos TSR Konstitucijai [...]

Estai išnaudojo tą galimybę, priėmė analogiškus Konstitucijos straipsnius, pagal kuriuos jų Respublika turi galutinį žodį bet kurio sąjunginio įstatymo ar normatyvinio akto atžvilgiu. Kitą rytą Estijoje buvo šventė, visuotinis džiaugsmas, sutvirtinęs mūsų Pabaltijo brolius tolesnei politinei kovai. Ir Lietuvoje rytoj gali būti šventė, kurią lydės džiaugsmingi sekmadienio varpai, nors žinome, kad ir mūsų lauks nelengvas kelias į tiesą, savigarbą, gerovę. Vartai į tą kelią dar užkelti, bet raktai jau mūsų rankose.

Tokie yra pagrindiniai dalykai, kuriuos norėjau čia pasakyti, apeliuodamas į deputatų pilietinį sąmoningumą. O žmonės mieste, žinodami apie įvykius kitur, jau renka parašus po nauju, pačių surašytu kreipimusi: „Jei Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesija juridiškai negali dabar priimti naujos Lietuvos TSR Konstitucijos, siūlome įvesti pataisą estų pavyzdžiu".

Nuo savęs pridėsiu, kad palikti estus visai vienus būtų labai abejotina pozicija. O gautus peticijų lapus perduosiu Prezidiumui.

Ir paskutinis, visai asmeniškas žodis. Noriu linkėti visų gerbiamam ir daugelio mylimam Algirdui Brazauskui, kad jis stovėtų kaip uola šitoj audringoj jūroj. Tikiu, kad apie jį susivienys visi komunistai, norintys gero Lietuvai, darbininkai, valstiečiai, Sąjūdis, profsąjungos, Mokslų akademija ir organizacijos ir ta vieninga valia negalės būti palaužta"[11].

---

[11] Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienuoliktojo šaukimo) dešimtoji sesija. Stenogramos. V., 1989, p. 328.

Lietuvos patriotų piketas prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų sesijos metu. 1988 11 18. *(ELTOS nuotr.)*

Sesijoje tikėjausi supratimo, tačiau konfrontacijos išvengti nepavyko. Kalbėjau sesijoje ir aš. Atmosfera buvo nepaprastai įkaitusi. Dabar atrodo juokinga: lyg tai aš tą lapkričio 18 dieną būčiau pasakęs kokius nors prieštaravimo žodžius. Aš tik bandžiau įvertinti situaciją: ar jau pribrendo laikas tokiam sprendimui? Kaip tai atsilieps mūsų santykiams su Maskva? Kaip tai gali pakenkti Lietuvai? Kaip bus sureaguota, ar nenukentės mūsų žmonės, ar gali įvykti kokie nors nesusipratimai, didžiuliai konfliktai? Juk mes neturėjome jokio panašios veiklos patyrimo. Visi išauklėti daugmaž vienodai. Mums buvo labai sunku surasti vidurkį, priimant sprendimus, įvertinant vieną ir antrą pusę. Juk Lietuva tuo metu dar buvo Tarybų Sąjungos sudėtyje. Valdžia – tai atsakomybė. O visos sąjunginės valdymo struktūros, visa valdymo sistema dar veikė. Visas represinis aparatas irgi veikė: valstybės saugumas (KGB), kariuomenė, komunistų partijos kontrolė.

Žinoma, mano vaidmuo jau nuo tada tapo nedėkingas: toks sprendimas dėl mūsų įstatymų viršenybės nebuvo priimtas. Tik manau, kad niekas šito nesvarstė, niekas neatjautė nei manęs, nei kitų vadovų, niekas nė nebandė suvokti šio vaidmens. Reikalaujantieji nekalbėjo su Maskva, nesprendė daugybės reikalų. Jie tiktai „spaudė Brazauską", ir viskas. O Maskva spaudė iš kitos pusės.

– Klausykit, jūs toks populiarus žmogus, taigi jūs pasakykit žodį, ir bus tvarka, – sakydavo man M. Gorbačiovas.

Tai buvo kartojama iki pat pabaigos, iki pat Lietuvos atsiskyrimo nuo Tarybų Sąjungos.

Vilniuje, aikštėje prie Sporto rūmų prieš Lietuvos nepriklausomybę veikiančios protarybinės, rusiškos „Jedinstvos" organizacijos mitingas. 1989 02 12. *(ELTOS nuotr.)*

Sugrįždamas prie anos konfliktinės Aukščiausiosios Tarybos sesijos noriu priminti, kad tą pačią dieną mes priėmėme konstitucines pataisas dėl valstybinės lietuvių kalbos, vėliavos, himno. Visa tai padarėme pirmieji Tarybų Sąjungoje. Elgėmės iš tikrųjų drąsiai, radikaliai, tačiau neperžengdami sveiko proto ribų. Maskvoje kartais pro sukąstus dantis sakydavo: „Kiek mes dar juos galime pakęsti!" Ypač dėl tų sprendimų, apie kuriuos kitos respublikos dar nė nesvajojo. Informaciją apie mūsų sprendimus gaudavo ir Tarybų Sąjungos vadovas, jais domėjosi.

Kai pasibaigus sesijai vakare išėjau iš Aukščiausiosios Tarybos rūmų, pirmąsyk pajutau bekompromisinį agresyvumą, kurį vėliau dar ne sykį teko pajusti. Būtent šioje sesijoje pirmąsyk patyriau, kaip tokiu revoliuciniu arba tautinio atgimimo laikotarpiu sudėtinga išlaikyti santykius ir su žmonėmis, tauta, visuomene, ir kažkaip amortizuoti tą kūjį, kuris yra Maskvoje. Labai sunku šitai sureguliuoti ir surasti kokius nors bendrus vardiklius.

Žinoma, įsivaizduoju save tų radikaliųjų reikalautojų vietoj. Tiesiog buvo skirtingi mūsų atsakomybės lygmenys. Radikaliausiai nusiteikę Sąjūdžio žmonės, net deputatai iš esmės už nieką neatsakė. Jiems normalu kelti visokius, kad ir kategoriškiausius reikalavimus. Tai dažniausiai buvo geri savo profesijos žinovai, tačiau valdžioje neturintys jokių pareigų. Aš juos puikiai supratau kaip patriotus, kaip Lietuvos žmones. Tačiau labai gaila, bet jie dažnai nesuprasdavo tuometinės vadovybės, vyriausybės galimybių ir ribų.

Vėliau galvodavau, kas būtų buvę, jei tuomet nebūčiau išlaikęs, neamortizavęs santykių tarp Lietuvos žmonių, tos rizi-

kingos įtampos tarp Sąjūdžio lyderių ir Tarybų Sąjungos vadovybės. Kas būtų įvykę, jei būtume galvotrūkčiais, nesidairydami lėkę tik į priekį ir į priekį, kaip to reikalavo karštos galvos, nuo pirmųjų laisvės gurkšnių apsvaigusios? Ar būtume padarę daugiau, nei padarėm? Ar gal mažiau? Beje, daugelis žmonių, taip pat užsieniečių, lietuvių išeivijos atstovų, suprato, ką tuo metu tarybinės Lietuvos vadovas gali ir ko negali.

Atsakyti tenka ne tik už savo veiksmus, ir priimti teisingą sprendimą labai nelengva. Iš tikrųjų nedaug žmonių apie tą atsakomybę galvoja. Vienas Sąjūdžio lyderių prof. B. Genzelis vėliau rašė: „Kiekvienas politikas privalo jausti atsakomybę ne tik už savo veiksmus, bet ir žodžius. Jis privalo matyti savo veiklos perspektyvą, t. y. suvokti, ką kada galima ir reikia sakyti. Kaltinti šiandien A. Brazauską arba V. Landsbergį, kad jie 1988 metais bei anksčiau viešai nereikalavo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, būtų nesąžininga. Turime suprasti: viskam – savas laikas"[12].

Visi konfliktai mano atmintyje siejasi su tam tikros Sąjūdžio žmonių grupės kategoriškumu. Deja, tokios pat linijos buvo laikomasi ir vėliau. Tai tęsėsi iki 1992 m. rudens Seimo rinkimų, o kita forma – ir po rinkimų. Pridėjęs ranką prie širdies negaliu pasakyti, kad šis kategoriškumas būtų davęs daugiau negu lankstesnė šiaurės kaimynų politika, siekiant visiškai to paties tikslo. Konfrontacija padaro mūsų gyvenimą kur kas sudėtingesnį, o santykius tarp žmonių – beveik nenormalius. Visuomenė pradeda labai smarkiai skilti, atsiranda daug dirbtinės įtampos, ypač tarp politinių jėgų.

---

[12] *Genzelis B.* Sąjūdis. V., 1999, p. 13.

Sklaidydamas savo bloknotus, užrašus matau, aišku, ir prisimenu, kaip mes susitikdavome su Sąjūdžio vadovybe: M. Laurinkumi, V. Čepaičiu, R. Ozolu, V. Landsbergiu, K. Antanavičiumi, Z. Vaišvila, A. Juozaičiu (nors pastarasis tuose susitikimuose kažkodėl visuomet būdavo pasyvus)... Po keletą valandų įtemptai ginčydavomės, diskutuodavome įvairiausiais, sudėtingiausiais mūsų gyvenimo klausimais. Taip bendraudami ėmėme vienas kitą bent šiek tiek suprasti, pažinti, nors negaliu pasakyti, kad tai buvo labai lengva. Anaiptol... Ir vis dėlto bent jau savo pozicijas vieni kitiems sugebėdavome išaiškinti, ypač prieš Aukščiausiosios Tarybos sesijas. Galima pasakyti, kad pakeitus R. Songailą tai buvo daroma gana demokratiškai. Šių Sąjūdžio lyderių ir Lietuvos komunistų partijos vadovų susitikimų mūsų inteligentija negalėjo taip greitai pamiršti ir gal dėl to taip jautriai reagavo į naujosios valdžios autoritarines tendencijas. Tačiau visa tai vėliau.

Kas domino Lietuvos visuomenę 1988-aisiais?

Iš klausimų, gautų mano susitikime tų metų spalį tada dar Kauno politechnikos institute:

„Kokia kalba vyko paskutinis LKP CK plenumas?

Kiek pakis (kris?) žmonių gyvenimo lygis, įvedus respublikinę ūkiskaitą? Ko tikėtis bent jau pirmąjį penkmetį?

Girdėjome, kad Šiauliuose šiemet atsisakyta rengti Spalio šventinę demonstraciją, apsiriboti minėjimu (mitingu). Ar nenumatoma keisti demonstracijų tvarkos Vilniuje, Kaune?

Kada išnyks talonai baldams, elektros prekėms ir maisto produktams? Ar negėda, kad jau kai kuriuose miestuose ir mėsos galima nusipirkti tik už talonus arba jos visai nėra?

Koks bus valstybės saugumo komiteto pavaldumas?

Kodėl negalime įvesti tvarkos, kad intensyvaus judėjimo pakelėse nebūtų auginamos valgomosios kultūros? Juk bent 100 metrų atstumu nuo kelio galima auginti technines kultūras, gėles ir kt.

Ar tiesa, kad Jūs artimiausiu metu išvykstate dirbti į Kubą? Ar tai asmeninis Jūsų noras?

Kada bus reabilituotas generolas Antanas Gustaitis?

Kodėl „Tiesoje" nebuvo išspausdinta visa profesoriaus Genzelio kalba?

Jūsų nuomonė apie CK sekretorių Mitkiną?

Ar bus įvestas juostinis laikas Lietuvoje?

Kada bus pašalintas iš partijos R. Songaila? Toks pasyvus ir bailus vadovas mažina visos partijos autoritetą nepartinių akyse.

Ar „pašto dėžutės" (karinės paskirties gamyklos – *A. B.*) išliks sąjunginio pavaldumo?

Kokios galimybės atkurti Kauno universitetą?

Ar bus sudaryta tarptautinė komisija Ignalinos atominės elektrinės klausimu? Kokių priemonių jos sudarymui imasi respublikos vyriausybė?

Ar bus leista steigti Lietuvoje bendras įmones su užsienio lietuviais pramonininkais?

Ar netikslinga būtų įvesti talonus alkoholiniams gėrimams?

Girdėti gandų, kad bus dėstoma tikyba Lietuvos vidurinėse mokyklose. Ar jie yra pagrįsti?

Ar bus įvestas respublikinis piniginis vienetas? Jeigu taip, kuo jį dengsim?

Ar yra vilties, kad bus respublikos karinės formuotės? Ar mūsų vaikai galės tarnauti Lietuvoje?

Kokios bus respublikos galimybės aprūpinti įmones deficitinėmis žaliavomis ir medžiagomis, atsiskyrus nuo sąjunginių žinybų?

Ar nenumatoma artimiausiu metu sušaukti Lietuvos komunistų partijos konferencijos?

Ar tiesa, kad Sniečkuje (dabar – Visagino miestas. – *A. B.*) numatyta statyti 400 milijonų sąmatinės vertės gamyklą?

Jūs sakote, jog Sąjūdis įgauna juridinę formą. Taip, bet ar netaps jis alternatyva respublikos vyriausybei, kol kas užimančiai gana pasyvią poziciją?

Siūlau rinkti respublikos prezidentą visuotiniais tiesioginiais rinkimais iš daugelio kandidatų, pavyzdžiui, taip renkamas Prancūzijos prezidentas. Kokia Jūsų nuomonė šiuo klausimu? Argi tokie rinkimai galimi tik nesocialistinėje respublikoje?

Ar ne keista, kad nutekamojo vandens valymo specialybės absolventai aprūpinami darbu mažiau nei 30 procentų? Likusieji baigę turi patys ieškoti darbo..."

Ir taip toliau, ir taip toliau...

1988-ieji metai Lietuvos nepriklausomybės siekiui, be jokios abejonės, buvo posūkio laikotarpis...

Gruodžio 22–23 d. įvyko Pabaltijo karinės tarybos, kurios nariu aš buvau, posėdis. Jame tapo aišku, kad kariuomenė pasiryžusi ir toliau tvirtinti savo pozicijas prie Baltijos krantų. Tuomet pagalvojau, kad šioji jėga mums labai trukdys ateityje, ypač mūsų kelyje į nepriklausomybę. Gruodžio 26 d. vėl teko susitikti su Pasienio kariuomenės Pabaltijyje vadu. Vos ne kasdien atvykdavo naujų generolų ir admirolų, kuriuos tekdavo priimti. Tiesiogiai apie politines Lietuvos problemas

jie beveik nekalbėdavo, tačiau duodavo suprasti, kad jos žinomos ir stebimos.

1989 m. sausio mėnuo buvo palyginti ramus. Bandėme rasti galimybių pasikalbėti su Sąjūdžio Seimo taryba, aptarti mums visiems labai rūpimus klausimus. Sausio 22 d. įvyko susitikimas, kuriame dalyvavo daug Sąjūdžio ir mūsų to meto oficialiosios valdžios atstovų. Čia iškilo nepriklausomybės klausimas, kuris jau spalio mėnesį Sąjūdžio suvažiavime buvo gana emocingai išsakytas. Kas yra suverenitetas, kas yra nepriklausomybė, kaip mes tai suprantame, koks turėtų būti kelias į ją. Oficialioji Lietuvos valdžia atsidurdavo visiškai neįmanomoje padėtyje, kai kuriems Sąjūdžio žmonėms ėmus reikalauti maždaug taip: tuoj pat skelbti nepriklausomybę, o Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos vadovybė turi priimti mums reikalingus sprendimus.

Mes daug diskutavome šiais klausimais. Labai konkrečiai kalbėjome ir apie tankus, ir apie galimą Tarybų Sąjungos reakciją. Juk tada buvo 1989-ųjų sausio mėnuo. Tarybų Sąjungos komunistų partija tuomet dar buvo išorinis monolitas, Sąjungoje turintis didžiulę įtaką.

Aš maniau, kad ekonominio savarankiškumo įtvirtinimas, Konstitucija, daugelio kitų reikalavimų kėlimas Tarybų Sąjungos vadovybei, M. Gorbačiovui, Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybai tuo metu buvo drąsūs ir reikšmingi žingsniai. Prisimenu sausio mėnesį įvykusį Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybos posėdį, kur mes – Ministrų Tarybos pirmininkas V. Sakalauskas ir aš – kategoriškai iškėlėme Lietuvos ekonominio savarankiškumo poreikį. Nors buvome N. Ryžkovo bei jo kabineto nesuprasti ir netgi apkaltinti, tačiau buvo padaryta gera

pradžia kelyje į suverenitetą. Mintis jau buvo pasėta. Tikėjomės, kad ir Sąjūdžio vadovybė tai įvertins, parems mus, tuo labiau kad su Sąjūdžiu nuolat palaikydavome ryšius, bendravome, daug ką buvome aptarę nuo pat pirmųjų sausio dienų. Tačiau paramos, deja, nesulaukėm.

Dabar kai kam gal ir naiviai atrodo, bet mūsų, vadovybės, veikla tų dienų akimis buvo labai svarbi ir drąsi; tai buvo pirmieji žingsniai laisvinantis iš imperijos, kuri ilgai gąsdino visą pasaulį ir su kuria skaitėsi net galingiausios valstybės. Tuo tarpu Sąjūdžio, buvusios pogrindinės Lietuvos Laisvės Lygos reikalavimai darėsi nuolat kategoriškesni. Tokiu būdu mes kaskart patekdavome tarsi tarp kūjo ir priekalo.

1989 metai buvo kupini įvairių įvykių, sukakčių. Žymus kultūrinio gyvenimo įvykis buvo Kristijono Donelaičio 275-ųjų metinių minėjimas sausio 17 dieną Maskvoje, Kolonų salėje. Jame dalyvavo daug Rusijos inteligentų, rašytojų, įtakingų žymių žmonių. Tai tarsi simbolizavo mūsų nacionalinio pakilimo metą, kurį šie žmonės suprato ir palaikė.

Lietuvoje gaudavau nemaža laiškų, pritariančių mano ir bendraminčių vykdomai politikai. Štai 1989 m. sausio 26 d. Vilniuje man rašytas laiškas:

„Gerbiamasis Algirdai Brazauskai!

Jaudinomės laukdami priimant įsaką „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“. Nenorėjome, kad jis būtų toks, koks buvo spaudoje paskelbtas projektas. Manome, kad ne be Jūsų, kaip respublikos vadovo, pastangų pagrindiniai šio įsako teiginiai atitinka visų mūsų lūkesčius.

Dėkojame Jums už parodytą pilietinę drąsą, išreiškiant lietuvių tautos siekius, ginant senąją ir gražiąją lietuvių kalbą

nuo ištisus dešimtmečius trukusio skurdinimo, jos vartojimo sferos siaurinimo.

Nuoširdžiausias ačiū Jums už tai!

Su pagarba (22 *parašai*)".

Didžiulis to laikotarpio įvykis buvo Lietuvos TSR Konstitucijos projekto paskelbimas vasario 16-osios išvakarėse. Daug dirbo jį kūrusi grupė: teisininkai P. Kūris, K. Lapinskas, Z. Namavičius, S. Stačiokas, J. Žilys ir kiti. Vizitu į Maskvą mes bandėme bent sušvelninti tą didžiulį nepasitenkinimą, kurį tuomet reiškė oficialioji Maskvos valdžia, ypač TSRS Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas A. Lukjanovas. Tačiau mūsų principo reikalas buvo, kaip ir įsipareigojome, prieš vasario 16-ąją paskelbti Konstitucijos projektą. Tai buvo vienas iš aktualiausių to meto valdžios politikos žingsnių, ir jo nevertėtų pamiršti. Mes tikėjome, kad šis Konstitucijos projekto paskelbimas labai padės kelyje į Lietuvos nepriklausomybę.

Artėjo vasario 16-oji diena. Po Sąjūdžio suvažiavimo, kai nacionalinis išsilaisvinimas įsibėgėjo, Vasario 16-osios šventė – Nepriklausomybės dienos minėjimas turėjo būti neeilinis įvykis. Mes tai gerai supratome. Kaip tik vasario 16 dieną Kauno muzikiniame teatre Sąjūdis suorganizavo savo seimo sesiją. Jos sprendimai buvo visiškai atviri, nedviprasmiški, – tiesiogiai reikalaujama nepriklausomybės. Tai tarybinio režimo šalininkams kėlė nerimą ir pyktį.

Būnant Maskvoje tekdavo spręsti daugelį mums svarbių klausimų. Štai kaip apie tai 1989 m. balandžio 14 d. interviu telefonu iš Maskvos pasakojau žurnalistui Benui Rupeikai:

– Lygiai šešioliktą valandą su sekretoriumi kalbėsimės telefonu. Jis šią mano įžangą girdėjo ir tikriausiai gali atsiliepti. Alio!

– Aš klausau!

– Iš kur jūs kalbate?

– Kalbu iš Lietuvos atstovybės.

– Ką tik grįžote iš Kremliaus?

– Iš Gynybos ministerijos. Buvau pas ministrą Dmitrijų Jazovą.

– Manau, kad jis iš jūsų išgirdo Lietuvos motinų, visų žmonių, kurie rūpinasi armijoje tarnaujančio arba tarnausiančio jaunimo reikalais, balsą.

– Dėl to ir buvau nuvykęs. Nuvežiau raštą, kuriame išdėstyti patys šiurkščiausi armijos tvarkos pažeidimai. Prie rašto pridėjome išverstus į rusų kalbą motinų, tėvų, vaikų laiškus. Tame rašte pirmiausia atkreipėme dėmesį į nestatutinius santykius ir drausmės pažeidimus. Antra, reikalavome, kad Lietuvos jaunuoliai tarnautų Lietuvoje arba netoli jos. Dėl to, kaip supratau, susitarėme. Ministras pažadėjo, kad jau nuo šių metų pavasarinio šaukimo kuo daugiau Lietuvos jaunuolių paliks tarnauti arčiau namų. Žinoma, tai toli gražu ne viskas, ko norime. Ir paskutinis dalykas – tautiniai junginiai, formuotės. Tam jis nepritarė ir pareiškė, kad šie dalykai kol kas atidedami. O kaip bus vėliau, taip ir neatsakė.

Po savaitės, 1989 m. balandžio 21 d., žurnalistas manęs klausinėjo toliau:

– Antradienį, atrodo, Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenumas. Jeigu jis įvyks ir jeigu jame kalbėtumėte, ką pasakytumėte?

– Matau, kad esate gerai informuotas. Matyt, kad plenumas įvyks. Apie ką kalbėčiau, jeigu turėčiau galimybę?

– Mes matome, kad jūs visuomet pasinaudojate net menkiausia galimybe.

– Manau, kad reikėtų kalbėti tokiomis temomis: pirmoji ir pagrindinė – respublikos ekonominis savarankiškumas, antroji – Molotovo-Ribentropo pakto politinis įvertinimas ir trečioji – Lietuvos komunistų partijos statusas.

Didelio Lietuvos žmonių susidomėjimo 1989 m. sulaukė Lietuvos buriuotojų pasiryžimas jachtomis perplaukti Atlantą ir grįžti atgal. Tai buvo istorinis įvykis ir didelė šventė Lietuvai, Klaipėdai. Gegužės 1 d., išlydint buriuotojus, dalyvavau ir aš. Su kai kuriais jų buvau kartu plaukiojęs jūroje. Atsisveikinimo proga kalbėjau:

– Trys įgulos po kelių valandų pakels bures tolimon kelionėn. Aš suprantu jų jausmą: pats buvau jaunas, pats prisimenu, kaip vilioja horizonto link vėjo išpūsta burė. Šiandien šias bures Niujorko uoste nori išvysti Amerikos lietuviai. Aš

Klaipėdoje palydint Lietuvos buriuotojų jachtas žygiui per Atlantą. 1989 05. *(R. V. Drungilų nuotr.)*

Lietuvos buriuotojų laivai „Audra", „Dailė" ir „Lietuva" Klaipėdos uoste prieš išplaukiant. 1989 05. *(R. V. Drungilų nuotr.)*

tikiu, kad taip bus. Kapitonai Žvaigždras Drėma, Ignas Miniotas, Osvaldas Kubiliūnas – ne naujokai jūrose. Tai sena jų svajonė – perplaukti Atlantą. Svajonės pildosi ir, manau, būtent tai skatina svajoti.

Vėliau pasitikome juos grįžusius. Tai irgi kėlė dvasią, simbolizavo mūsų tautos išsivadavimą, norą savarankiškai gyventi, bendrauti su pasauliu.

O aplinkui bangavo politika. Maskvoje Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinis biuras jau organizavo komisiją, kuri turėjo įvertinti Pabaltijo įvykius ir parengti apie tai medžiagą. Daugiausia dėmesio, lyg kažką suvokdamas, biuras skyrė Lietuvai. Komisijai vadovavo politinio biuro narys Vadimas Medvedevas, jai priklausė tais laikais keletas labai įtakingų žmonių: Georgijus Razumovskis, Viktoras Čebrikovas, Jurijus Masliukovas, Dmitrijus Jazovas, Vladimiras Kriučkovas, Nikolajus Sliunkovas...

Toji komisija veikė labai savotiškai. Aš į ją buvau pakviestas tris kartus. Visi jos nariai susėda vienoje stalo pusėje, o kito-

je – tik aš vienas. Vienas prieš juos šešis. Ir labai ilgai, kartais net po 5–6 valandas, jie manęs nepaleisdavo. Prieš tai į Lietuvą atvažiuodavo tikrintojų grupė, surinkdavo kuo įvairiausią medžiagą, ir komisija būdavo pasiruošusi. Informaciją ji gaudavo iš saugumo (KGB), iš karinių ir partinių žinybų. Jie visi žinodavo daugybę „trūkumų" Lietuvoje, o aš turėdavau viską paaiškinti, atsakyti į visus klausimus.

Opiausia tema būdavo Sąjūdžio reikalai ir, žinoma, konkretūs jo asmenys. Nuolat būdavo minimos V. Landsbergio, A. Juozaičio pavardės, o daugiausia užkliūdavo K. Motieka, K. Prunskienė, R. Ozolas, B. Genzelis. Jie būdavo vardijami kaip pagrindiniai visų neramumų kaltininkai, nes jie – komunistai. Mygte dėl jų mygdavo. O komisijų privažiuodavo daug ir įvairių. Daugiausia su jomis vargti tekdavo Vladimirui Beriozovui, LKP antrajam sekretoriui. Kartą atvyko dešimt žmonių ir išbuvo ištisas dešimt dienų, kad suformuluotų personalines bylas Sąjūdžio komunistams. Po šito K. Motieka pats padėjo partinį bilietą, kitaip sakant, palengvino darbą...

Kitas klausimas, erzinęs Kremlių – „separatistinės nuotaikos", atsiskyrimas nuo Tarybų Sąjungos ir tai, kad Lietuvos komunistų partija toleruoja tuos dalykus, neduoda jokio atkirčio, nepašalina iš partijos „agresyviausių" komunistų, kurie „stoja už separatizmą" (taip jie vadino išėjimą iš Tarybų Sąjungos). Žodis „separatizmas" būdavo labai dažnai vartojamas... Taigi šitaip, pagal Maskvos nomenklatūrininkų parašytas pažymas, būdavo analizuojama padėtis Lietuvoje. Savo ruožtu aiškindavau, kas vyksta Lietuvoje, kodėl taip vyksta. Pabrėždavau, kad tai nėra kokios nors mažos žmonių saujelės užmačios, o iš tikrųjų nacionalinis judėjimas. Juk šimtų tūkstančių žmonių į mitingus botagais nesuvarysi! Sakydavau:

– Šitaip reikalo neišspręsit. Juk jūs kalbat tik su manim vienu. Jūs žinot, ką aš darau. Aš sakau savo nuomonę. Argi jūs, visa komisija, norite auklėti mane vieną? Ar ne per didelis komfortas? Važiuokit ir kalbėkit su Lietuvos žmonėmis, išgirsit jų nuomonę, suvoksit nepriklausomybės, laisvės siekį... Šių tautos siekimų pasukti jums norima kryptimi neįmanoma.

Aš sakydavau, kad Lietuva eina nacionalinio išsivadavimo, demokratėjimo keliu, o mes suprantame, kad Lietuvos komunistų partijos (arba jos dalies, kuri rems mūsų liniją) tikslas ir yra eiti kartu su žmonėmis, palaikyti juos, organizuoti judėjimą, kad jis nebūtų stichiškas, nesukeltų didelės konfrontacijos viduje, bet vyktų tikrai civilizuotai. O viso atgimimo, besiritančio per Rytų Europą, nesustabdys ar nepakreips kita linkme kad ir grasiausios kalbos. Tai tarsi didžiulis bėgančių arklių būrys; yra vedlys, bet jis bėgimo sustabdyti negali, jis gali tik šiek tiek pakoreguoti kryptį, bet jis bėga kartu su tais laisvės šaukiamais žirgais per stepę...

Kiekvieną kartą, kai susitikdavau su komisija, stengdavausi aiškinti mūsų padėtį, savotiškai šviesti tuos Maskvos veikėjus. O jie traukė viena gaidele: reikia užgniaužti Sąjūdį, uždrausti jį, neleisti tai žmonių grupei veikti, ir viskas nurims. Jų supratimas buvo labai primityvus. Aišku, iš karto kildavo klausimas, kodėl aš šito nedarau. Pasak jų, mano valdžia visoje Lietuvoje yra neribota, turiu didelę įtaką žmonėms, jie manimi pasitiki, todėl aš privalau imtis kraštutinių priemonių. Panašių siūlymų, net ir labai drastiškų, būdavo daug. Tiesiai pasakydavo, kokių reikia „priemonių".

– Mes padėsim, – visai atvirai būdavo teigiama.

O mes Lietuvoje ieškojom būdų, kaip įvykius rutulioti nekonfliktiniu keliu, be žūtbūtinio susirėmimo jėga.

Latvius ir estus toji komisija kamantinėdavo kur kas mažiau. Tik vieną kartą buvome tenai visi trys pirmieji komunistų partijos sekretoriai. Tada jau buvo kur kas lengviau. Bet kitus kartus aš buvau vienas. Menkas malonumas, kai vienam tenka susidurti su priešinga grupe vieningai besilaikančių ir vienodai mąstančių žmonių!..

Taigi komisija savo darbą dirbo nuolat ir, sakyčiau, labai menku lygiu – tai buvo vien moralizavimas. Žinoma, Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto pareiškimas dėl padėties tarybinio Pabaltijo respublikose 1989 m. rugpjūčio mėnesį, M. Gorbačiovo laiškas Lietuvai, jo skambutis man su griežtais reikalavimais irgi buvo tos komisijos veiklos rezultatas.

Maskva reaguodavo į kiekvieną mūsų Aukščiausiosios Tarybos sesiją, Lietuvos komunistų partijos centro komiteto plenumą. Jie patys dalyvaudavo tuose renginiuose, plušėdavo agentai, matyt, daug kas rašydavo atitinkamas informacijas. Gal buvo ir tiesioginė KGB agentūra. Gal kada nors viskas paaiškės. O gal ir iš pačių mūsiškių buvo užverbuotų žmonių, kurie tarnavo tiesiog „centrui". Mat centras turėdavo labai daug informacijos apie mus.

Žinoma, Lietuvoje nuolat būdavo ir po kelias kariškių brigadas, kurios, matyt, savo priemonėmis irgi kaupdavo informaciją. Ta informacija buvo labai tendencinga, įvykiai buvo vertinami per imperinių interesų prizmę. Jie nekreipė dėmesio į faktų priežastingumą, neanalizavo, kodėl šitokie reiškiniai vyksta, kodėl tokie gausūs mitingai, kodėl tokie mūsų sesijos ar Lietuvos komunistų partijos sprendimai, kodėl tokios kalbos sakomos partijos plenumuose, kodėl aš taip kalbėdavau. Galų gale 1989 m. vasarą jie padarė savo atitinkamas išvadas...

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos XI-ojo šaukimo vienuoliktoji sesija. Bendras salės vaizdas. 1989 05 18. *(ELTOS nuotr.)*

Lietuvoje išrinkti TSRS liaudies deputatai Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos XI-ojo šaukimo vienuoliktojoje sesijoje. 1989 05 18. *(ELTOS nuotr.)*

Tačiau reikia pasakyti, kad ir Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto aparate buvo žmonių, mąstančių visai kitaip. Iš jų ypač išsiskyrė Aleksandras Jakovlevas, – jis į viską žiūrėjo labai atlaidžiai, stengdavosi mus suprasti.

Žinoma, ir mes tada tiesiai dar nesakėme, kad siekiame nepriklausomybės. Jie dar turėjo jėgos ir galimybių viską užgniaužti, o pasaulis vargu ar būtų sureagavęs. Aš, visa tai suvokdamas, laikiausi atitinkamos taktikos. Juk laikas aiškiai veikė mūsų naudai. Totalitarizmo jėga kiekvieną mėnesį vis labiau slydo jiems iš rankų. Lietuvoje jau nebebuvo N. Mitkino. Antrasis Lietuvos komunistų partijos sekretorius buvo V. Beriozovas. Jis buvo mūsų bendramintis. Tačiau V. Beriozovas, nors ir būdamas Lietuvos rusas, irgi buvo tiesiogiai apkaltintas lietuviškuoju nacionalizmu, keletą kartų buvo bandyta pašalinti jį iš šių pareigų. Maskva sakė, kad jis esąs visai „parsidavęs" Sąjūdžiui, kad jo vien pavardė rusiška – daugiau nieko internacionalaus nėra...

Nors Maskvoje tiesiai nesakėme, kad siekiame Lietuvos nepriklausomybės, tačiau visur ir visada kalbėjome apie Lietuvos savarankiškumą, pirmiausia – ekonominį. Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenume 1989 m. gegužės 25 d. kalbėjau:

– Siūloma perduoti respublikai spręsti didžiumą nacionalinių–ekonominių problemų. Mes už tai, kad visas liaudies vartojamų prekių gamybos kompleksas būtų respublikos žinioje [...] Mes manome, kad respublika turi savarankiškai tvarkyti visą mokamų paslaugų sferą, kredito išteklius, taip pat ir valiutinius, jos kompetencijai turi būti perduoti visi specializuoti bankai. Respublika privalo turėti teisę tiesiogiai gauti kreditus iš užsienio bankų ir firmų [...]

1939 metų Tarybų Sąjungos ir Vokietijos sutartis, taip pat vadinamieji slaptieji protokolai daug kuo nulėmė Lietuvos ir kitų Pabaltijo respublikų likimą bei tolesnę plėtotę [...] Būtinai reikia paskelbti vyriausybinį pareiškimą ir politiškai įvertinti

tuos tarptautinius dokumentus. Jeigu tai nebus laiku padaryta sąjunginiu lygiu, aplinkybės privers mus ieškoti sprendimo savomis jėgomis.

Lietuvoje toliau audringai vystantis demokratėjimui, vis dažniau pradėjo reikštis radikalų reikalavimai greičiau skirtis nuo Tarybų Sąjungos, reikalauti tarybinės armijos išvedimo. Interviu Lietuvos radijui (B. Rupeikai) 1989 m. rugsėjo 8 d. kalbėjau:

– Juk užtenka kibirkštėlės šalyje, kvietimo gelbėti mus, vaduoti mus nuo Maskvos, ir mes galime susilaukti pokario metų represijų. Tai realiai visiškai įmanoma. Ideologinis, propagandinis placdarmas paruoštas. Aišku, tai mano nuomonė.

Žinoma, galbūt tokia nuomonė apie Lietuvą ir kitas Pabaltijo respublikas formuojama ne visai sąmoningai, tačiau kad tai daroma – faktas. Žmonės gali susidaryti įspūdį apie mus tiktai perskaitę, pamatę per televiziją arba išgirdę per radiją tą oficialią informaciją, kuri pateikiama. Ir aš, pirmadienį kalbėdamas spaudos konferencijoje, tai pakartojau: nereikia tų kraštutinių nuotaikų ir minčių laikyti visos Lietuvos nuomonėmis ir mintimis. Žmonės nori ramaus gyvenimo, nori ir respublikos vadovybės, ir Sąjūdžio, ir kitų organizacijų realių, pamatuotų sprendimų. Visi, kurie linki savo kraštui gero, nori išlaikyti rimtį ir pasiekti realių rezultatų.

– Dar norėčiau jus paklausti klausytojų lūpomis: štai tas „dėmesys" mums iš šalies turbūt dar nesiliaus? Kaip mums elgtis?

– Mums reikia rimties. Negalima į kiekvieną tokį kategorišką pasakymą, mūsų supratimu galbūt ir neteisingą, realiai neįvertinantį padėties, visą laiką reaguoti, reaguoti piktai, kategoriškai.

Toks buvo tas realusis gyvenimas, kuriame mes visi virėme ir įvairiai bandėme surasti geriausią elgesio variantą. Mes tada negalėjome veikti iš jėgos pozicijų, kaip dabar gali veikti kitokios politinės jėgos. Mes turėjome ieškoti būdų, kaip diplomatiškai išsisukti, kad nepakištume po vikšrais ne tik savęs, bet ir visos Lietuvos žmonių. Tai nebuvo kažkoks asmeninių interesų paisymas, tai buvo Lietuvos interesų gynimas. Lengvabūdiškai rizikuoti jais nebuvo galima. Mūsų tikslas buvo žengti gana radikalius žingsnius politikoje bei ekonomikoje ir sustabdyti galimą, net neprognozuojamą Maskvos reakciją. Netgi, pasakyčiau, agresiją. Agresiją iš centro. O jis, tas centras, dar buvo stiprus.

Dabar viskas atrodo kitaip, bet pravartu dar sykį prisiminti, kad tai buvo 1988–1989 metai, prisiminti, kokie žmonės tada dar turėjo valdžią ten, Rytuose.

Štai pavyzdys: viename tų komisijos Pabaltijo respublikų reikalais posėdžių buvęs KGB pirmininkas Viktoras Čebrikovas daužė kumščiu į stalą prieš mane ir šaukė, kad Lietuva niekada nebus nepriklausoma ir niekada neišeis iš Tarybų Sąjungos sudėties. Jis tiesiog rėkė: *Литовская компартия никогда не выйдит из состава КПСС! Вы это зарубите себе на носу и скажите всем у вас в Литве! И мы будем держаться этого курса!* (Lietuvos komunistų partija niekada neatsiskirs nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos! Jūs tai įsikalkite sau į galvą ir pasakykite visiems ten Lietuvoje! Ir mes šio kurso laikysimės!)

Tokie žmonės, nejaučiantys jokių galimybių kompromisui, Rytų pusėje stūksojo kaip stagnacinė siena. Todėl ir dažno jų likimas buvo toks tragikomiškas, todėl vėliau jie ir į pučą prieš M. Gorbačiovą įsipainiojo, nes negalėjo suprasti, kad

yra toks nacionalinio išsivadavimo judėjimas, kad kiekviena tauta turi teisę į valstybingumą, o demokratijos apraiškos yra visiškai natūralus dalykas. Jau buvo matyti, kad jie blaškosi, atsilieka nuo gyvenimo ir visų procesų. Tada dar atrodžiusiai vieningai ir galingai supervalstybei mes buvom tarsi būsimų veiksmų indikatorius.

1989-aisiais, ypač pirmoje metų pusėje, mes labai intensyviai bendravome su Sąjūdžio seimo tarybos nariais. Šie mūsų susitikimai dažnėjo ir ilgiau trukdavo. Svarstėme sudėtingiausius klausimus: kas tai yra nepriklausomybė, kaip galima jos siekti, kokia bus mūsų pozicija, santykiai su Maskva, Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcija, pasiruošimas pirmajam Liaudies deputatų suvažiavimui, ką svarstysime Aukščiausiojoje Taryboje, konkretūs klausimai rengiant konkrečius įstatymus, tolesni veiksmai priimant įvairiausius sprendimus dėl Lietuvos savarankiškumo. Tuo metu smarkiai diskutuodavome dėl tarnybos tarybinėje armijoje.

Mano užrašų knygelėje užfiksuota tokie 1989 m. balandžio 28 d. susitikimo su Sąjūdžio seimo taryba klausimai:

„1. Maskva – TSKP plenumas. Mus liečiantys ir jaudinantys klausimai – Ekonominio savarankiškumo koncepcijos realizavimas.

1939–1940 m. sutarčių ir įvykių Lietuvoje politinis įvertinimas.

LKP statusas. Savarankiškumas.

2. LKP CK biuro posėdis. Respublikinis klubas „Tremtinys".

Traukinys į Sibirą liepos mėn.

3. Profsąjungų respublikinės tarybos ir šakinių komitetų jungtinis plenumas.

Priimta pirmaeilių veiksmų programa. Radikali. Tvarkyti savo vidaus reikalus. Spręsti kurortų valdymą, turizmą.

Nario mokesčio atskaitymai centrui. Ne daugiau kaip 5%.

4. Šaukimas į kariuomenę. Šaukiamųjų sumažėjo 3 tūkst."

Su daugeliu Sąjūdžio seimo tarybos narių tada artimiau susipažinau ir jau vėliau bendravau dirbdamas Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje – Atkuriamajame Seime. Mano supratimu, tas bendravimas iš esmės nepasikeitė. Tai deputatai – A. Sakalas, K. Prunskienė, B. Genzelis, R. Ozolas, E. Klumbys, K. Motieka ir kiti. Tada imponavo ir V. Petkevičius, A. Juozaitis, Just. Marcinkevičius, A. Žebriūnas... Tiesa, ne visi jie – buvę Sąjūdžio tarybos nariai. Daug bendravome su J. Oleku, E. Bičkausku. Normalūs santykiai liko su daugeliu to meto Sąjūdžio žmonių, nes nei jų, nei mano pažiūros esminiais valstybės kūrimo ir įtvirtinimo klausimais nepasikeitė. Tad ir santykiai lieka tokie patys, kaip ir buvo.

Tiesa, mums gyvenimas lėmė tokią dalią, kad aš tuomet buvau respublikos vadovybėje, taigi galima manyti, tarsi priešingoje barikadų pusėje. Tačiau tą barikadą kai kas bandė dirbtinai sukurti, pastatyti tarp mūsų. Buvo tokių siekimų tada, buvo ir vėliau, po nepriklausomybės atkūrimo. Ginčų ir tada būdavo, ir vėliau vykdavo diskusijos taktikos klausimais, tačiau tai yra visiškai natūralus dalykas. Aš nematau jokio pagrindo skaldymuisi, kai kalbama apie taktiką, kaip įtvirtinti mūsų valstybės nepriklausomybę.

Kas iš minėtų asmenų tada man atrodė galimi lyderiai?

Netgi sunkoka nustatyti, kas tuomet buvo lyderis, tuo labiau kad tokio išrinkto lyderio pagal Sąjūdžio statutą ir nebuvo. Iš pradžių daugiau teko asmeniškai bendrauti su

V. Petkevičiumi, vėliau pasirodė V. Landsbergis. Su juo dažnai asmeniškai susitikdavome, ir aš tuos susitikimus labai vertinau. Jis užeidavo ir pas mane į kabinetą, ir po kavos puodelį išgerdavome. Taip ramiai galėdavome smulkiau daug ką aptarti. Tada aš jį vertinau kaip žmogų, atstovaujantį Sąjūdžiui, Sąjūdžio Seimo tarybai. Bendraudavome labai korektiškai, kultūringai.

Gerai pamenu, kaip ne kartą su juo diskutavome, vaikščiodami Vingio parko takeliais. Šiais pokalbiais buvome abipusiai suinteresuoti. Sakyčiau, jog V. Landsbergis gal net ir labiau. Temos buvo labai įvairios. Mes aptardavome opiausius Lietuvos valstybingumo, ekonominio savarankiškumo klausimus, mūsų deputatų dalyvavimą Tarybų Sąjungos veikloje, apskritai santykius su Tarybų Sąjunga. Aš kiek sugebėdamas bandydavau jam aiškinti respublikos vadovybės situaciją, jos padėtį, būtinybę išlaikyti bent minimaliausius kontaktus su Tarybų Sąjungos valdžia ir išvengti nereikalingos konfrontacijos, kad Lietuvoje prasidėję procesai galėtų toliau plėtotis. Papasakodavau apie mūsų partijos ir savo paties darbo rezultatus, Maskvos reakciją į visą mūsų veiklą. Grįžęs iš Tarybų Sąjungos komunistų partijos plenumų, biuro posėdžių papasakodavau, kas ten kalbėta. Sakydavau viską atvirai, nieko neslėpdamas.

Taip dariau vadovaudamasis geromis paskatomis, kad Sąjūdis galėtų orientuotis ką nors spręsdamas, žinotų, kokia yra Maskvos reakcija. Mano supratimu, mes turėjome veikti išvien arba labai artimai, kad nesiskaldytų mūsų visuomenė. Aš visą laiką buvau tuo suinteresuotas, todėl tam ir buvo skirti šie pasivaikščiojimai. Žinoma, išklausydavau ir V. Landsbergio nuomonę, ir samprotavimus, reikalavimus. Tie pasivaikš-

čiojimai man teikė vilčių, kad mes ir toliau, oficialiai atkūrę Lietuvos nepriklausomybę, galėsime bendradarbiauti.

Kodėl mes vaikštinėjom būtent Vingio parko takeliais?.. Aišku, ne norėdami pasigrožėti gamta. Mums reikėjo apsisaugoti nuo galimų informacijos nutekėjimų. Aš buvau įsitikinęs ir net jau įspėtas, kad mane, kaip nepatikimą komunistų partijos pirmąjį sekretorių, 1989 metų vasarą ir rudeniop KGB ypač sekė. V. Landsbergis, ko gero, taip pat buvo sekamas, o ir mūsų telefonų pašnekesių buvo klausomasi. Todėl tokiems pokalbiams aš negalėjau naudotis tarnybinėmis patalpomis. Važiuodavau į Vingio parką visiškai nesislėpdamas, o adjutantą dažniausiai palikdavau mašinoje arba jis eidavo už šimto metrų nuo manęs.

Nuo kada pradėjo mane sekti, tiksliai nežinau. Kvalifikuotas sekimas niekada nepastebimas. Matyti tiktai nekvalifikuotas. O čia jau dirbo profesionalai.

Su Sąjūdžiu daugiausia tardavomės kolektyviai – Sąjūdžio ir to meto respublikos vadovybės atstovai. Individualus bendravimas, žinoma, geras dalykas, tačiau, iškilus svarbiausiems mūsų valstybės reikalams, bendravimas su daugeliu žmonių vaisingesnis. Jis buvo labai reikalingas. Tarėmės net ir dėl kadrų. Antai dėl kultūros ministro kandidatūros konsultavomės su V. Landsbergiu, su kitais. Tada labai norėta, kad tuo ministru taptų R. Ozolas. Daug kalbėjome apie senamiestį, apie Chodkevičių rūmus, kam jie bus panaudojami.

Tarėmės ir dėl Sąjūdžio būstinės. Net iš mūsų kai kas norėjo, kad Sąjūdžiui atiduotume Menininkų rūmus. Tačiau mes manėme, kad tai neįmanoma, nes tai bendro pobūdžio reprezentacinis pastatas! Sąjūdžio seimo tarybos atstovus pradėjo-

me įtraukti į Lietuvos reikalų tvarkymą. Imkim kad ir valstybinės kalbos įstatymo parengimą. Šiame darbe dalyvavo Justinas Marcinkevičius. Tą temą plačiai svarstė visuomenė, daug diskutavome ir mes.

Drauge daugelį kartų buvo svarstytas pilietybės klausimas, ekonominio savarankiškumo reikalai. Tuo daugiausia užsiėmė K. Prunskienė. Gaila, kad neturime susitikimų stenogramų. Gal V. Čepaitis kartais jas ir turi? Beje, apie jį iš to meto aš nesusidariau jokio įspūdžio. Visą laiką jis buvo tarsi šešėlyje, niekur nelįsdavo į priekį. Nebuvo toks aktyvus kaip, pavyzdžiui, V. Petkevičius, K. Prunskienė, V. Landsbergis.

K. Prunskienę pasiūlyti į vyriausybę buvo mano iniciatyva. Aš maniau, kad Lietuvai bus naudinga įtraukti Sąjūdžio atstovus į valdžią. Šitai aš pasiūliau viename iš mūsų susitikimų su Sąjūdžio seimo nariais. Sąjūdžio taryba per pertrauką nuėjo pasitarti. Jie tarėsi, ar tikslinga eiti į Vyriausybę, ir priėjo išvadą, kad – taip. Aš manau, jog tai buvo labai teisingas žingsnis. Vyriausybės veiklai jis suteikė tam tikro naujumo. Pasikeitė darbo metodai, pačios vyriausybės santykiai su žmonėmis ir aplinka.

Tačiau ekonominei reformai reikėjo tokių pokyčių. Vyriausybėje turėjo atsirasti naujų žmonių, kurie būtų nuodugniau susipažinę su ekonomikos teorija ir mokslu, turėtų ekonominės veiklos praktiką. Žinoma, dėl to buvo kai kurių keblumų su Ministru Pirmininku. Negalėčiau sakyti, kad V. Sakalauskas būtų buvęs koksai ypatingas stagnatorius. Ekonominio savarankiškumo srityje V. Sakalauskas irgi ėmėsi nemažai žygių. Jis buvo labai pragmatiškas vadovas. Tačiau reformos – naujas dalykas. Naujos jos buvo daugeliui žmo-

nių, reikėjo prie to priprasti. Juk 1989 metais mes nuolat triūsėme siekdami ekonominio savarankiškumo, kad palengva visose srityse sudarytume pagrindą valstybingumui. Manau, kad K. Prunskienės nuopelnas šioje srityje yra labai žymus.

Labai žymus įvykis Lietuvos žmonių kelyje į nepriklausomybę buvo 1989 m. rugpjūčio 23 d. surengta „Baltijos kelio" manifestacija, kurioje dalyvavo šimtai tūkstančių Lietuvos, Latvijos ir Estijos žmonių. Tą dieną man paskambino M. Gorbačiovas ir labai agresyviai pareiškė, kad mes peržengėme visas ribas. Pranešė, kad Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitetas dėl mūsų separatoriškų veiksmų priėmė atitinkamą pareiškimą, kuriame rašė:

„Rugpjūčio 22 d. Vilniuje paskelbtos Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos komisijos Vokietijos ir Tarybų Sąjungos sutartims ir jų padariniams tirti išvados. Šios sutartys skelbiamos neteisėtomis ir negaliojančiomis, o kartu pavadinta neteisėta, neturinčia juridinės galios Lietuvos liaudies seimo deklaracija apie jos įstojimą į TSRS sudėtį (1940 metų liepos 21 d.) ir TSRS įstatymas dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos priėmimo į TSRS sudėtį (1940 m. rugpjūčio 3 d.)

Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos komisijos pareiškimas ne pavienis atvejis. Jis yra tiesiogiai susijęs su separatistine linija, kurią pastaraisiais mėnesiais vis atkakliau ir agresyviau vykdo tam tikros Lietuvos, Latvijos ir Estijos jėgos. Jos apoteoze buvo tai, kad Liaudies frontai ir prie jų pritapusios organizacijos rugpjūčio 23 d. surengė masinę akciją, kurios politinė prasmė – nuteikti Pabaltijo respublikų tautas atsiskyrimui nuo Tarybų Sąjungos.

Nueita toli. Pabaltijo tautų likimui gresia rimtas pavojus. Žmonės turi žinoti, prie kokios bedugnės juos stumia nacionalistų lyde-

riai. Jeigu jiems pavyktų pasiekti savo tikslus, padariniai galėtų būti tautoms katastrofiški. Galėtų iškilti klausimas dėl paties jų gyvybingumo.

Tai mes turime pasakyti tiesiai, jausdami atsakomybę pačioms Pabaltijo tautoms, visoms TSRS tautoms"[13].

Tai buvo rimtas įspėjimas Lietuvos komunistų partijai, tuometiniams respublikos vadovams. Tuo tarpu kai kurie radikalai kaltino mus, kad mes per lėtai, tik „žingsnis po žingsnio" einame į nepriklausomybę. Tačiau Lietuvoje niekad netrūko mane palaikančių žmonių. Štai ką man rašė disidentas, žymus Lietuvos katalikų bažnyčios pogrindinės veiklos dalyvis kunigas Pranas Račiūnas:

„Alytus, 1989 m. lapkričio 19 d.

Didžiai Gerbiamas Pirmasis Lietuvos komunistų partijos sekretoriau!

Drįstu Jums atsiųsti du dokumentus. Vienu noriu Jus supažindinti su Dzūkijos Persitvarkymo Sąjūdžio požiūriu į Lietuvos komunistą partijos ir Sąjūdžio bendravimą.

Būkite tikri, kad mes Jus gerbiame, atjaučiame, užjaučiame ir norime padėti. Dėkingi už Jūsų kilnią Lietuvai gero linkinčią laikyseną.

Siųsdamas kitą dokumentą, tikiuosi sulaukti Jūsų paramos atitaisant man vagių padarytą skriaudą.

Džiaugiamės, kad pajėgiate rasti bendrą kalbą su kardinolu V. Sladkevičiumi, kuris Jus gerbia ir vertina. Esu jo kurso draugas.

Su pagarba

kun. P. Račiūnas".

---

[13] *Tiesa*. 1989 08 27.

Visi gyvenom audringą laikotarpį, ir aš manyčiau, jog vis dėlto išlaikėm šį bandymą. 1989 metais buvo priimti reikšmingi sprendimai, kurių kiti, net ir patys rusai, pavydėjo. Rusų visuomenė, ypač kūrybinė inteligentija, man dažnai apie tai sakydavo. Mes, Lietuva, tapome tam tikru nacionalinio išsivadavimo reiškiniu, ir Maskvos komisijose dažnai girdėdavau priekaištą: „Ką jūs darot, jūs norit sugriauti Tarybų Sąjungą?! Jūsų Sąjūdžio žmonės važinėja po visą Sąjungą – Moldaviją, Armėniją, Gruziją ir t. t., kelia žmones, sako kalbas mitinguose!“ „Argi ta maža Lietuvėlė, – atsakydavau jiems ramindamas, – gali apversti aukštyn kojom Sąjungą?“

Žinoma, kai kurie mūsų partijos žmonės blaškėsi, buvo įvairių nuomonių, kurias garsiai gal ne visada išsakydavome. Būdavo ir smarkesnių diskusijų Lietuvos komunistų partijos centro komiteto biure, tačiau vis dėlto laikėmės rimties, nebuvo rietenų, negražių kivirčų, buvo išlaikyta subordinacija. Laikėmės linijos – palengva ir užtikrintai eiti į priekį, bandyti išvengti aiškiai provokuojančių situacijų.

Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimas nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos

Kuo įsimintini 1989 metai? Tai iš esmės Tarybų Sąjungos komunistų partijos, kaip valstybinės struktūros, skaldymo, ardymo ir visiškai naujo tipo vakarietiškos kairiosios demokratiškos partijos kūrimo Lietuvoje laikotarpis. Mes jautėme ir supratome, jog Tarybų Sąjungos komunistų partija, kaip valstybinė karinė-biurokratinė struktūra, yra didžiausia kliūtis kelyje į laisvę. Tai mums įrodė negailestinga istorija. Ta proga verta prisiminti paskutiniojo nepriklausomos Lietuvos užsienio reikalų ministro J. Urbšio pokalbį su Tarybų Sąjungos vadovu J. Stalinu 1939 m.:

„Užėjo kalba apie sąjunginių respublikų teises. Klausiu Staliną, ar jos tikrai norėdamos gali išeiti iš Tarybų Sąjungos sudėties.

– Taip, gali, bet kiekvienoje iš jų tam ir yra komunistų partija, kad jos niekad to nepanorėtų"[14].

Todėl įžvalgiausi Lietuvos žmonės kelią į nepriklausomybę ir pradėjo nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos reformavimo. Tas pirmasis nutolimas ir atsiskyrimas nuo Kremliaus ir buvo pereinamasis laikotarpis nuo Lietuvos buvimo Tarybų Sąjungos sudėtyje į nepriklausomos valstybės statusą.

Tarybų Sąjungoje visą valstybę Maskva valdė per komunistų partijos respublikinius ir vietinius padalinius, kurie kon-

---

[14] *Urbšys J.* Atsiminimai. K., 1990, p. 80.

troliavo visas kitas valdžios struktūras. Per komunistų partijos padalinius buvo formuojamas valdymo aparatas, duodamos veiklos direktyvos. Todėl komunistų partijos monolitiškumas totalitarinei sistemai buvo pats svarbiausias valdymo įrankis. Tai suprato ir pažangiai, savarankiškai mąstantys Lietuvos komunistų partijos nariai. 1989 m. tarp jų kilo iniciatyva tuomet neįsivaizduojamam veiksmui – atsiskirti nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos. Tai skaudus smūgis totalitarinės valdžios monolitiškumui. Ir labai svarbus Lietuvos komunistų APSISPRENDIMO žingsnis, pralaimėjimo atveju galėjęs turėti dramatiškų, o kai kam ir tragiškų pasekmių.

1989-ųjų pavasaris, vasara buvo metas, kai įvairios Lietuvos organizacijos rengė savo suvažiavimus ir juose skelbė apie atsiskyrimą nuo sąjunginių struktūrų, sąjunginių organizacijų. Atsiskyrė bemaž visos kūrybinės sąjungos. Metų viduryje likvidavosi pionierių organizacija. Reikia paminėti ir birželio viduryje įvykusį Lietuvos komjaunimo suvažiavimą, kuriame susikūrė savarankiška Lietuvos jaunimo organizacija. Buvo pasakyta labai karštų, įsimintinų kalbų.

Maskva jaudinosi. Iš tikrųjų labai jaudinosi. Mes pirmieji žengėme žingsnius į politinį atsiskyrimą. Tai buvo laipsniškas metodiškas išsilaisvinimas iš visagalio „centro". Maskva labai smarkiai reagavo dėl pionierių organizacijos likvidavimosi, Lietuvos komjaunimo atsiskyrimo, tai irgi nervino „centro" lyderius. Pylėsi nuolatiniai priekaištai – ir juos mes, to meto respublikos vadovybė, sutikome labai ramiai, kaip neišvengiamus.

1989 metais, ypač vasarą, Lietuvos komunistų partijos gyvenimas buvo kupinas audringų diskusijų, ginčų, kurie lėmė partijos ateitį. Buvo iškeltas sumanymas surengti neeilinį su-

važiavimą. Pavasariop susidarė iniciatyvinis komitetas iš kai kurių Sąjūdžio vadovų (B. Genzdis, R. Ozolas ir kiti) ir partinių darbuotojų. Jie dirbo drauge su partijos Vilniaus miesto Lenino rajono komitetu, kuriame pirmoji sekretorė buvo Janina Gagilienė. Suvažiavime turėjo būti išspręstas tolesnis partijos likimas. Šis komitetas atliko tikrai nemažą darbą. Iniciatyva pasklido labai plačiai. Tačiau tai nebuvo pirmasis impulsas, nes dar 1989 metų pradžioje ypač audringa diskusija vyko kūrybinių sąjungų komunistų partijos pirminių organizacijų jungtiniame partiniame susirinkime. Jame ši nuostata buvo jau aiškiai suformuluota. Buvo netgi primygtinai siūloma nustatyti suvažiavimo datą ir jam ruoštis. Tiesą sakant, tais metais dėl šios iniciatyvos mes, partijos vadovai, kai kada pakliūdavom į keblią padėtį, bet bandydavome tokius siekius suprasti ir galvojome, kaip oficialiai šį reikalą išspręsti.

Lietuvos komunistų partijos savarankiškumo šalininkai, daugiausia Sąjūdžiui priklausantys komunistai, pradėjo važinėti po respublikos partines organizacijas, agituoti už neeilinį Lietuvos komunistų partijos suvažiavimą, centro komiteto perrinkimą. Savo siūlymus jie motyvavo M. Gorbačiovo pertvarkos idėjomis ir Maskvos, B. Jelcino pavyzdžiais. Manau, jog tada apie savarankiškos, lietuviškos komunistų partijos sukūrimą dar nebuvo galvota, siekta tik ją demokratizuoti.

Komunistų partijos centro komitete viešai apie tai nebuvo kalbama. Kaip pirmasis partijos sekretorius apie šią pažangiųjų Lietuvos komunistų iniciatyvą žinojau, jos neskatinau ir netrukdžiau, norėdamas leisti apsispręsti patiems partijos nariams. Puikiai supratau, kad apie šiuos Lietuvos komunistų žingsnius daugiau už mane žino ir Lietuvos TSR valstybės saugumo komitetas (KGB) ir apie tai informuoja Maskvą.

Veikė ir iš kitos pusės, sakyčiau, iš vidaus, antinacionalinis judėjimas. Tai probolševikinės orientacijos Socialistinio judėjimo už persitvarkymą *„Jedinstvo"* organizacija, kuri suorganizavo savo steigiamąjį suvažiavimą. Buvo suvaidintas ištisas spektaklis, kai dalyviai vienas kitą tampė nuo scenos už švarkų... Visa tai atrodė juokingai, tačiau buvo matyti, kad gimsta kažkokia brutali, tamsi ir klastinga jėga, kuri pasiryžusi eiti drauge su konservatyviausiomis Maskvos jėgomis, na, o Kremliaus stagnatoriai, be abejo, stengsis visokeriopai tą jėgą panaudoti prieš Lietuvą. Šio judėjimo lyderiai, remdamiesi daugiausia rusiškai kalbančiais žmonėmis, ištikimi Tarybų Sąjungos vadovybės vykdomai politikai, skelbė, kad Lietuvoje siautėja nacionalistai, skatinantys tautinę neapykantą. Jie gąsdino, kad Lietuvai atsiskyrus nuo Tarybų Sąjungos, rusiškai kalbantys Lietuvos gyventojai taps beteisiais, patirs persekiojimus.

Metų viduryje Lietuvos komunistų partijos neeilinio suvažiavimo sušaukimo klausimas jau buvo visai subrendęs. Taigi natūralu, kad 1989 m. birželio 24 dienos partijos plenume mes priėmėme nutarimą, jog Lietuvos komunistų partija turi tapti savarankiška su atitinkamu savo statusu, programa bei įstatais. Šis mūsų plenumas sukėlė labai priešišką Sąjungos partinės vadovybės, pirmiausia jau minėtos Pabaltijo komisijos, reakciją. Tuoj po jo vėl buvau įvairiausiais metodais atakuojamas – ir funkcionieriai, kurie atvykdavo iš jų centro komiteto, ir aukšto rango vadovai, kaip G. Razumovskis, bandė užkirsti galimybę bręstančiam įvykiui. O rugpjūčio 4 d., man jau atostogaujant, buvau iškviestas į Maskvą, į Pabaltijo komisijos posėdį.

Vėl ilgai ir audringai buvo kalbama apie Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą. Tada Lietuvos kūrybinės, visuomeninės organizacijos iš esmės jau buvo atsiskyrusios nuo atitinkamų sąjunginių organizacijų, ir tai dar labiau sustiprino nacionalinio išsivadavimo judėjimą Lietuvoje. Posėdyje buvo kalbama, kad Lietuvoje yra ne tik „separatistai" komunistų partijos nariai, bet esama ir tikrųjų partijos narių, „patriotų", kurie jau signalizuoja centrui, kokios nesveikos kai kurių Lietuvos komunistų partijos vadovų, tarp jų ir A. Brazausko, V. Beriozovo, J. V. Paleckio, pažiūros... Jie centre aiškiai matą, jog esu susijęs su Sąjūdžiu, jam pataikauju. Diskutuodamas su jais kaip argumentą pateikiau mintį, kurią buvo dėstęs ir M. Gorbačiovas: partija neturi atsiskirti nuo liaudies. Viso to pokalbio metu įrodinėjau, kad bet kuri partija (ne tik komunistų), turi būti su žmonėmis, organizuoti jų judėjimą. Šitaip mūsų pokalbiuose jau pradėjo skambėti žodžiai apie daugiapartiškumą.

Birželio mėnesio plenumas paženklino šios partijos posūkį. Jame galutinai tapo aišku, kad Lietuvos komunistų partija gali skilti. Mano supratimu, tai buvo visiškai natūralus procesas, nes negalima visų suvaryti į vieną bandą, aptvertą spygliuota viela. Kiekvienas žmogus turi savo mąstymą, savo sampratą.

Užsienio žurnalistai ne sykį manęs klausė, kas gi iš tiesų buvo Lietuvos komunistų partija, tie 220 tūkstančių žmonių: ar ortodoksai, visiškai valdomi partijos idėjų, ar tai buvo žmonės, kuriems priklausymas šiai partijai tebuvo būtina sąlyga naudingai dirbti Lietuvai. Aš manau, kad geriausiai į tai atsako šios partijos elgesys kritišku Lietuvai metu. Taip, mūsų dauguma suprato realybę ir atitinkamai elgėsi, laikydami narystę

komunistų partijoje konkrečia galimybe daugiau nuveikti Lietuvai. Tai puikiai suvokė ir kiekvienas, žvelgdamas iš šalies. Kitaip tariant, dauguma Lietuvos komunistų žaidė dvigubą žaidimą: sugiedoję tais laikais būtiną giesmę oficialiajai ideologijai ir viešai neprieštaraudami instrukcijoms, darė tai, ką manė esant naudinga Lietuvai, ir realiame gyvenime stengėsi kiek galėdami visas tas instrukcijas aplenkti ar jų nepaisyti.

Žinoma, buvo tam tikra dalis žmonių, atėjusių į partiją ir iš įsitikinimo. Vieniems gal tai buvo trumpalaikis susižavėjimas, o kitiems – jų gyvenimo linija. Štai kaip apie savo pasirinkimą yra kalbėjusi Lietuvos TSR nusipelniusi artistė Nijolė Oželytė 1988 metais lietuvių kultūros dienų Uljanovske metu:

– Neseniai įstojau į komunistų partiją. Iš įsitikinimo. Ne paslaptis, kai kas joje atsiduria ir dėl išskaičiavimo, siekdami iš jos kuo daugiau gauti, o ne duoti. Turiu viltį, kad aš jai būsiu naudinga. Užtat ir sakau, kad jeigu jau esi Lenino partijoje, vadinasi, privalai būti kompetentingas spręsti tai, ką sprendė jis, turi stengtis įkopti į tą lygį, kurį buvo pasiekęs jis, pagaliau turi išauginti save iki jo, kad turėtum teisę su visa drąsa liestis prie jo idėjų“[15].

Dabar kartais teigiama, kad komunistai buvę kažkokie fanatikai kolaborantai, ne tikrieji lietuviai, o kažkokie kiti... Tai tikra demagogija. Juk tai yra tie patys žmonės, kurie ir vėliau dirbo atsakingus darbus ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje – Atkuriamajame Seime, ir kitose struktūrose. Tik vieni jų pasivadino dešiniaisiais, kiti – kairiaisiais, treti – centristais.

---

[15] *Tiesa*. 1988 05 01.

Maskvai Lietuvos komunistų partijos elgesys 1989 m. ir Lietuvos nepriklausomybės siekis buvo visiškai nepriimtini dalykai, o mums – ir komunistų partijos nariams, ir daugeliui Lietuvos žmonių, Lietuvos patriotų – veržimasis į Lietuvos nepriklausomybę atrodė visiškai natūralus.

Įvykiai vijo vienas kitą. Štai Maskvoje Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinio biuro posėdis 1989 metų lapkričio 16 dieną. Tai svarbiausias, švelniai pasakius, biuro „pasikalbėjimas" su Lietuvos komunistų partijos vadovybe prieš mūsų suvažiavimą. Jo datą jau buvome numatę – gruodžio 20 diena. Politinis biuras pamatė, kad iš tiesų atsiskyrimas bręsta, nes mus atidžiai sekė ir turėjo pakankamai informacijos.

Pokalbis truko apie aštuonias valandas ir, suprantama, buvo labai tiesus. Aš pats tribūnoje išstovėjau apie porą valandų vėl ir vėl aiškindamas visus mūsų reikalus. Kalbėjo mūsiškiai V. Beriozovas, J. Požela, A. Maldonis, V. Baltrūnas, V. Sakalauskas, V. Astrauskas, S. Giedraitis, K. Zaleckas. Kalbėjo ir antroji pusė: B. Pugo, N. Ryžkovas, D. Jazovas, V. Kriučkovas, J. Masliukovas ir kiti. J. Ligačiovas, gerai prisimenu, sakė:

– Išvis ką čia aiškintis su jais, su Brazausku? Jie jau priėmė savo Aukščiausiosios Tarybos įstatymą dėl Lietuvos įstatymų viršenybės Tarybų Sąjungos įstatymų atžvilgiu. Teisiškai jie jau atsiskyrė nuo mūsų. Dabar spaudžia mus, sąjunginę Aukščiausiąją Tarybą, ir kai kas jiems pritaria, kad reikia priimti ekonominio savarankiškumo įstatymą. Šis įstatymas iš esmės visas sąjunginio pavaldumo įmones padarytų respublikinėmis, leistų sukurti savo kredito ir finansų sistemą ir t. t. ... Ką tai reiškia? Tai atsiskyrimas ekonomikos srityje. O štai dabar

ketinama žengti paskutinį žingsnį – tai būtų politinis atsiskyrimas nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos. Žiūrėkim atvirai į tuos įvykius ir vertinkim taip, kaip yra iš tikrųjų.

Tie J. Ligačiovo žodžiai buvo visai teisingi, ir mes jų neginčijom. Taip, vyksta toks visapusiško atsiskyrimo procesas. Pagrindinė mūsų idėja, mūsų argumentas, kuriuo rėmėmės ir kurį labai sklandžiai išsakė A. Maldonis ir J. Požela – tai šventa tautos apsisprendimo teisė. Procesas prasidėjo, jį reikia matyti ir toleruoti tokį, koks jis yra. O valdžia – ir politinė, ir administracinė – turi prie to prisitaikyti. Tai štai toks buvo tas – pats sunkiausias – pokalbis.

Grasinimus – ir ekonomine suirute, ir kitokio pobūdžio – galėjo išsakyti visi, kas tik norėjo kalbėti. Tada pasirodė, kad ir pačiame Politiniame biure nėra vienybės, kad E. Ševardnadzė, A. Jakovlevas mato realybę, supranta, jog kito kelio negali būti. O M. Gorbačiovas laviravo. Galbūt jis giliai širdyje ir suprato mūsų siekius, tačiau gal nenorėjo atsiskleisti, kai iš vienuolikos politinio biuro narių tik du – ir tai gana rezervuotai – supratingiau pakalbėjo ta tema. O visi kiti tiesiog apibėrė mus kaltinimais. D. Jazovas net pasakė, kad aš dalyvavęs tame mitinge Kalnų parke, kur buvo sudeginta tarybinio kareivio iškamša.

Įdomu šiek tiek prisiminti tų metų kai kurių Maskvos veikėjų vizitus į Lietuvą. TSKP sekretorius Vadimas Medvedevas buvo atvykęs prieš pat triukšmingąjį Lietuvos komunistų partijos neeilinį suvažiavimą, sprendusį mūsų atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos. Važinėjome sykiu, nors tai ir nebuvo malonu. Ypač jam buvo sunku Kaune. Jis pamatė, negalėjo nepamatyti, kad žmonės, netgi ne komunistų parti-

jos nariai, palaiko mus ir konkrečiai mane. Tai buvo aišku, vos tik įeidavome į salę ir matydavome reakciją į jo kalbas ir į mūsiškių žmonių, mano kalbas.

V. Medvedevas visiškai nesuprato Lietuvos reikalų. Apie jį man liko patys prasčiausi prisiminimai. Absoliučiai bergždi buvo mūsų mėginimai kalbėtis su V. Medvedevu ekonomikos savarankiškumo ir kitokiais klausimais. Jis buvo pagrindinis partijos ideologas, tikras Maskvos bendrosios linijos ruporas, daugiau nieko nežinantis ir nenorintis žinoti. Ką gi, jis buvo tam įpareigotas ir darė viską, kiek leido jo jėgos. Jis bandė mus auklėti – toks ir buvo svarbiausias jo kelionės tikslas. Važinėjome kartu, lankėmės Rumšiškėse, Kauno staklių gamykloje „Koordinatės", Kauno miesto taryboje. Visur jis kalbėdavo vie-

Lietuvoje Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinio biuro narys V. Medvedevas Vilniuje susitiko su „Ventos" gamybinio susivienijimo dirbančiaisiais. Iš kairės: A. Brazauskas, K. Zaleckas, V. Medvedevas ir kiti. 1989 11 30. *(LCVA nuotr.)*

ną ir tą patį. Visur V. Medvedevo kalbos sukeldavo didžiulį nepasitenkinimą. Buvo aišku, kad jo pastangos neduoda jokio rezultato. Garsioji V. Babičevo komanda V. Medvedevui sudarė galimybes susitikti su žmonėmis lenkiškuose rajonuose. Tenai jis kartais bandydavo mane pulti kaip „nacionalistą", labai stengėsi, kad kiltų koks nors konfliktas. Žinoma, tuose rajonuose jautėsi tam tikras nepasitikėjimas, nepasitenkinimas kalbos, pilietybės ir kai kuriais kitais jau priimtais arba ruošiamais priimti Lietuvos įstatymais... Būdavo ir sudėtingų, sunkių situacijų. Tuo V. Medvedevas ir bandydavo naudotis mane kritikuodamas.

Tiesa, reiktų priminti, kad tuo metu kai kurie mūsų radikaliųjų organizacijų vadovai ir atstovai skelbė, esą Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos inspiravo pati Maskva, tuo norėdama apgauti, apmulkinti į nepriklausomybę besiveržiančius Lietuvos žmones. Tai toks pat mitas, kaip ir tai, jog Sąjūdį įkūrė KGB...

Atėjo 1989 m. gruodžio 19-oji diena, Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimo pradžia. Delegatus į suvažiavimą pirminės partinės organizacijos siūlė demokratiškai, nors iniciatyvinė grupė ir buvo sudariusi rekomendacinį sąrašą. Radome naujų, radikaliai nusiteikusių žmonių. Rengimasis suvažiavimui, pats suvažiavimas atskleidė naujus aktyvius komunistų partijos narius. N. Oželytė, N. Rasimavičius, K. Čilinskas... Aš buvau maloniai nustebintas, kad atsirado tokių gerų partijos aktyvistų, žmonių, kuriais tuo metu partija ir rėmėsi. Tikras atradimas buvo nuoširdus N. Oželytės atsidavimas partijos veiklai. Mes ja labai pasitikėjome, ir Lietuvos komunistų partija daug padarė, organizuodama jos kandidatūros palaikymą per Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimus 1990 m.

Piketas prie Operos ir baleto teatro rūmų Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimo metu. 1989 12 19. *(ELTOS nuotr.)*

Jau pati suvažiavimo pradžia nuteikė puikiai. Daug žmonių, nebijau sakyti, Lietuvos patriotų, susirinkę prie Operos ir baleto teatro, su tokia viltimi, su tokiu užsidegimu, su tokiu pakilimu linkėjo mums gero, kai mes rinkomės į tuos rūmus! Tai buvo tarsi koks ėjimas į žmones, ėjimas su žmonėmis. Ovacijos, šūkiai, raginimai, skatinimai, geriausi linkėjimai!.. Nepaprastai gera nuotaika. Visa filmavo ir profesionalai, ir mėgėjai. Dabar žiūri tą nufilmuotą medžiagą ir vėl pajunti susirinkusių žmonių dvasią, užsidegimą ir mūsų suvažiavimo ryžtą.

Žinoma, tokią geranorišką pažiūrą į mus lėmė ne tai, kad buvome komunistai, bet tai, kad jau buvome nariai tos organizacijos, kuri metė iššūkį Tarybų Sąjungai ir jos komunistų partijai. Visuomenė labai gerai suprato esmę to, ką mes nusprendėme. Tai buvo ne vienintelis sykis, kai žmonės mus su-

Piketo dalyviai iš Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimo delegatų reikalauja „LKP be TSKP". 1989 12 19. *(ELTOS nuotr.)*

prato ir pritarė. Visą 1989 metų rudenį mes, to meto vadovybė, jautėm jų paramą. Daug kartų teko važinėti į Maskvą: ir į politinio biuro, ir į Aukščiausiosios Tarybos posėdžius, ir į suvažiavimą, ir t. t.; grįžtančius mus, kai jau vėlai vakare nusileisdavo lėktuvas iš Maskvos, beveik visada sutikdavo žmonės su gėlėmis, besišypsančiais veidais, netgi su ašaromis akyse. Niekuomet gyvenime man asmeniškai dar nebuvo tekę pajusti tokios žmogiškos šilumos, tautiečių paramos, kurią aš ir mano kolegos jautėme tomis visai Lietuvai atsakingomis dienomis. Mes žinojom, kad mus grįžtančius sutiks, supras, palaikys.

Taigi suvažiavimą pradėjome su gera nuotaika ir entuziazmu. Aišku, išvakarėse buvo ne vienas susitikimas su konservatyviai nusiteikusiais komunistų partijos nariais, ir jau

buvo matyti, kad jie pradeda atskilti nuo pagrindinės partijos dalies. Buvo net labai audringų pokalbių su jais. Prieš pat suvažiavimą susitikti pareikalavo M. Burokevičiaus ir V. Švedo komanda: J. Jermalavičius, S. Juonienė, stambiųjų Vilniaus įmonių partinių komitetų sekretorių, kai kurių kitų delegatų grupė.

Diskusija su jais dėl atsiskyrimo nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos suvažiavimo metu vyko net teatro fojė. Jie visapusiškai spaudė, įvairiausiai grasino. Svarbiausias argumentas: kaip gali būti, kad skils Tarybų Sąjungos komunistų partija – toks monolitas, tokia jėga! Jos jėga esanti tiktai vienybėje! Jie visiškai nesuprato tos vienybės turinio ir esmės. Šioji vienybė padarė tai, kad Tarybų Sąjunga – milžiniška ir potencialiai turtinga valstybė tapo elgeta. Elgetomis padarė ir visas kitas tautas. Tokie liūdni vienybės, vienos tiesos rezultatai. Deja, vėliau, jau po mūsų nepriklausomybės atkūrimo, kai kurie žmonės dažnai vėl siekė vienos tiesos monopolio, skelbė vienintelę tiesą, nors ir diametraliai priešingą anai.

Pirmąją suvažiavimo dieną apie vidurdienį mane, sėdintį prie stalo prezidiume, staiga kviečia prie telefono. M. Gorbačiovo skambutis. Tiesiai į Operos ir baleto teatrą. Mes buvome tik pradėję posėdžiauti. Paėmęs ragelį išgirdau ypač rūstų M. Gorbačiovo balsą. Nors ir anksčiau pokalbiai būdavo įtempti, pradedant 1989 metų vasara ir įspėjamuoju Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto pareiškimu po „Baltijos kelio". Dabar M. Gorbačiovas nedviprasmiškai man grasino.

– Ar jūs jau priėmėt rezoliuciją dėl partijos atsiskyrimo? – klausė jis.

– Ne, tokios rezoliucijos dar nepriėmėm, bet priimsim ją, – atsakiau Tarybų Sąjungos vadovui. Jis šiek tiek patylėjo ir sako:

– Ar žinai, kuo tai gali baigtis?

– Kuo? – klausiu jo jausdamas, kad gali baigtis įvairiai... – Vyksta partijos suvažiavimas, jis priima nutarimus. Salėje daugiau kaip tūkstantis delegatų, ir jie nuspręs, kokia bus partija. Nemanau, kad šiais laikais apskritai gali būti koks nors partijos vadovo diktatas, – atsakiau M. Gorbačiovui.

Prisimenu ankstesnius pokalbius Kremliuje. Labai dažnai man ten sakydavo:

– Klausyk, tu populiarus žmogus Lietuvoje, tave visi žino, pažįsta, tu turi didelę įtaką. Mes tau galime suteikti visapusišką pagalbą, kad grąžintume Lietuvą į pirmykštę padėtį, nuramintume visas jėgas, Sąjūdžio vadovus, kitų partijų ir judėjimų žmones.

Kiek aš supratau, būdavo dviprasmiškai siūloma visa tai daryti, panaudojant tam tikras jėgas – man būsiančios suteiktos tokios galimybės. Aš suvokiau, kad tai fizinės, karinės jėgos, kurios apmalšintų mūsų tautinį nacionalinį judėjimą. Atsakydavau visada vienodai:

– Ne!

Taip aš atsakiau ir kalbėdamas su M. Gorbačiovu telefonu Operos ir baleto teatre: nei aš, nei mano bendražygiai, nei mūsų partijos vadovybė niekuomet nesigriebsime prievartos. Demokratiniai procesai turi plėtotis natūraliai, ir žmonės turi jausti, kad jie gali kalbėti apie įvairius dalykus. Tik prisiminkime tuometinį radiją, televiziją, spaudą. Leidimas televizijos laidai „Atgimimo banga", laikraščio „Atgimimas" registracija ir visa kita. Žengdami kiekvieną tokį žingsnį turėdavome atremti didžiausią srautą visokiausių centro grasinimų bei įspėjimų.

Ir tada Operos ir baleto teatre supratau, kad tai dar vienas įspėjimas, kad M. Gorbačiovas yra pasiryžęs veikti. Gal įves kariuomenę ar kaip nors kitaip gąsdins, o gal tiesiog iš-

vaikys mūsų suvažiavimą? Pastarasis variantas man tuomet atrodė realiausias: tankais apsupti Operos ir baleto teatrą ir visus mus išvaikyti arba suimti. Tokią grėsmę jutau ir iš M. Gorbačiovo balso. Bet aš ramiai bandžiau jam aiškinti tuos motyvus, kuriuos ką tik minėjau. Žinoma, M. Gorbačiovo iniciatyvą inspiravo ir Lietuvoje esanti M. Burokevičiaus komanda. Generalinis sekretorius jau buvo informuotas, kas vyksta mūsų salėje. Jam tik reikėjo, kad aš patvirtinčiau.

Mes kalbėjomės gana ilgai. Ir tada M. Gorbačiovo man buvo aiškiai pasakyta:

– Mes tuojau pat sukviesime Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenumą ir svarstysime visas išvadas, susijusias su jūsų dvidešimtojo suvažiavimo dokumentais, jeigu jūs juos priimsite.

Aš žinojau, kad pagal to meto tvarką toksai plenumas mus gali visiškai sutriuškinti, gali atšaukti mūsų dokumentus ir imtis prievartos. Kiekviename žodyje jutau ir pažadą tiesiogiai susidoroti.

Padėjęs telefono ragelį grįžau atgal į salę. Suvažiavimas tęsėsi, žmonės kalbėjo toliau. Pasitaręs su V. Beriozovu ir kitais artimiausiais bendražygiais pasakiau:

– Vyrai, reikia pagreitinti sprendimus, priimti svarstomą rezoliuciją, negalima vilkinti.

Tą mintį perdaviau visiems dalyvaujantiems, visi pajuto didžiulę atsakomybę, ir mes dirbome iki vėlyvo vakaro, sparčiais tempais priėmėme savarankiškumo dokumentus. Tai buvo mūsų pergalė, mūsų ryžto rezultatas, didžiulis įvykis toje pavojingoje grasinimų atmosferoje.

Suvažiavime buvo priimtas šis nutarimas:

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMO

N U T A R I M A S

DĖL LKP STATUSO

LKP XX suvažiavimas, vykdydamas daugumos komunistų valią, nutaria:

1. Reorganizuoti TSKP Lietuvos respublikinę organizaciją į savarankišką Lietuvos komunistų partiją.

2. Patvirtinti tokį LKP statusą:

LKP – savarankiška politinė organizacija, turinti savo Programą ir Statutą. LKP yra sudėtinė Lietuvos politinės sistemos dalis, laisvanoriškumo pagrindu vienijanti LKP tikslams pritariančius Lietuvos TSR piliečius. Savo tikslus partija skelbia LKP Programoje ir įgyvendina laikydamasi Lietuvos TSR Konstitucijos ir įstatymų.

3. Svarbiausias LKP tikslas – nepriklausoma demokratinė Lietuvos valstybė, humanistinių socializmo idealų – žmogaus laisvės ir socialinio teisingumo – įgyvendinimas ir istorinio tęstinumo sąlygų lietuvių tautai, visiems Lietuvos gyventojams sukūrimas.

4. LKP sieks palaikyti lygiateisės partnerystės ryšius demokratinių idėjų pagrindu su TSKP, kitomis partijomis, visuomeninėmis organizacijomis ir judėjimais.

5. Įpareigoti LKP CK nustatyti LKP statuso įgyvendinimo tvarką pagal suvažiavimo priimtus dokumentus[16]*.*

Suvažiavime buvo priimta partijos programa ir rezoliucijos svarbiausiais Lietuvos komunistų partijos gyvenimo klausimais. Dvidešimtajame suvažiavime Lietuvos komunis-

---

[16] Lietuvos ypatingasis archyvas. F. 1771, ap. 272, b. 1. 266.

tų partija iš esmės atsinaujino; ji tapo visai kita partija. Vadovybėje senųjų darbuotojų beliko labai mažai. Vadinamojo senoviško partinio aktyvo beveik nebebuvo. Nauji žmonės atėjo ir į rajonų, ir į miestų komitetus.

Tolimesnę partijos veiklą aptarė ši rezoliucija:

Nuo šių metų gruodžio 21 d., suvažiavimui patvirtinus Lietuvos komunistų partijos Statutą ir Programą, Lietuvos komunistų partijos organizacijose nustojo galioti Tarybų Sąjungos komunistų partijos Programa ir Įstatai. Toliau visos Lietuvos komunistų partijos organizacijos ir visi partijos nariai savo veiklą organizuoja remdamiesi Lietuvos komunistų partijos Statutu ir kitais Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavime priimtais dokumentais. Komunistai, nepritariantys Lietuvos komunistų partijos programiniams

LKP XX-ajame suvažiavime kalba aršus LKP atsiskyrimo nuo TSKP ir Lietuvos nepriklausomybės priešininkas V. Ivanovas. 1989 12 21. *(LCVA nuotr.)*

LKP XX-ojo suvažiavimo diskusijų „skirtis ar ne" metu. 1989 12 21. *(ELTOS nuotr.)*

LKP XX-ojo suvažiavimo delegatai balsuoja už Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos. Centre K. Prunskienė, dešinėje A. Čekuolis. 1989 12 22. *(ELTOS nuotr.)*

Nusprendę Lietuvos komunistų partiją atskirti nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos, suvažiavimo delegatai gieda Tautinę giesmę. 1989 12 22. (*ELTOS nuotr.*)

dokumentams arba dėl kitų priežasčių nenorintys pasilikti Lietuvos komunistų partijos nariais, išstoja iš jos Statute numatyta tvarka iki 1990 metų kovo 31 dienos[17].

Atkreiptinas dėmesys į aukščiau cituoto suvažiavimo nutarimo 3 p.: ***Svarbiausias LKP tikslas – nepriklausoma demokratinė Lietuvos valstybė, humanistinių socializmo idealų – žmogaus laisvės ir socialinio teisingumo – įgyvendinimas ir istorinio tęstinumo sąlygų lietuvių tautai, visiems Lietuvos gyventojams sukūrimas***, už kurį balsuodami suvažiavimo delegatai iš esmės balsavo už Lietuvos nepriklausomybę.

[17] *Tiesa*. 1989 12 24.

Prie Operos ir baleto teatro susirinkę žmonės sveikina Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos 1989 12 22. *(ELTOS nuotr.)*

Lietuvos komunistų partijai atsiskyrus nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos, Tarybų Sąjungos vadovai prarado svarbiausius krašto valdymo svertus. Jiems liko dvi išeitys: viską sugrąžinti į buvusią padėtį panaudojant karinę represinę jėgą, arba susitaikyti su Lietuvos ėjimu į nepriklausomybę.

Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos aukštai vertino Vakarų demokratinių valstybių vadovai, visuomenė. Jam nuoširdžiai pritarė ir Lietuvos žmonės. Štai ką apie šį Lietuvos komunistų žingsnį rašo buvęs pokario rezistencijos dalyvis, nuteistas mirties bausme ir mėnesį laukęs mirties bausmės įvykdymo, kol ji buvo pakeista kalėjimu:

„Prisiminkime LKP XX suvažiavimą (1989 m.). Aš jį laikyčiau istoriniu ne todėl, kad jame buvo atlikta tam tikra LKP narių išpažintis tautai, bet kad tuomet buvo mesta pirštinė TSKP centro komitetui. Lietuvos komunistų dauguma pirmoji Sovietų Sąjungoje atsisakė TSKP diktato ir internacionalizmo idėjų. Prasidėjęs mūsuose komunistų partijos skilimo procesas neapsiribojo Lietuva, jis persimetė ir į kitas respublikas. Taigi kaip tik šiame suvažiavime komunistų vadovaujamam vaidmeniui suduotas skaudus smūgis"[18].

Pažangiai mąstančių Lietuvos komunistų paveikta Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba 1989 m. gruodžio 7 d. panaikino Lietuvos TSR Konstitucijos 6 straipsnį, kuris skelbė apie vadovaujamą komunistų partijos vaidmenį. Lietuvos TSR valstybės saugumo komiteto pirmininkas KGB generolas E. Eismuntas tada informavo savo vadovybę Maskvoje, kad jis Lietuvoje jau nekontroliuoja situacijos ir kad šis LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas – pasirengimas nepriklausomybės skelbimui.

---

[18] *Dambrauskas L.* Žvilgsnis į dabartį. K., 1992, p. 49.

Tarybų Sąjungos vadovų pastangos išgąsdinti ir priversti atsitraukti

M. Gorbačiovas mūsų suvažiavimo metu išsakytus grasinimus greitai ėmė tesėti. Netrukus buvome iškviesti į Tarybų Sąjungos komunistų partijos plenumą. Gruodžio 22 d. baigėme suvažiavimą, o gruodžio 24 dienos vakare jau atskridome į Maskvą. V. Sakalauskas, V. Astrauskas, V. Beriozovas, S. Jaruševičius ir aš. Ten ir Kūčias pavalgėme. Tai buvo liūdnos Kūčios, tačiau palaikėme seną lietuvišką ir katalikišką tradiciją.

Pirmąją šv. Kalėdų dieną dvyliktą valandą turėjo prasidėti plenumas. Iš pat ryto bandžiau susitikti su M. Gorbačiovu, manydamas, jog reikėtų pasižiūrėti, pajusti, kaip formuluojamas mūsų klausimas, kaip jie numato tą plenumą organizuoti, kokia bus tvarka. Skambinu M. Gorbačiovui į namus dar apie 8 valandą, bet nerandu. Man pasakė, kad jisai važiuoja automobiliu į Kremlių. Tada paprašiau sujungti su juo kelyje. Sujungė. Sakau, norėčiau pasikalbėti prieš plenumą, išgirsti, kaip viskas bus organizuojama. Jis atsiduso:

– Gerai, atvažiuok į Kremlių, į mano kabinetą prie plenumų salės.

M. Gorbačiovas turėjo keletą kabinetų: ir Kremliuje, ir Senojoje aikštėje – kaip Tarybų Sąjungos komunistų partijos generalinis sekretorius ir kaip Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas. Buvo ir dar vienas jo kabinetas – prie plenumų salės.

Maskvoje vykstant TSKP CK plenumui, svarsčiusiam LKP XX-ojo suvažiavimo nutarimą atsiskirti nuo TSKP, Vilniuje, Gedimino (dabar – Katedros) aikštėje, vyksta mitingas, remiantis Lietuvos komunistų apsisprendimą. 1989 12 26. *(ELTOS nuotr.)*

Nueinu pas jį dar prieš gerą pusvalandį iki plenumo. Mažyčiame priimamajame sėdėjo tiktai vienas žmogus iš apsaugos. Užeinu pas M. Gorbačiovą. Jo kabinetas irgi nedidelis. Man pasirodė, kad jo nuotaika įtempta. Priešais – krūva popieriaus lapų – jo kalba, išdėstyta daugelyje puslapių. Pasikabinęs švarką ant kėdės atlošo, sklaido tuos lapus. Pažiūrėjo į mane. Sakau: „Labas rytas". Atsakė. Nesikelia nuo kėdės. Žiūri į mane, linguoja galvą ir sako:

– Na, Algirdai, ką tu padarei su komunistų partija, ką pridarei, kas už tai atsakys!..

Aš supratau, kad ir pats M. Gorbačiovas patekęs į tikrai nelengvą padėtį. Gal širdies gilumoje jis ir galėjo suprasti mūsų žingsnį, jautė, kad jis neišvengiamas, tačiau jau buvo matyti jo įtampa, atrodė sutrikęs.

Lietuvos komunistų partijos vadovų pasitarimas prieš vykstant į neeilinį Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenumą, kuriame bus svarstomas LKP atsiskyrimas nuo TSKP. (Iš kairės) A. Brazauskas, J. V. Paleckis, V. Beriozovas, K. Glaveckas. 1989 12. *(ELTOS nuotr.)*

Po tų M. Gorbačiovo priekaištų aš pasakiau, kad tai jau įvykęs faktas. Kita vertus, juk mūsų tik dalelė, mes nesikėsiname į visą Tarybų Sąjungos komunistų partiją, tai ne mūsų reikalas. Mes sprendžiame savo problemas, žvelgiame į savo ateitį. Jausdami savo politinę padėtį, žmonių nuotaikas, ir mes visi, ir aš pats atitinkamai elgiamės.

– Jūsų partijoje yra apie dvidešimt milijonų žmonių, – pridūriau. – Kas gi čia tokio atsitiko?

Tačiau, žinoma, tokio skilimo nebuvo per visą partijos istoriją, tad Tarybų Sąjungos komunistų partijos vadams tai buvo didžiulis smūgis. Juk ir tas plenumas buvo suorganizuotas labai skubiai, per tris keturias dienas! Taigi debesys kaupėsi, aš pajutau artėjančią audrą. M. Gorbačiovo nuotaika buvo slogi. Jisai kalbėjo:

– Tu matei, kas darydavosi plenumo salėje! Kaip rėkė, kai aš pasakiau – gal man atsistatydinti iš generalinio sekretoriaus pareigų? O iš balkono kažkas sušuko: „*Пора бы!*“ Atseit – metas.

Taip, tai buvo ankstesniame plenume, prieš porą mėnesių. Žinoma, po to M. Gorbačiovas buvo labai įpykęs. O dabar vėl konfliktas!

Iš mūsų pokalbio mačiau, kad plenume bus mūšis. Likus kelioms minutėms iki plenumo pradžios išėjau. Žiūriu, kad politinio biuro nariai jau stovi salės užkulisiuose. Pasisveikinau su visais. Jie pažvelgė į mane, kaip man atrodė, lyg į kokį „eksponatą“, ir aš nuėjau į salę.

Na, ir prasidėjo! Pirmiausia kalbą pasakė M. Gorbačiovas. Jis pabrėžė, kad tai esąs neeilinis plenumas, nusakė svarbiausius mūsų priimtus dokumentus konstatuodamas, kad Lietuvos komunistų partija atsidalijo, kad štai tas A. Brazauskas viską padarė.

M. Gorbačiovas kalbėjo apie pusantros valandos. Pagrindinė jo mintis tokia: Lietuvoje viskas prasidėjo nuo mažos saujelės nacionalistų, visa tai nebuvo iš pat pradžių užgniaužta, toji pozicija išsirutuliojo į didžiulę opoziciją, kuri ėmė diskredituoti socializmą ir partiją. M. Gorbačiovas sakė, kad nors praėjusių metų spalio mėnesį jie Maskvoje ir palaikė A. Brazausko kandidatūrą, jis vis tiek „nuėjo su kitais“. Man paklausus, ką reiškia „nuėjo su kitais? Su tauta nuėjo?“ – jis paaiškino, kad A. Brazauskas ir V. Beriozovas pasitraukė iš partijos pozicijų ir ėmė plaukti pasroviui, o rezultatas liūdnas – dabar jie turį priimti deramus sprendimus.

Salėje buvome tiktai mes su V Beriozovu ir senieji sekretoriai – Valerijonas Baltrūnas, Stanislovas Giedraitis, Bronislovas Zaikauskas. O naujai išrinktųjų nepakvietė – nei Justo V. Paleckio, nei Kęstučio Glavecko. Be to, buvo pakviesta visa komanda tos Lietuvos komunistų partijos dalies, kuri liko ištikima Tarybų Sąjungos komunistų partijai (TSKP platformos šalininkai), kitaip tariant, laikinojo centro komiteto sekretoriaus Mykolo Burokevičiaus komanda: pats M. Burokevičius, Vladislavas Švedas, Vytautas Kardamavičius ir Juozas Kuolelis. Jie visi keturi sėdėjo salės gale. M. Gorbačiovui paskelbus apie jų dalyvavimą, nuaidėjo aplodismentų ovacijos. Kai M. Burokevičius ėjo kalbėti, irgi pasigirdo plojimai jo garbei. Štai jo pasisakymo mintys:

„Lietuvos komunistai išgyvena sudėtingą, krizinį istorinės raidos etapą. Esmė yra ta, kad Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimas pasuko į pozicijas, priešingas Tarybų Sąjungos komunistų partijos politikai pertvarkant Tarybų šalį.

Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimo dokumentai liudija apie jų autorių atsiskyrimą nuo Tarybų Sąjungos komunistų partijos XXVII suvažiavimo, XIX sąjunginės partinės konferencijos programinių dokumentų ir nuo TSKP CK spalio plenumo platformos „Partijos nacionalinė politika šiuolaikiniame etape“ [...]

Pirma, žymi Lietuvos komunistų partijos vadovų dalis, kuri laikosi separatistinės platformos, vykdė politiką, išreiškiančią Sąjūdžio liniją, nutolo nuo principinių Tarybų Sąjungos komunistų partijos pozicijų pertvarkant partiją, ją demokratizuojant, stengdamiesi visus TSKP narius mechaniškai padaryti Lietuvos komunistų partijos nariais.

Antra, Lietuvos komunistų partija organizaciškai atsiskyrė nuo TSKP. Tai matyti iš Lietuvos komunistų partijos XX suvažiavimo dokumento "Dėl Lietuvos komunistų partijos statuto (tai yra įstatų) įgyvendinimo [...] Juk tai reiškia visišką organizacinį atsiskyrimą, Lietuvos komunistų partijos atitrūkimą nuo TSKP"[19].

Po to buvo suteiktas žodis man. Aš kalbėjau neilgai, gal kokias 25 minutes. Nemačiau reikalo ypač daug aiškintis, tiktai išdėsčiau pagrindines mūsų pozicijas, o po to atsakinėjau į klausimus.

Ko tiktai aš ten neišgirdau! Netgi pačių juokingiausių dalykų, kaip antai: ar prieš mūsų suvažiavimą buvau nuvykęs pas JAV ambasadorių Tarybų Sąjungoje Dž. Metloką? Atsakiau:

– Kuo šitie dalykai siejasi? Pirmiausia, aš ten nebuvau, o antra – kurgi jūsų tikroji informacija? Vadovybė turi žinoti, kas šalyje vyksta, veikia saugumo ir kiti organai. Jūs žinote, ką mes veikiame, mes juk nieko neslepiame.

Šį kuriozišką klausimą pateikė centro komiteto narys V. Grigorjevas. Tai sukėlė juoką net kai kuriems plenumo dalyviams.

Apskritai salėje vaizdas buvo nejaukus. Parteryje – centro komiteto nariai, antrame aukšte, kaip įprasta, kariškiai, visų karinių apygardų vadai ir politinių valdybų viršininkai. Suprantama jų pažiūra į aptariamą reikalą. Per pirmąją pertrauką, po M. Gorbačiovo kalbos ir mano pasisakymo, jaučiau labai nemalonų priešiškumą. Žinoma, buvo žmonių, kurie mus suprato, palaikė, spaudė rankas: tuometiniai mūsų kolegos lat-

---

[19] *Известия ЦК КПСС.* 1990, nr. 6, p. 52.

viai, estai, gruzinai, armėnai. Tačiau apskritai toji didžiulė diskusija, kuri tęsėsi dvi dienas ir kurioje kalbėjo daugiau kaip 40 žmonių, buvo nervinga, pikta. Pertraukų metu mes net nenorėdavome būti tarp tų žmonių ir išeidavome į lauką. Buvo toks puolimas, kad į pabaigą mes jau beveik visai nereagavome, nes visi pasiūlymai, visi žodžiai, kokius tokiu atveju galima panaudoti, buvo išeikvoti.

Kitą dieną aš vėl tribūnoje. Iš pat pradžių manęs paklausė, kokios aš partijos narys. Atsakiau:

– Lietuvos savarankiškos komunistų partijos narys.

Vėl kilo didžiulė audra, baisiausia reakcija. Antai A. Vezirovas, kuris paskui iš Azerbaidžano pabėgo kariniu lėktuvu (savo nuostatomis panašus į M. Burokevičių), bandė mane auklėti, mokyti, kaip reikia gyventi, nors vėliau pats liūdnai baigė. Jisai sakė:

– O istorija įvertins!

Dabar aš galiu pridurti, kad istorija tikrai įvertins šį įvykį, kai istorikai nagrinės Tarybų Sąjungos, kaip valstybės, ir komunistų partijos, kaip valstybinės struktūros, likimą.

Plenumas truko dvi dienas. Malonu prisiminti, jog buvo žmonių, mėginančių labai atsargiai mus paremti arba bent pabandyti suprasti mūsų padėtį: Kazachstano komunistų partijos pirmasis sekretorius N. Nazarbajevas, aktorius M. Uljanovas, dar keletas.

Štai ką apie šį Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenumą pasakoja jo stenogramų ištraukos:

„*A. Brazauskas, LKP CK pirmasis sekretorius*. Gerbiami draugai! Norėčiau paaiškinti kai kuriuos Gorbačiovo teiginius.

Turiu pasakyti, kad jokio spaudimo komunistams suvažiavimo metu nebuvo daroma. Aš pavadinčiau kitaip – tai buvo iniciatyva iš apačios. Mes labai ilgai, jau nuo praėjusių metų pabaigos, bandėme įtikinti pirmines partines organizacijas, ypač sostinės, kad nėra tokios būtinybės sušaukti suvažiavimą, kad dar anksti, reikia palaukti, pažiūrėti, kokie bus nauji TSKP CK dokumentai, kaip vyks pertvarka visoje TSKP. Iš pradžių pavyko tą bangą nuraminti, o nuo pavasario toji iniciatyva ėmė reikštis itin smarkiai. Todėl mums teko imtis tokių priemonių, apie kurias aš kalbėjau [...]

Balsai, triukšmas salėje.

M. Gorbačiovas, TSKP CK generalinis sekretorius. Draugai, nesijaudinkite, nereikia. Galiausiai mes turime suprasti vienas kitą ir priimti reikiamus sprendimus. Tai pirma. Antra: ar jūs tikri, kad pasielgėte teisingai? Nors jeigu nebūtumėte įsitikinę...

A. Brazauskas. Tai nebūtume darę!

M. Gorbačiovas, „Nebūtume darę?.." Ir manote, kad kaip tik taip turi kurtis TSKP? Tai yra ir kitos sąjunginių respublikų kompartijos turi taip daryti? Taip ar ne?

A. Brazauskas. Taip. Tačiau aš pasakysiu, kad daugelis taip kalbėjo ir net TSKP XXVIII suvažiavimui buvo parengę tokius pasiūlymus, bet paskui nusprendė jų nepriimti, kad nekaitintų atmosferos. Daugelis kalbėjusiųjų išreiškė mintį apie Tarybų Sąjungos kompartijų sąjungą.

M. Gorbačiovas. Kaip tada tai suderinti su jūsų pareiškimu, esą jūs savo veikla negriaunate TSKP?

A. Brazauskas. Jokiu būdu.

M. Gorbačiovas. Šit jūs išėjote iš TSKP, kiti išeis... Pasamprotaukime logiškai. Kas gi lieka?

A. Brazauskas. Lieka visa Sąjunga.

Balsai, triukšmas salėje, juokas.

M. Gorbačiovas. Aišku, kad Sąjunga lieka, o partija?

A. Brazauskas. Mes juk – maži, mes – vienas procentas.

M. Gorbačiovas. O ne, jūs palaukite. O jeigu iš TSKP atsiskirs Rusijos, Ukrainos komunistai, atsiskirs visi? [...] Iš TSKP visi išeis,vadinasi –TSKP galas? [...]

V. Koptiugas, TSKP CK narys, TSRS MA viceprezidentas. Michailai Sergejevičiau, dar klausimas. Aš norėčiau suprasti situaciją, kaip klostysis ekonominiai ryšiai. Draugas Brazauskas čia minėjo, kad ekonominius ryšius reikia išsaugoti, kad jų tinklas turi mus jungti.

Tačiau vakar aš susipažinau su draugo Brazausko pranešimu, išspausdintu laikraščiuose, ir štai į ką atkreipiau dėmesį. Ten pasakyta, kad būsimos nepriklausomos respublikos pagrindas bus valstiečiai, o toliau šiek tiek kalbama apskritai apie ekonomiką. Teigiama: „Teks bendradarbiauti su Tarybų Sąjungos ekonomika". Ir toliau: „Iš karto nukirsti visus ryšius būtų neprotingas nutarimas". Vadinasi, turiu padaryti išvadą, kad protingas sprendimas būtų kapoti ryšius nuosaikiai. Jei nebūtų buvę to „iš karto" – būtų buvę daugiau ar mažiau suprantama. Štai aš ir norėčiau iš Brazausko išgirsti, kas tai: jo pozicija ar nesusipratimas, ar dar kažkieno pozicijos atspindys?

M. Gorbačiovas. Ir kaip tai suderinti su jūsų teiginiu, kad niekas nei Lietuvos komunistų partijoje, nei visuomenėje, išskyrus kažkokias žinomas jėgas, nekelia klausimo, jog reikia išeiti iš Tarybų Sąjungos?

A. Brazauskas. Išėjimo iš Tarybų Sąjungos klausimas keliamas, dažnai keliamas. Aš būčiau neteisus, jeigu tai nutylėčiau, bet aš kalbėjau apie Lietuvos komunistų partiją ir apie suvažiavimą [...]

M. Burokevičius. Draugas Brazauskai, jei pradėjom kalbėti taip atvirai, prisiminkim, kad prieš tris dienas iki suvažiavimo aš buvau su delegacija nuvykęs pas jus. Mūsų pokalbis truko daugiau kaip pusantros valandos. Mes atvirai kalbėjome. Viską jums išsakėme, davėme pasiūlymus dėl dokumentų svarstymo artėjant TSKP XXVIII suvažiavimui. Tada mums nepavyko gerai pasikalbėti. Mes jums siūlėme: nukelkite suvažiavimą keliems mėnesiams, kad nebūtų priimti įstatai ir nutarimas dėl Lietuvos komunistų partijos išėjimo iš TSKP [...]

Jūs turite atsiminti, kad aš jums dar 1989 m. vasario 7 d., tai yra beveik prieš dešimt mėnesių, parašiau laišką, į kurį jūs man dar neatsakėte. Kėliau ir tuos klausimus, ir kitus, sudėtingesnius, – apie antirusiškas, antilenkiškas, antitarybines nuotaikas. Aš ten rašiau, kad Lietuva supriešinama su Tarybų Sąjunga, o Lietuvos komunistų partija – su TSKP, kad jūs tarsi patenkinti tuo, kas dabar Lietuvoje vyksta. Laišką galiu atnešti, perduoti politinio biuro nariams, aš pasiėmiau jį su savim, man laišką išvertė į rusų kalbą. Kodėl taip reikia kalbėti?

Balsai. Teisingai. (*Plojimai*) [...]

V. Medvedevas, politinio biuro narys, TSKP CK sekretorius. Dar žiemą draugas Brazauskas labai tiksliai ir aiškiai, taip pat ir CK plenumuose, pasisakė už Lietuvos vystymąsi Tarybų Sąjungoje, Lietuvos komunistų partijai būnant TSKP. O pavasarį įvyko persilaužimas. Matyt, respublikos nacionalistinės jėgos pajuto partijos vadovų netvirtumą ir nusprendė siekti savo tikslo – išeiti iš Tarybų Sąjungos, ne kovodami su respublikos komunistų partija, o jai padedant. Reikia pasakyti, kad, matyt, tai jiems pavyko įgyvendinti.

M. Gorbačiovas. „Trojos arklys“.

V. Medvedevas. Įvyko faktiškas suartėjimas su opozicinėmis jėgomis. Tai ir parodė suvažiavimas, nes jame į partijos CK biurą buvo išrinkti tiesioginiai „Sąjūdžio" tarybos atstovai, jau tarsi savarankiškos partijos nariai.

Balsas. Štai ir viskas!

V. Medvedevas. Ir įvyko taip, kad kompartija, užuot buvusi integruojančiu veiksniu Sąjungoje, užuot nepasidavusi separatistinėms izoliacionistinėms tendencijoms, virto jėga, kuri inicijuoja vykstantį procesą.

Aš norėčiau ypatingai pabrėžti tai, kad respublikos komunistų partijos CK vadovybė, ypač draugas Brazauskas, šiuo laikotarpiu laikėsi kažkokios dviprasmiškos linijos bei dvejopos politikos. Daugelyje Maskvoje įvykusių susitikimų, – o jų politiniame biure tikriausiai buvo ne mažiau kaip dešimt, – daugelyje kontaktų ir pokalbių (o jie skaičiuojami dešimtimis), kituose susirinkimuose su vadovais buvo tvirtinama viena, o vietoje kalbama kas kita. Netiksli informacija apie tai, kas buvo kalbama politiniame biure, biuro posėdžiuose, pasitarimuose. Kartu leista suprasti, kad, girdi, aš nesąs prieš, aš tai suprantu, ką reikia daryti, bet štai nuotaikos respublikoje tokios, kad nieko negaliu padaryti, turiu su tomis nuotaikomis skaitytis. O vietoje buvo kalbama visiškai priešingai [...]

Apie tai vyko nedviprasmiškas pokalbis ir politiniame biure. Bet draugas Brazauskas apie tai nekalbėjo, maža to, plenumo, kuriame aš dalyvavau, išvakarėse jis savo pranešime, užuot orientavęs rajonų ir miestų partijos komitetų sekretorius svarstyti ir ieškoti klausimo sprendimo būtent ta kryptimi, išreiškė savo poziciją dėl Lietuvos komunistų partijos savarankiškumo, dėl visiškos jos nepriklausomybės. Nors

galimybių būta: gruodžio 1 d. plenume maždaug trečdalis kalbėjusiųjų labai pamatuotai vertino santykius su Tarybų Sąjungos komunistų partija. Daugelis tiesiai pasisakė už Lietuvos komunistų partijos išlaikymą TSKP sudėtyje. Buvo kalbama, kad reikia pagalvoti, kaip tai padaryti, negalima iškart priimti sprendimo, reikia dar ir dar kartą viską apsvarstyti. Vis dėlto ši nuomonė nebuvo išgirsta ir tame plenume, ir vėliau respublikos komunistų partijos suvažiavime. Viršų paėmė kita linija [...]

V. Grigorjevas, TSKP CK narys, Baltarusijos komunistų partijos Vitebsko srities komiteto pirmasis sekretorius. Ir aš padariau išvadą, kad Lietuvos komunistų partijos išėjimas iš TSKP – tai smūgis į nugarą pertvarkai, kurios tikslas – humaniško, demokratiško socializmo sukūrimas. Noriu pakartoti – smūgis į nugarą pertvarkai, nors ir ne į pačią širdį, bet arti jos.

Taigi TSKP sužeista. Ir sužeista, norite ar nenorite, draugas Brazauskai, draugas Beriozovai ir kiti draugai iš Lietuvos, sąmoningai jūsų pastangomis, jūsų rankomis. Jūs norite pastatyti šlagbaumą pertvarkai, o to labai laukia ekstremistinės jėgos – ir kairiosios, ir dešiniosios. Mes niekaip negalime to leisti [...]

J. Ligačiovas, Politinio biuro narys, TSKP CK sekretorius. Kaip aš įsivaizduoju, „Sąjūdis" vadinamosios naujos partijos vaidmenyje gavo naują, gerai organizuotą politinę partiją.

Balsai. Teisingai.

J. Ligačiovas. Kokia gi tai pertvarkos politika, jeigu svarbiausias naujos partijos tikslas, kaip jūs, draugas Brazauskai, skelbiate, – nepriklausoma valstybė? Mes laikomės tarybinės federacijos stiprinimo linijos, o jūs – jos silpninimo, skaldymo

linijos. Kokia gi tai pertvarkos politika, jeigu mes siekiame visomis išgalėmis stiprinti komunistų partiją, o jūs užsibrėžėte tikslą išeiti iš komunistų partijos? Suvokdamas visą atsakomybę, noriu pareikšti: jūs, draugas Brazauskai, sąmoningai ar nesąmoningai faktiškai atsidūrėte separatistinių jėgų, siekiančių sugriauti tarybinę federaciją, priekyje. Tokia politinė logika. (*Plojimai*) [...]

J. Masliukovas, TSKP CK Politinio biuro narys, TSRS Ministrų Tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas, TSRS valstybės plano komiteto pirmininkas. Štai žiūrėkite, kas parašyta Lietuvos komunistą partijos XX suvažiavimo dokumentuose. Pirma: svarbiausias Lietuvos komunistų partijos uždavinys – Lietuvos valstybingumo atkūrimas. Antra: pagrindiniai politiniai ir ideologiniai principai – Lietuvos nepriklausomybė, demokratinė Lietuvos valstybė. Trečia: ekonomikos srityje, – atkreipkite dėmesį, – pagrindine ekonomikos sistemos racionalizacijos kryptimi laikomas nuoseklus pramonės struktūros reorganizavimas iš esmės plėtojant informacijos bei daug darbo reikalaujančią gamybą ir remiantis šia baze numatoma integracija tarptautinio darbo pasidalijimo pagrindu.

Taigi kalbama apie tai, jog reikia struktūriškai pakeisti Lietuvos pramonę, kad būtų galima įsijungti į informacijos ir daug darbo reikalaujančios gamybos sferą. Aš suprantu tai kaip skaičiavimo techniką, informatiką, programinį aprūpinimą – visa tai yra intelektualiai imlios šakos. Kartu keliamas uždavinys rasti savo vietą tarptautinio darbo pasidalijimo sistemoje. O darbo pasidalijimo su Tarybų Sąjunga klausimas apeinamas [...]

V. Kriučkovas, TSKP CK Politinio biuro narys, TSRS valstybės saugumo komiteto pirmininkas. Be akivaizdžių nuostolių,

padarytų partijai ir valstybei, Lietuvos komunistų partijos išėjimas iš TSKP tam tikromis sąlygomis gali tapti tokio pobūdžio įvykių kitose respublikose detonatoriumi. Yra tikimybė, kad bus pakartotas lietuviškasis fenomenas. Esant šiam pavojui realiam, reikės imtis neatidėliotinų priemonių [...]

V. Nikiforovas, kandidatas į TSKP CK narius, TSRS užsienio reikalų ministro pavaduotojas. Vyksta skilimas. Tai smūgis, iš tikrųjų smūgis pertvarkai, ir padaryta didelė žala bendram mūsų reikalui.

Aš manau, kad už veiksmus, sukėlusius komunistų partijos skilimą ir pakenkusius pertvarkai, draugai Brazauskas, Beriozovas ir Paleckis turi būti pašalinti iš partijos. (*Plojimai*) [...]

B. Pugo, kandidatas į TSKP CK Politinio biuro narius, Partinės kontrolės komiteto prie TSKP CK pirmininkas. Noriu pasakyti, kad Lietuvos situacijos atžvilgiu partinės kontrolės komitetas nesilaikė vien pašalinio – stebėtojo pozicijos. Mes atlikome didelį darbą, ne kartą buvome susisiekę ir su draugu Brazausku, ir su kitais draugais. Parengėme labai rimtą raštą, kuriuo remiantis respublikoje buvo galima atlikti didelį darbą. Iki šiol nesuprantu, kodėl draugas Brazauskas tą raštą, kaip ir anksčiau gautus partijos centro komiteto dokumentus, padėjo į savo seifą ir ilgą laiką nesupažindino su juo netgi respublikos komunistų partijos CK biuro narių. Štai kaip! O juk mūsų rašte buvo suminėta daug pavardžių, ir mes manėme, kad tų žmonių atžvilgiu reikėjo imtis kuo ryžtingiausių priemonių. Ir štai kas atsitiko".

Manau, šios stenogramos ištraukos pakankamai ryškiai atspindi mūsų tuometinę padėtį ir mūsų būseną.

Be kita ko, diskusijose dalyvavo ir B. Jelcinas. Jis pasakė, kad atsiskyrimas – tai nepakankamų demokratizacijos proce-

sų partijoje rezultatas, kad TSKP suvažiavimą reikėjo jau seniau surengti ir viską spręsti daug anksčiau.

Plenumo nutarimo projektas buvo paruoštas labai griežtas: anuliuojami visi mūsų nutarimai, mūsų suvažiavimas skelbiamas neteisėtu, išrinkti delegatai ir priimti sprendimai – irgi neteisėti. Nutarimo redakcinė komisija sudaryta tokia: V. Baltrūnas, M. Burokevičius, aš, E. Ševardnadzė, V. Medvedevas, G. Razumovskis ir V. Vialiasas iš Estijos.

Tą vakarą po plenumo keletą valandų vyko ginčas akis į akį. Vis įrodinėjau, kad mūsų partija turi teisę pati apsispręsti, tačiau be paliovos buvo kartojamos salėje girdėtos tiesos. Vis dėlto toks griežtas nutarimas nebuvo priimtas. Tuo metu tarsi naujai pasirodė E. Ševardnadzė; jis smarkiai susikirto su kitais politinio biuro nariais, palaikė mus sakydamas – „jų apsisprendimas – tai jų pačių reikalas“. Tada aš pirmą kartą pamačiau E. Ševardnadzę tokį, kuris sugeba atvirai, tiesiai ir įtikinamai viską išdėstyti. Anksčiau jis dažniausiai tylėdavo, nedalyvaudavo tose beprasmiškose diskusijose, nekartodavo tų pačių minčių, kurias dėstydavo kiti politinio biuro nariai. Būtent tą vakarą E. Ševardnadzę išvydau ne tik kaip atsakingą vadovą, užimantį valstybėje labai aukštas pareigas, bet ir kaip žmogų, suprantantį mūsų politinę liniją. Tačiau viešai plenume tada mūsų, deja, iš esmės niekas nepalaikė.

Baigdamas darbą TSKP CK plenumas gruodžio 26 d. priėmė nutarimą, kuriame, be kita ko, nurodė:

„Reikia, kad grupė plenumo dalyvių – politinio biuro narių ir kandidatų į narius, TSKP CK sekretorių, TSKP CK narių ir kandidatų į narius – išvyktų į Lietuvą susitikti su respublikos komunistais, partinėmis organizacijomis, respublikos darbo kolektyvais.

Vilniečių sutikimas Vilniaus aerouoste grįžus iš Maskvos, TSKP CK neeilinio plenumo, kuriame buvo svarstomas LKP XX suvažiavimo nutarimas atsiskirti nuo TSKP. Iš kairės: antras V. Beriozovas, ketvirtas A. Brazauskas. 1989 12 26. *(ELTOS nuotr.)*

Plenumas mano, kad yra tikslinga į Lietuvą vykti TSKP CK generaliniam sekretoriui M. Gorbačiovui".

Tokios nerimastingos man ir mano bendražygiams buvo 1989 m. šv. Kalėdos. Nebuvome tikri, kad galėsime sveiki gyvi grįžti į Lietuvą. Juk tada visko pasitaikydavo – ir autoavarijų, ir lėktuvai krisdavo, o ir staiga galėjai pasijusti nepagydomai sergantis...

Tačiau į Lietuvą grįžome sėkmingai. Prisimenu kad ir tą gausų mitingą Vilniuje, kuris mūsų partijai remti įvyko po 1989 m. gruodžio 25–26 d. Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenumo. Už tuometinį mitingą Lietuvos komunistų partijai palaikyti esame dėkingi ir kauniečiams – tada toks supratimas buvo ypač malonus ir reikšmingas.

Lietuvoje – Tarybų Sąjungos vadovas Michailas Gorbačiovas

Nekviestieji svečiai užgriuvo greitai. 1990 metų sausio 11 dieną atvyko į Lietuvą M. Gorbačiovas. Dar prieš jam atskrendant, tuoj po Naujųjų metų, sausio 4 dieną, vėl buvome pakviesti į Maskvą. Vėl susitikimai su M. Gorbačiovu, dalyvaujant V. Medvedevui ir A. Jakovlevui. Nuvykome nemažas būrys – biuro nariai ir dar keletas mūsų kolegų: V. Beriozovas, J. V. Paleckis, K. Glaveckas, R. Ozolas, R. Gudaitis, R. Pavilionis, M. Stakvilevičius, V. Kornijenka, V. Sakalauskas, V. Astrauskas.

Pagrindinė susitikimų tema, kaip tuomet supratau, buvo tokia: kokiais argumentais, kokiu būdu nuraminti Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitetą, ypač agresyviąją jo dalį, įtikinti, patikinti, kad tai, kas įvyko su Lietuvos komunistų partija, yra pertvarkos žingsniai. Kaip tai suformuluoti? Mes tada siūlėme labai daug formuluočių, kurios tiktų abiem pusėms, kad mes galėtume normaliai dirbti savo darbą, vykdyti savo programą ir nebūti susiję su Maskva. Pasitarimas truko visą dieną. Žinoma, tai irgi buvo viena iš priemonių, kaip mus pasiruošti M. Gorbačiovo vizitui.

Sausio 8 dieną atvažiavo didžiulė brigada: Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto politinio biuro nariai V. Medvedevas ir J. Masliukovas bei centro komiteto nariai: Uzbekijos pirmasis sekretorius L. Karimovas, Vologdos srities pirmasis sekretorius N. Kupcovas, Vitebsko srities pirmasis sekretorius V. Grigorjevas, TSRS Mokslų akademijos vicepre-

zidentas J. Velichovas, ukrainiečių rašytojas B. Oleinikas, aktorius M. Uljanovas, elektronikos pramonės ministras V. Kolesnikovas ir kiti. Visą savaitę jie važinėjo po Lietuvą, po įvairias organizacijas, bandė išsiaiškinti, kas čia, Lietuvoje, vyksta, kokios žmonių nuotaikos. Man teko daugiau bendrauti su V. Medvedevu, tos komandos vadovu. Kur tik mes nuvykdavome, – ir įmonėse, ir ūkiuose, ir įvairiose kitose vietose, – žmonės visur pritarė tam, kad Lietuvos komunistų partija būtų savarankiška. Nelengva mums buvo tik Vilniaus rajono „Pergalės" kolūkyje, kur mane užsipuolė tvirti Tarybų Sąjungos šalininkai. Tokios neramios vietos buvo parinktos specialiai.

V. Medvedevui sekėsi labai sunkiai. Jis bendravo su žmonėmis, dėstydamas kažkokias miglotas mintis arba visiems žinomas tiesas. Jo kalbos tarsi atšokdavo nuo žmonių, pakibdavo ore nepasiekdamos nei ausų, nei širdies. Man buvo kur kas lengviau ir susitikinėti, ir kalbėti. Susitikimuose buvo triukšminga: kai aš kalbėdavau – plodavo, o jam beveik visiškai neleisdavo kalbėti arba nesiklausydavo. Situacija buvo kebli ir nemaloni.

O sausio 11 dieną, ketvirtadienį, atskrido M. Gorbačiovas su žmona Raisa Maksimovna ir apsauga. Aišku, tai svarbus įvykis, aerouoste daug jį sutinkančių. Ir sava brigada: kariškiai, laivyno vadas, sausumos kariuomenės karinės apygardos vadas, kiti aukšti pareigūnai. Prasideda, man atrodo, pati sunkiausia vizito dalis – M. Gorbačiovas savo papratimu išlipa iš automobilio ir ekspromtu kalbasi su žmonėmis gatvėse. Kol Vilniuje nuvažiavome iki rezidencijos Latvių gatvėje, jis buvo išlipęs keletą sykių. Tai iš tikrųjų sunkiai valdomi dalykai: žmonės apspinta ir spaudžia prie mašinos šono ir patį M. Gorbačiovą, ir visus, kurie jį aplinkui saugo.

TSKP CK Generalinis sekretorius, TSRS AT Pirmininkas M. Gorbačiovas susitinka su vilniečiais Lenino aikštėje. 1990 01 11. *(ELTOS nuotr.)*

Aš, tiesą sakant, nesuprantu, koks tokių susitikimų tikslas. Jeigu turėtum kokį megafoną ar kitokią techniką ir galėtum kalbėti gatvėje, kad tave girdėtų šimtai žmonių, tai dar įžvelgčiau kažkokią prasmę. Tačiau kai išlipęs iš mašinos valstybės vadovas nukreipia žvilgsnį į vieną kurį žmogų ir jam aiškina partijos bei valstybės politiką, sudėtingiausius politinius reikalus, tai šitai reikalinga nebent reklamai per televiziją. Ir tai tęsėsi visas tris dienas, kol M. Gorbačiovas buvo Lietuvoje.

M. Gorbačiovo komandos žmonės laikėsi labai santūriai. Per tą laiką su jais beveik nebuvo jokių ekscesų, nebent tai, kad vakarais jie išgerdavo ir pridarydavo nemalonumų ūkiniams darbuotojams. M. Gorbačiovas buvo nuolat dėmesingas žmonai, bendravo su ja ne demonstratyviai, bet labai na-

tūraliai, gražiai. Mes ir pietaudavome, ir vakarieniaudavome kartu. Tačiau sykiu nepusryčiaudavome, nes jis iš karto pareiškė, kad esąs įpratęs visada pusryčiauti tiktai dviese su savo žmona ir tuo metu aptarti reikalus. Aš manau, kad jis aptardavo ne vien šeimos reikalus. Taip jis tikriausiai darydavo ir Lietuvoje.

Pirmąjį viešnagės vakarą Spaudos rūmuose buvo susitikimas su mokslo, kūrybiniais darbuotojais, apskritai su Lietuvos inteligentais. Aš supratau, kad šis susitikimas M. Gorbačiovui padarė labai sunkų, slegiantį įspūdį. Kodėl? Pirmiausia auditorija labai aiškiai ir tiesiai pasakė, ko Lietuva siekia. M. Gorbačiovas ten įžeidžiamai pakalbėjo su mūsų profesūra ir paklausė visų dalyvaujančiųjų – ar Lietuva iš tikrųjų nori atsiskirti nuo TSRS? Salė, be jokių abejonių, vieningai pasakė:

– **Taip!**

M. Gorbačiovas Vilniuje, Spaudos rūmuose, susitiko su kūrybinės inteligentijos atstovais. 1990 01 11. *(ELTOS nuotr.)*

Taip tiesiai klausdamas jis privertė žmones irgi atsakyti tiesiai ir konkrečiai, ką jie apie tai galvoja. Ir tikrai tai buvo sunkiausias susitikimas iš visų, kiek jų čia buvo. Prieš tai Kuro aparatūros gamykloje irgi buvo nelengva, tačiau darbininkams jis, gana iškalbingas žmogus, dar galėjo savo požiūrį paaiškinti ir pagrįsti, o su inteligentais – kita kalba.

Taigi važiuojam iš susitikimo Spaudos rūmuose, o jisai tyli. Iki rezidencijos – gal 10 minučių kelio. Drauge važiavome ir mes su V. Medvedevu. Privažiavom prie rezidencijos, aš sėdėjau ir tylėjau, o V. Medvedevas sako vairuotojui:

– Lionia, tu nelįsk tarp kolonų prie pat durų, važiuok ten, kur yra kitas įvažiavimas, kokiais penkiais metrais toliau, bus lengviau.

Raisa Maksimovna staiga plykstelėjo – kas, girdi, čia vadovauja, kodėl kišatės ne į savo reikalus:

– Važiuok, Lionia, tenai prie pat durų! Mes visur privažiuojame kaip reikia!

Juokingas buitinis epizodas, bet daug ką pasakantis apie to vakaro nuotaiką. Žmogus ne viską gali savyje paslėpti, jo nuotaika, patirti įspūdžiai kartais ir dėl menkniekio prasiveržia. Sėdome vakarieniauti. M. Gorbačiovas, pažvelgęs į žmoną, sako:

– Gal reikėtų išgerti kokią taurę vyno?

O jinai į tai:

– Ne, ne, negalima! Po šito jokiu būdu negalima!

Ne, tai ne. Aš mačiau, kad ir jam labai norėjosi kaip nors išlieti savo nuotaiką, išvaikyti slogutį, kad bent kiek nurimtų, kiek kitaip nusiteiktų ir galėtų vėl susikaupti.

Dar vienas įdomesnis epizodas, man atrodo, buvo kitą vakarą, grįžus iš Šiaulių. Prie stalo visi sėdi galvas nuleidę,

M. Gorbačiovo žmona kalba, kad Klaipėdos kraštas yra rusiškas. Aš sakau:

– Kuo jūs remiatės taip sakydami? Jis niekada nebuvo Rusijos. Jis buvo arba lietuvių, arba prūsų, arba vokiečių, kurie kolonizavo, asimiliavo baltų tautą – prūsus, o lietuvius stūmė tolyn. Daug šimtmečių tenai buvo vokiečių užimta Lietuvos teritorija.

Raisa Maksimovna pamatė, kad jai niekas nepritaria, ir daugiau apie tai nebekalbėjo. Bet aš mačiau, kad ji buvo nepatenkinta. Apie Klaipėdos uostą keletą kartų buvo kalbama ir su M. Gorbačiovu, matyt, kad jie ir tarp savęs pasikalbėdavo. Šis klausimas aiškiai rūpėjo, nes apskritai Klaipėdos, kaip neužšąlančio, strateginę reikšmę turinčio uosto, svarba yra ypatinga. Iš čia labai patogu susisiekti su Karaliaučiaus žemėmis, ir jo netekimas Rusijai, be abejo, yra didžiulis praradimas. Mes juk supratome, kad mūsų, Lietuvos, pareiga bus tą uostą sutvarkyti taip, kad jis būtų naudingas mums, mūsų ekonomikai. Jis Lietuvai gali uždirbti ir nemažai tvirtos valiutos, žinoma, jeigu mes apgalvotai, nuosekliai ir šeimininkiškai tuo užsiimsime.

Įvyko M. Gorbačiovo susitikimas ir su kariškiais. Jame iš civilių nedalyvavo niekas, išskyrus mane. Jis įvyko sausio 13 dieną. Susirinko per 30 žmonių, visi vyriausieji tos zonos kariniai vadai – sausumos, laivyno, pasienio kariuomenės ir kiti aukšti kariškiai. Daug nepažįstamų veidų. Buvo konkrečiai kalbama apie kariškių padėtį Pabaltijyje, Lietuvoje, apie jų bazes, jų sudėtį. Viskas buvo atvirai išdėstyta, buvo apskaičiuoti ir pasakyti skaičiai: to turto vertė yra dešimtys milijardų... O drauge su Pabaltijo laivynu ją sudaro daugiau kaip 50 milijar-

M. Gorbačiovas susitiko su partiniu aktyvu. Antroje eilėje iš kairės – aršus LKP atsiskyrimo nuo TSKP priešininkas V. Švedas. 1990 01 13. *(ELTOS nuotr.)*

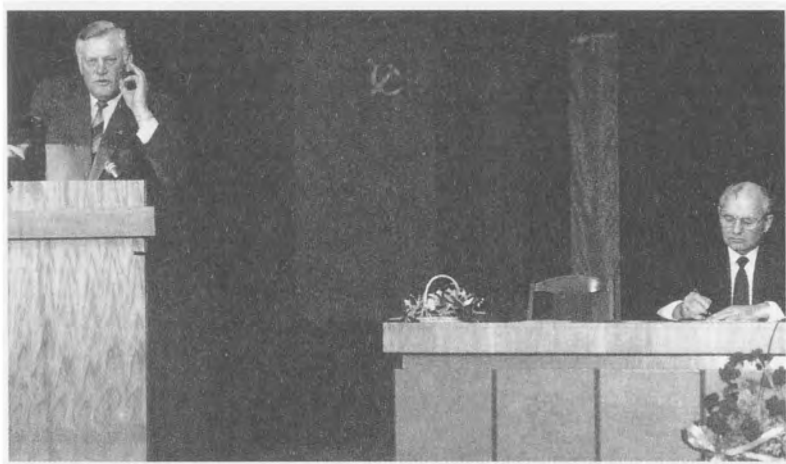
dų rublių. Tai buvo specifiškas, kvalifikuotas pokalbis, žinoma, kartu ir noras pademonstruoti, kaip kariuomenė įsitvirtinusi, kokia jos galia Pabaltijyje ir teritorijoje nuo Kaliningrado iki Leningrado.

Paskutinis mūsų susitikimas buvo Lietuvos komunistų partijos centro komiteto patalpose (dabar Lietuvos Respublikos Vyriausybės rūmai). Ten dalyvavo visa Lietuvos vadovybė, suvažiavo miestų ir rajonų vadovai. Atrodo, tada buvo akcentuojami visi pagrindiniai reikalai. Buvo ir gana tiesmukų kalbų. Darbininkas L. Vėbra pareiškė, kad M. Gorbačiovas turi išklausyti, išgirsti mūsų siekius ir tikslus, neprimesti savo valios. Šalia M. Gorbačiovo sėdėdamas jutau, kaip jam tai nepatiko, rėžė ausį. O jis kalbėdamas aiškino, kad dabar Lietu-

voje esąs kritiškas momentas, kad vyksta *perestroika*, dedami pagrindai ateičiai. M. Gorbačiovas įrodinėjo, esą jis daugiau rūpinasi lietuvių tautos ateitimi negu kas nors kitas.

Kiek tik tada Lietuvoje buvo susitikimų su M. Gorbačiovu, jis visada juose primindavo apie išėjimo iš TSRS „mechanizmą". Vadinasi, jo galvoje jau buvo subrendusi mintis, kad šitokie procesai gali vykti. Gal tą mintį išjudino Lietuvos pavyzdys ar apskritai Pabaltijys, bet kad šitokie procesai artėja, jis dažnai kalbėjo.

O jau M. Gorbačiovui išvažiuojant iš Lietuvos, automobiliu jį lydėdami į aerouostą staiga sustojome prie Tauro alaus baro. Man pasidarė šiek tiek nejauku, nes ten vyrukai, išmetę vieną kitą bokalą alaus, galėjo ne tik negražių žodžių pasakyti. Mat viskas vyko taip. Apsaugos mašina nulėkė į priekį, o mūsų automobilis M. Gorbačiovo žmonos iniciatyva sustojo.

Partinio aktyvo susitikime paaiškinama TSRS vadovui M. Gorbačiovui apie LKP atsiskyrimo nuo TSKP priežastis. 1990 01 13.
(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)

Mitingas Katedros aikštėje M. Gorbačiovo vizito Lietuvoje metu. 1990 01 11. *(ELTOS nuotr.)*

Nors buvo vakaras, tačiau tuometinių P. Cvirkos ir Z. Sierakausko gatvių sankryžoje žmonių buvo susirinkę nemažai.

Aš galvoju: na, dabar prasidės... Svarbiausia, apsidairau – nėra apsaugos! Man beliko stovėti šalia svečio ir žiūrėti, kad kas nors nekibtų jam į atlapus. Laimė, nieko neatsitiko. Apsaugos vyrukai mikliai apsisuko ir grįžo atgal – jiems tai buvo įprasta. Jie puikiai žinojo savo „šefo" scenarijų. O pokalbis su žmonėmis vyko tuo pačiu stiliumi. Paskui M. Gorbačiovas sėdo į mašiną, ir toliau lėkėme į aerouostą. Važiavome dar gal dešimt minučių ir iš mūsų pokalbio supratau, kad jis, būdamas Lietuvoje, realiau suvokė padėtį. Jis kalbėjo:

– Dabar ir Bridų kolūkyje, ir Televizorių gamykloje, ir susitikime su inteligentija aš pamačiau, kad jūs esate pasiryžę, kad jūs žengiat ir toliau žengsit šitą atsiskyrimo nuo Tarybų Sąjungos žingsnį. Politiškai jūs jau atsiskyrę...

M. Gorbačiovas vizito Lietuvoje metu pagaliau suprato negalįs įtikinti Lietuvos komunistų sugrįžti į Tarybų Sąjungos komunistų partiją. 1990 01 11. *(ELTOS nuotr.)*

Taigi buvo aišku, kad toji misija, kurią jam patikėjo Tarybų Sąjungos komunistų partijos plenumas, nepasisekė. Taip apibūdinęs, ką čia patyrė, jis išsakė savo nusivylimą arba, tiksliau, liūdnai konstatavo, kokia yra padėtis Lietuvoje.

Vis dėlto mūšis tęsėsi dar ir 1990 m. vasario 5–7 dienomis Maskvoje įvykusiame Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komiteto plenume, kur mus bandė jau visiškai sutriuškinti. M. Gorbačiovo pranešimas, tiesa, neilgas, apie 30 minučių, irgi buvo kitoks. Paskui suteikė žodį man, po to M. Burokevičiui, kuris visą laiką mus sekiojo ir čia, ir M. Gorbačiovui būnant Lietuvoje. Kalbėjo A. Jakovlevas, J. Masliukovas, V. Medvedevas bei kiti, kurie buvo Lietuvoje.

Vis dėlto plenumo sprendimu buvo konstatuota, kad Lietuvos komunistų partija tikrai atsiskyrė, bet Lietuvoje yra kita komunistų partija, savo programą grindžianti Tarybų Sąjungos komunistų partijos platforma – vadinamieji „platformininkai“ – LKP(TSKP). Žinoma, visi plenumo dalyviai atsigręžė į juos ir pasveikino plojimais. Jiems buvo pasakyta, kad ši partijos dalis turės visas privilegijas, bus finansuojama, gaus viską, ko tik reikės. Vėliau dar buvo susitikimų Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitete, kur mes norėjome teisiškai užfiksuoti mūsų, kaip šeimininkų, turtinius reikalus. Keletą kartų kalbėjomės su V. Medvedevu, bet su juo kaip visada nieko konkretaus nebuvo galima susitarti. Visos tos šnekos nieko gero nedavė, ir aš dabar labai gailiuosi, kad mes apskritai leidomės į tokius ginčus.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkas

1990 m. sausio 15 dieną Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos posėdyje buvau išrinktas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininku. Aš supratau, kad tai būtų trumpalaikės mano pareigos ir dar prieš tai prašiau Vytautą Astrauską, to meto Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininką, kad jis padirbėtų tol, kol po naujų, demokratiškų Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimų bus išrinktas naujas Prezidiumas ir naujas Pirmininkas. Tačiau iš jo kalbų, iš daugelio aplinkybių mačiau, kad jis to nenori, atsisako, kad jam sunku dirbti esamoje situacijoje. Supratau, kad jam keblesni ir santykiai su Maskva; tuo labiau kad jis nebuvo išrinktas Tarybų Sąjungos liaudies deputatu. Padėtis buvo suprantama, tačiau ne taip jau paprasta.

Šiek tiek numačiau artėjančių rinkimų baigtį, nes jau buvo Tarybų Sąjungos liaudies deputatų rinkimų patirtis. Jaučiau žmonių nuotaikas, ir mes, mūsų partija, daugmaž prognozavom galimą vietų skaičių būsimajame parlamente. Todėl iš pat pradžių man buvo aišku, jog kaip Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkas ilgai nedirbsiu – tik iki kovo mėnesio, nes naujas parlamentas, nauji deputatai rinks parlamento daugumos žmogų. Kad aš ir vėliau būčiau išrinktas pirmininku, didelių vilčių neturėjau.

Tačiau nepaisydami nieko toliau dirbome tą nelengvą ir nematomą darbą: organizavome rinkimus, rengėme rinkimų

įstatymą, savivaldybių įstatymą. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas daug triūsė, rinkdavomės dažnai.

Tiesa, žinojau, kad ir Lietuvoje, ir demokratiniuose Vakaruose yra nemaža mano vykdomos politikos šalininkų. JAV leidžiamas *New York Times* 1990 m. rašė:

„Brazauskas, skirtingai nuo kitų Europos komunistų partijų lyderių, nuolat yra pripažįstamas populiaresniu nei bet kuris kitas už nepriklausomybę kovojantis politikos veikėjas respublikoje [...] Jeigu Brazauskas taps naujosios Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku, jis tikriausiai paliks partijos lyderio postą, kad galėtų daugiau dėmesio skirti savo naujosioms pareigoms. Brazauskas ir Gorbačiovui rekomenduoja tą patį padaryti aukštesniu lygiu, kad šalies prezidentui partinės struktūros negalėtų daryti spaudimo“[20].

Nors Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba pagal tuometinę tvarką nebuvo rinkta demokratiškai, kitaip sakant, ne rinkta, o parinkta, keletas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sesijų priėmė labai svarbius, kardinalius sprendimus. Laiko dvasią suprato, ją palaikė ir tuometiniai deputatai.

Ypatinga buvo 1990 m. vasario 7 dienos Aukščiausiosios Tarybos sesija. Joje buvo svarbus klausimas: pripažinti vadinamojo Liaudies seimo 1940 metų liepos 21 dieną priimtus dokumentus netekusius juridinės galios. Vienas iš minėtų dokumentų buvo to Liaudies seimo prašymas priimti Lietuvą į Tarybų Sąjungos sudėtį. Mes anuliavome tą dokumentą, ir tai, žinoma, tais laikais buvo labai revoliucingas žingsnis. Manau, tikslinga čia pateikti visą mūsų nutarimą, esminį tų dienų mūsų veiklos ir sprendimų dokumentą:

---

[20] *New York Times*, Feb. 7, 1990.

LIETUVOS TARYBŲ SOCIALISTINĖS RESPUBLIKOS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS NUTARIMAS

Dėl 1939 metų Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo.

Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Aukščiausioji Taryba,

patvirtindama Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos komisijos 1939 metų Vokietijos–TSRS sutartims ir jų pasekmėms tirti išvadas,

konstatuodama, kad 1940 m. liepos 14–15 d. Liaudies seimo rinkimai vyko pažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstituciją,

smerkdama agresiją prieš Lietuvą, jos okupaciją ir aneksiją kaip tarptautinius nusikaltimus, kuriuos 1940 metais įvykdė stalininė TSRS, realizuodama savo 1939 metų slaptuosius susitarimus su hitlerine Vokietija,

atsižvelgdama į tai, kad TSRS liaudies deputatų suvažiavimas 1989 m. gruodžio 24 d. nutarimu šiuos slaptuosius susitarimus pripažino teisiškai nepagrįstais ir negaliojančiais nuo jų pasirašymo momento,

siekdama likviduoti šių susitarimų pasekmes Lietuvai ir atkurti pažeistas Lietuvos valstybės ir lietuvių tautos teises, kurias Tarybų Rusija amžiams pripažino 1920 m. liepos 12 d. Tarybų Rusijos ir Lietuvos Taikos sutartimi,

n u t a r i a:

1. Paskelbti, kad Lietuvos Liaudies seimo 1940 metų liepos 21 dienos Lietuvos įstojimo į TSRS deklaracija, kaip neišreiškusi lietuvių tautos valios, yra neteisėta ir negaliojanti.

2. Pareikšti, kad TSRS 1940 metų rugpjūčio 3 dienos įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos priėmimo į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą“, grindžiamas Lietuvos Liaudies seimo 1940 metų liepos 21 dienos deklaracija, yra neteisėtas ir Lietuvos juridiškai nesaisto.

3. Pasiūlyti Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungai pradėti dvišales derybas dėl Lietuvos valstybės nepriklausomybės atstatymo.

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos
Prezidiumo Pirmininkas *A. Brazauskas*

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos
Prezidiumo Sekretorius *L. Sabutis*

Vilnius, 1990 m. vasario 7 d. Nr. XI–3650[21]

Šiuo nutarimu, paneigdami vadinamąjį Lietuvos įstojimą į Tarybų Sąjungą, mes iš esmės jau pripažinome Lietuvą nepriklausoma valstybe, nutiesėme jai kelią šiam žingsniui. Kovo 11 d. susirinkus naujai, demokratiškai išrinktai Aukščiausiajai Tarybai beliko iškilmės – paskelbti iškilmingą aktą ir apsikabinti... Žymus ėjimo į nepriklausomybę etapas jau buvo įveiktas, didžiausi akmenys nuo nepriklausomybės paskelbimo kelio jau nuristi.

Tiesa, būtina paminėti, kad paskelbus nepriklausomybę dar laukė sunkus, rizikingas, daug pastangų reikalausiantis

[21] Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienuoliktojo šaukimo) septynioliktoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 483.

kelias į nepriklausomybės įtvirtinimą ir jos pripažinimą. Tai labai gerai suprato ir Kremlius. Po poros dienų aš, kaip Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, buvau pakviestas į Tarybų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdį. Posėdžiui pirmininkavo M. Gorbačiovas, jame dalyvavo visų tada dar sąjunginių respublikų Aukščiausiųjų Tarybų Prezidiumų pirmininkai.

Prezidiumo nariai aiškiai, vieningai stojo prieš mus sakydami, kad turi būti nustatytos centro ir respublikų funkcijos ir kad Lietuvos TSR ir Estijos TSR Aukščiausiųjų Tarybų nutarimai (estai irgi beveik tomis pat dienomis priėmė analogišką dokumentą) dėl 1940 metų seimų nutarimų anuliavimo yra neteisiniai. Mat dar posėdžio pradžioje jo dalyviams buvo išdalintos teisininkų ekspertų išvados, kad dabartiniai Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimai neturi juridinės galios. (Tiesa, tai nebuvo oficialus dokumentas, o mūsų pasmerkimo šalininkų išvados!)

Aš išsakiau nuomonę, kad šios jų pateiktos išvados nieko nereiškia ir neįrodo, nes vyksta tarsi neakivaizdinis disputas tarp Lietuvos TSR ir Tarybų Sąjungos Aukščiausiųjų Tarybų. Mūsų Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą, o Maskvoje kažkokia teisininkų grupelė parengė išvadas, kad mūsų nutarimai juridiškai neteisėti. Argi mes dabar Lietuvoje vėl susirinksime ir pareikšime savo išvadą, kad šie mūsų nutarimai yra teisėti? Kiek gali vykti toks užkulisinis dialogas dėl Lietuvos nepriklausomybės? „Šis dialogas, – kalbėjau aš, – turi tapti tiesioginių derybų dėl Lietuvos nepriklausomybės pradžia. Reikia pripažinti Lietuvos žmonių valią."

Tai buvo, priminsiu, 1990 metų vasario mėnesį, prieš rinkimus į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą. Žinoma, M. Gorbačiovas šiek tiek patriukšmavo, paleido kaltinimų mums tiradas, – esą Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba viršijo savo įgaliojimus, mes neturim teisės naikinti 1940 metų Liaudies seimo nutarimų, – tai buvusi liaudies valia.

Aš pakartojau, kad tai nebuvo liaudies valia, kad seimas nebuvo teisiškai, demokratiškai išrinktas, o jo dokumentai neturi juridinės galios. Faktiškai tai jau buvo beveik nepriklausomybės konstatavimas: oficialus Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas buvo pateiktas Tarybų Sąjungos lygiu ir jau raginama derybomis svarstyti, ar Lietuvos „įstojimas" į Tarybų Sąjungą buvęs teisėtas. Tai buvo iššūkis Maskvai. M. Gorbačiovas, matydamas, kad Prezidiumas smarkiai susvyravęs ir neaišku, ką nuspręs, ilgai mąstė, kaip pasielgti. Pagaliau rado laikiną išeitį – pareiškė, kad tą klausimą turėtų svarstyti Tarybų Sąjungos Aukščiausioji Taryba. Tuo kol kas konfliktas ir baigėsi.

Kovo 11-oji jau artėjo, po mėnesio buvo priimtas Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo Aktas. Tačiau Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos dar prieš tai priimtą nutarimą anuliuoti 1940 metų liepos mėnesio Liaudies seimo dokumentus irgi galima priskirti prie labai reikšmingų ir radikalių Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dokumentų.

Rinkimai į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą, nepriklausomybės atkūrimas

1990 m. sausį ir vasarį rengėmės Aukščiausiosios Tarybos rinkimams. Daugiausia bendravau su tuometiniais Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nariais, posėdžiai vykdavo labai dažnai. Prasidėjus rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą kampanijai, savo kandidatus kėlė ir savarankiška Lietuvos komunistų partija, ir Sąjūdis. Tiesa, daugelis Sąjūdžio keliamų kandidatų taip pat buvo ir Lietuvos komunistų partijos nariai, netgi jos centro komiteto nariai. Rinkimų programos viena nuo kitos nedaug kuo ir skyrėsi. Ir viena, ir kita pusė skelbė sieksianti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Sąjūdžio rinkimų programoje nebuvo nė užuominos apie nuosavybės grąžinimą buvusiems savininkams, apie socialinės struktūros keitimą ir t. t.

Šiuo metu Šiauliuose įsikūrė iniciatyvinė grupė referendumui rengti dėl prezidento institucijos Lietuvoje atkūrimo. Referendumo iniciatoriai neslėpė, kad Lietuvos prezidentu siūlytų mane. Plūstelėjęs žmonių parašų rinkimas palaikant mane, kaip galimą Lietuvos Respublikos prezidentą, buvo iš tiesų neorganizuota, spontaniška akcija. Iniciatyva kilo patiems žmonėms pageidaujant. Tada buvo surinkta daugiau kaip 400 000 parašų. To meto Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nariai man irgi apie tai daug kalbėjo. Kauno politechnikos instituto rektorius V. Domarkas ir kiti siūlė pagreitintais tempais priimti Aukščiausiosios Tarybos dokumentus, juridinius

aktus, kuriais būtų sprendžiami prezidento institucijos, jo rinkimų tvarkos, rinkimų paskelbimo klausimai.

Tačiau aš maniau, kad tokį juridiškai neparengtą dalyką (nors žmonių valios pasireiškimas negali būti atmestas arba ignoruojamas) vargu ar derėtų įgyvendinti. Reikia realiai žiūrėti į ateitį, palaukti Aukščiausiosios Tarybos rinkimų rezultatų. Ar mane palaikys naujoji, demokratiškai rinkta Aukščiausioji Taryba, ar ne?.. Žinoma, tuo abejojau. Aš visada labai realiai mačiau savo galimybes, naujai ateinančių jėgų akimis vertindamas ir savo darbą bei politinę praeitį, ir turėdamas galvoje visą nacionalinio išsivadavimo judėjimo tuomet buvusioje Tarybų Sąjungoje ir Rytų Europoje patirtį, su tuo susijusius radikalius politinius sprendimus. Įvertinau ir labai komplikuotą mūsų respublikos politinę situaciją. Aš labai abejojau, ar tai suteiktų stabilumo mūsų visuomeniniam politiniam gyvenimui, jei sutikčiau pasinaudoti tokiomis geranoriškomis nuotaikomis. Jeigu veržčiausi į kokį nors postą, o po to kiltų konfliktai, vadinasi, nereikalingai gaištume laiką, užuot stiprinę ekonominius, teisinius valstybės pamatus.

Todėl aš ilgai svarsčiau ir priėjau prie išvados, kad tam ne metas. Radosi slenkstis tarp seno ir naujo. Jį reikėjo peržengti. Nors, manau, kirste viską nukirsti yra tiesiog nepalanku valstybės interesams. Taip, būna tam tikra epochų pasikeitimo riba, bet tęstinumo samprata valdant valstybę man yra visiškai aiški ir konkreti. Aš buvau ir esu už tai, kad tęstinumas turi prasmę: kai sprendžiamas valstybės likimas, formuojama vyriausybė ar kitos valdymo institucijos, žinių, kvalifikacijos, patyrimo negalima ignoruoti. Patirties perdavimas, perimamumas turi būti, žinoma, stengiantis atmesti visokius politinius aspektus, – o tai nėra lengva.

Aš suvokiau, kokia šiame pasikeitusiame politiniame fone turėtų būti mano vieta ir koks galėtų būti mano pripažinimas tarp naujųjų deputatų. Nemaniau, kad galima prasiveržti į viršų, vien remiantis žmonių simpatijomis. Reikia matyti ir realybę, besiklostančią formuojantis valdžiai. Juk dar anksčiau aš mačiau, kad naujai, papildomai išrinktų, Sąjūdžio remtų Aukščiausiosios Tarybos deputatų veikla buvo visiškai atitrūkusi nuo tuometinės valdžios struktūrų, tuometinio Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo. Jie visiškai ignoravo Aukščiausiosios Tarybos pirmininką ir pavaduotoją, Prezidiumą, darbuotojus, nuolat kalbėjo, kad ruošiamasi kardinaliems pakeitimams. Tai, be abejo, sąlygojo ir mano galimybes, ir sprendimus.

Esant tokiai neapibrėžtai pereinamajai situacijai labai svarbu parinkti žmones konkrečiam darbui pagal jų patyrimą, kvalifikaciją, galimybes, žinias. Deja, šis kriterijus po 1990 m. Aukščiausiosios Tarybos rinkimų ir Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo pas mus tapo nebesvarbus, todėl mes daugelyje sričių atsilikome netgi nuo tų Rytų Europos valstybių, kurios žengė panašiu išsivadavimo ir pseudosocializmo keliu kaip ir mes.

Iš tuometinės mūsų Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo veiklos reikėtų paminėti Lietuvos nepriklausomybės koncepcijos parengimą. Prezidiumas sudarė grupę specialistų Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo koncepcijai parengti. Darbas buvo labai įdomus. Jame dalyvavo nemažai žmonių. Nustatėme tokius vadovavimo principus. Grupėje buvo penki pirmininkai: akademikas Algirdas Žukauskas, Kazimieras Motieka, Romualdas Ozolas, Justinas Marcinkevičius ir aš. Kiekvienas mes turėjome savo sritį ir labai

intensyviai dirbome. Tos grupės posėdžiai davė labai daug: buvo parengti valstybingumo įtvirtinimo metmenys teisiniais, ekonominiais, visuomeniniais, kultūriniais ir kitais aspektais. Mano nuomone, mes kvalifikuotai, labai ramiai turėjome paruošti savo strategiją, tikslų planą, o paskui – taktinį projektą, kaip įtvirtinti tuos valstybės pagrindus kiekvienoje srityje.

Tačiau aš labai abejoju, ar tai vėliau praktiškai buvo panaudota. Man atrodo – nelabai: naujoji karta, naujieji deputatai, atėję į Aukščiausiąją Tarybą, regis, atmetė visa, kas buvo padaryta ne jų, nors darbas, manyčiau, buvo ir neblogai atliktas.

Maždaug pusė į naująją Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą išrinktų deputatų – buvę Lietuvos komunistų partijos nariai, atsisakę narystės prieš pat rinkimus ar tuoj po rin-

Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos sudaryta komisija nepriklausomybės atkurimo planui rengti. Iš kairės komisijos nariai: K. Motieka, R. Ozolas, A. Brazauskas, A. Žukauskas ir Just. Marcinkevičius. 1989 12 11. *(ELTOS nuotr.)*

Rinkėjų gėlės kandidatui į deputatus. 1990 02 01. *(ELTOS nuotr.)*

kimų. Daugelis tai darė paskubomis, netgi negarbingai. Žinoma, nulėmė daugelio deputatų politinės nuostatos, noras nelikti atstumtiems, būti patogesnėje, daugumos pusėje.

Tarybų Sąjungos vadovybė, matydama Lietuvos žmonių ryžtą atkurti savo valstybinę nepriklausomybę, niekaip nenorėjo su tuo susitaikyti. Net 1990 m. kovo 5 ar 6 dieną mane buvo pasikvietęs M. Gorbačiovas, visaip grasino, minėjo visokius skaičiavimus, kiek turėsime išsimokėti ir t. t., jeigu mes skelbsime nepriklausomybę.

Pagaliau 1990 m. kovo 10-osios vakarą naujai išrinkta Aukščiausioji Taryba pradėjo darbą. Buvo atlikti pirmieji reikalingi formalumai: patvirtinta Mandatų komisija, apsvarstytas įstatymas „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos reglamento papildymo".

Kovo 11-osios rytą Aukščiausiosios Tarybos rūmuose daugybė žurnalistų, svečių. Mandatų komisijos pirmininkas

Aloyzas Sakalas pranešė, kad iš 133 deputatų 70 – nepartiniai, 63 priklauso įvairioms partijoms, tarp jų 40 – savarankiškai Lietuvos komunistų partijai.

Po naujųjų rinkimų buvo jau visiškai akivaizdu, kur einama, ko galima tikėtis. Dar iki pirmojo Aukščiausiosios Tarybos posėdžio įvairiuose lygiuose buvo svarstoma, ką rinkti Aukščiausiosios Tarybos pirmininku. Nemaža žmonių siūlė man kelti savo kandidatūrą, siūlėsi padėti. Tačiau rezultatus numačiau ir neturėjau iliuzijų. Vis dėlto savo kandidatūrą į pirmininkus sutikau kelti tik dėl daugelio žmonių iniciatyvos ir pareikštų pageidavimų mane matyti Aukščiausiosios Tarybos pirmininku.

Prasidėjus Aukščiausiosios Tarybos pirmininko rinkimų procedūrai, deputatė V. Jasukaitytė kandidatu į pirmininko postą pasiūlė deputatą R. Ozolą, o šis – deputatą V. Landsbergį. Deputatas S. Kašauskas pasiūlė mano kandidatūrą, jo siūlymui pritarė dar keli deputatai. Deputatas K. Antanavičius kandidatu į pirmininkus pasiūlė deputatą K. Motieką. R. Ozolui ir K. Motiekai atsisakius kandidatuoti, likome dviese – V. Landsbergis ir aš.

Patvirtinti kandidatais V. Landsbergis ir aš buvome pakviesti išdėstyti savo programas. Išėjęs į parlamento tribūną kalbėjau:

– Mes šiandien sprendžiame labai sudėtingus klausimus ir, suprantama, svarbi Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigybė, žmogus, kuris ateis į šias pareigas, jo veiksmai ir mąstymas – nuo to labai didele dalimi priklausys Lietuvos ateitis. Aš širdingai dėkoju mane iškėlusiems šioje sesijoje deputatams, dėkoju daugeliui Lietuvos žmonių – teko matyti tuos laiškus,

kuriais jie kreipėsi į Aukščiausiąją Tarybą, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą, siūlydami mano kandidatūrą. Aš visiems esu dėkingas.

Dabar turėčiau turbūt konkrečiai pasakyti savo nuomonę, kaip aš įsivaizduoju tolesnį Lietuvos kelią, kokiu ji turėtų žengti. Nepriklausomos Lietuvos atkūrimas – pagrindinis ir neatidėliotinas uždavinys. Tai pripažįsta visa Lietuva, drįstu teigti – pripažįsta visos partijos, taip pat ir komunistų partija, kurios narys aš esu, kurios centro komiteto pirmuoju sekretoriumi esu išrinktas. Tai pripažįsta ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, ir eiliniai mūsų žmonės.

Koks gi turėtų būti optimalus žengimo į nepriklausomybę kelias? Aš manau, jis turi būti labai gerai apmąstytas. Aš gerai suprantu, kad Lietuvos nepriklausomybė, paskelbta 1918 metų vasario 16 dieną, jos pakartotinis paskelbimas 1920 metų Steigiamajame Seime buvo istorinis aktas. Šio Nepriklausomybės Akto niekas, kaip žinia, nėra panaikinęs. Jis galioja iki šios dienos. Ir todėl mes, mūsų parlamentas, turime visišką teisę pasiremti šia istorine data ir toliau planuoti tolesnį politinį Lietuvos kelią į tikrąją realiąją nepriklausomybę.

Mes Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume vasario 7 dieną paskelbėme neturinčius juridinės galios 1940 metų Lietuvos Seimo nutarimus dėl įstojimo į Tarybų Sąjungą. Buvo vienašališkai sulaužytos sutartys, sudarytos su Tarybų Sąjunga (paskutinė – 1939 metais), ir aš manau, kad Nepriklausomybės atstatymo aktas yra teisingas. Kitas klausimas – Tarybinės armijos įgulų Lietuvos TSR teritorijoje statusas. Tai labai opi problema, kuri jaudina mūsų žmones. Aš įsivaizduoju, kad ji turi būti išspręsta derybų keliu, remiantis tarptautine teise, pa-

laipsniui mažinant ir orientuojantis į neutralios valstybės statusą. Reali Lietuvos politinė padėtis, respublikos, kuri pusę amžiaus buvo integruota į bendrą Tarybų Sajungos ekonominę sistemą, ekonominės galimybės reikalauja labai rimtų svarstymų, labai konkrečios pozicijos įvairiais klausimais. Pirmiausia norėčiau pasakyti, kad vienas iš sudėtingiausių ir svarbiausių yra ekonomikos klausimas – mūsų ekonominės padėties, ekonominių ryšių išsiaiškinimas ir rimtos derybos su Tarybų Sąjungos vyriausybe. Turbūt sutiksite, gerbiamieji deputatai, kad visi ir visuomet nori gerai sugyventi su savo kaimynais. Aš manau, kad Lietuva nedarys išimties ir ateityje stengsis gyventi su savo kaimynais taikiai...

Nepriklausomybė, kaip aš suprantu, dar ne demokratija. Todėl suvereniteto pagrindas yra kiekvieno piliečio, kiekvieno bet kurios tautybės Lietuvos gyventojo suverenitetas. Manau, kad valstybinį suverenitetą turime statyti būtent ant to žmogiškojo pagrindo. Dėl Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo mes turėtume veikti lygiagrečiai tiek politikos, tiek ekonomikos sferoje. Aš esu realaus suvereniteto įtvirtinimo šalininkas. Vien politinio įtvirtinimo nepakanka: mano supratimu, jis turi būti lygia greta statomas ant tvirtų ekonominių pagrindų.

Toliau kalbėjau, kad kelyje į nepriklausomybę reikia išnaudoti visas priemones, kad Lietuvos gyventojams netektų patirti ir pavojų, ir to pavojaus rezultatų. Ignoruoti šiandieninę ekonominę padėtį, ekonominius ryšius jokiu būdu negalima. Priminiau, jog ilgą laiką dirbdamas ekonomikos srityje turėjau galimybės pažinti ir įvertinti respublikos ekonominius ryšius su įvairiomis Tarybų Sąjungos respublikomis, su centru,

taip pat su kitomis užsienio valstybėmis. Deja, ekonominiai ryšiai su užsienio valstybėmis itin kuklūs, ir ekonominių ryšių balansas šioje srityje tikrai ne mūsų naudai. Įtvirtinant ekonominę nepriklausomybę ir ryšius, garantuojančius normalų Lietuvos žmonių gyvenimą ir Lietuvos ekonomikos funkcionavimą, siekiant išvengti kataklizmų, ypač jaudina atskirų įmonių, statybinių organizacijų, transporto darbo sutrikimo pavojus. Todėl reikia, kad labai atsakingai atliktų pareigas žmonės, kuriems bus pavesta organizuoti valstybės darbą ir jam vadovauti. Suprantama, turėjau galvoje ir naują vyriausybę, kuri bus formuojama, turės dirbti naujomis, nepriklausomos valstybės sąlygomis. Taip pat ir Aukščiausiosios Tarybos vadovybę, kuri bus greitai išrinkta.

„Aš manau, kad mes, demokratiškai išrinkti deputatai, būtume labai neteisūs, jeigu to nesakytume savo žmonėms. Žmonės mumis tiki, ir mes tą pasitikėjimą turime pateisinti. Įsivaizduoju, kad visi mes, nepaisydami politinių įsitikinimų, nepriklausomybę suprasdami kaip bendrą tikslą, kaip pagrindą kurti normalių santykių, demokratinę, laisvą visuomenę, turime susijungti. Mūsų daugiapartinė politinė sistema tik kuriasi, tik formuoja tradicijas, ir tokiu atsakingu Lietuvai laikotarpiu mes turime būti labai vieningi.“[22]

Po to atsakinėjau į deputatų klausimus. Deputatas A. Sakalas paklausė, ar aš būčiau linkęs pirmiau paskelbti politinę nepriklausomybę, o po to tvarkyti ekonomiką, ar priešingai?

– Realiausius kelius aš matau tokius: realių rezultatų galima pasiekti tik realiomis derybomis. O realioms deryboms

---

[22] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 34–36.

Kandidato į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pareigas, deputato A. Brazausko kalba Aukščiausiosios Tarybos tribūnoje. 1990 03 11. *(LCVA nuotr.)*

reikia sudaryti ir atitinkamą aplinką. Su kita derybų puse vis tik reikia ieškoti kontaktų ir kaip su būsimuoju mūsų kaimynu, ir kaip su realių derybų partneriu. Manyčiau, kad to jokiu būdu atsisakyti negalima. Todėl į klausimą, ar pirma tą, ar pirma aną, aš neatsakyčiau vienareikšmiškai. Aš manyčiau, kad tai turėtų būti daroma lygiagrečiai, nesistengiant konfrontuoti, kad tai neapsunkintų mūsų tolesnių veiksmų.[23]

Toliau klausimus uždavinėjo kiti deputatai: A. Januška, A. Taurantas, S. Malkevičius, K. Motieka, E. Gentvilas... Klausinėjo ir posėdyje dalyvavę TSRS liaudies deputatai. Iš klausiančiųjų jutau reiškiamą tam tikrą nepasitikėjimą, kuris, tiesa, man buvo suprantamas.

---

[23] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 36.

Po manęs į deputatų klausimus atsakinėjo kandidatas į Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko postą V. Landsbergis.

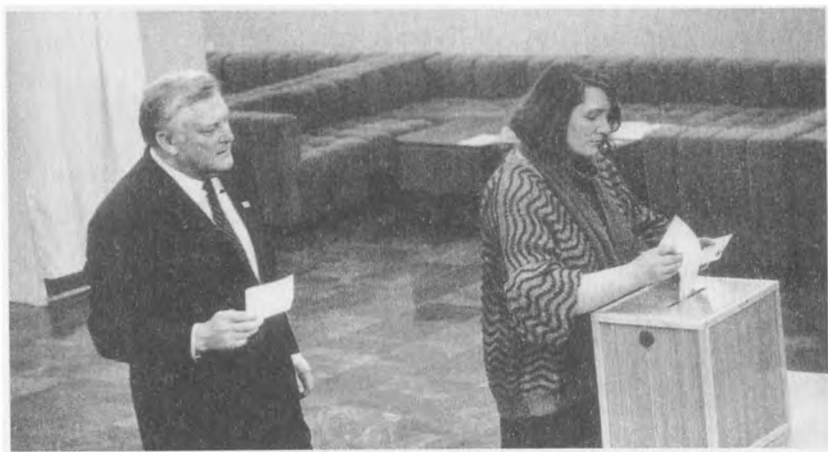
Pasibaigus kandidatų prisistatymui ir diskusijoms, dar kartą buvo suteiktas žodis kandidatams. Išėjęs į tribūną prabilau:

– Aš nepasakysiu daugiau, kiek sugebėjau kalbėdamas pirmą kartą, kai išdėsčiau savo požiūrį, kokiu keliu Lietuva turėtų eiti į realią nepriklausomybę. Aš dėkoju žmonėms, kurie apie mane kalbėjo – ir tiems, kurie kalbėjo gerai, ir tiems, kurie kalbėjo su nepasitenkinimu. Dar kartą noriu pabrėžti, kad jokių akcijų dėl parašų rinkimo nebuvo nei iš mano pusės, nei iš žmonių, su kuriais aš dirbu, todėl pritariu deputatei Vidmantei Jasukaitytei, kuri gražiais žodžiais išreiškė šitą mintį. Mes visuomet turime prisiminti, kad pagrindinė tiesa – tai žmonių tiesa. Mes galime būti išrinkti, rinkimų rezultatai gali būti labai įvairūs, tačiau tai, kaip pasakė deputatas Česlovas Juršėnas, yra realybė. Tiesa, politinėje konkurencinėje kovoje mes dažnai bandome pasiremti rinkėjais, ne visuomet ir paklausę, ar jie iš tikrųjų yra tokios pat nuomonės kaip ir mes.

Norėčiau pakalbėti dėl Sąjūdžio ir Lietuvos komunistų partijos. Štai deputatas M. Čobotas pasakė, kad aš viską darau kažkieno verčiamas ir stumiamas. Aš priimu tuos žodžius kaip mano asmens įžeidimą. Vien Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimas ir programos paruošimas, tegul ji ir nepopuliari, ta komunistų partija, bet tai yra faktas, tai žingsnis, kuris buvo žengtas labai drąsiai, nuo kurio daug kas mus bandė atkalbėti, ir aš jokiu būdu nenorėčiau sutikti su tuo, kas buvo pasakyta mano adresu. Manyčiau, kad tokio žodžio kaip „konfrontacija" visiškai nereikėtų vartoti, kai kalbame apie Sąjūdį, apie komunistų ir kitas partijas, kurios formuojasi ir į kurias mes, Lietu-

vos komunistų partijos nariai, žiūrime labai tolerantiškai ir jas palaikome. Mes netgi pasiryžę susijungti siekdami išspręsti aktualiausias mums rūpimas problemas.

Žinoma, mums buvo nelabai malonu, kad, nors Lietuvos komunistų partijos nariai sudaro trečdalį Lietuvos parlamente, mes nebuvome pakviesti į preliminarinius pasitarimus, kuriuose buvo ruošiami dokumentai. Mes būtume aktyviai dalyvavę juos ruošiant ir tai būtume darę geranoriškai. Tie pirmieji žingsniai mus šiek tiek nuliūdino. Tačiau aš manau, kad tai tik pirmieji žingsniai ir ateityje dirbsime parlamente visi kartu ir vieningai. Dar kartą noriu padėkoti visiems, kurie dalyvavo diskusijoje ir kalbėjo apie mane. Na, o naujajam Pirmininkui linkiu dirbti mūsų tautos, Lietuvos, mūsų visų labui.[24]

Renkamas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas. Prie balsavimo urnos kandidatas į Aukščiausiosios Tarybos pirmininko postą deputatas A. Brazauskas ir deputatė V. Jasukaitytė. 1990 03 11. *(LCVA nuotr.)*

---

[24] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 61–62.

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko rinkimuose dalyvavo 133 deputatai. Už V. Landsbergį slaptu balsavimu atidavė savo balsus 91 deputatas, už mane – 38. Tokiu būdu Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku išrinktas V. Landsbergis.

Po pirmojo Aukščiausiosios Tarybos posėdžio, išrinkus Pirmininką, buvo renkami jo pavaduotojai. Dar prieš Aukščiausiosios Tarybos darbo pradžią V. Landsbergis šį postą man siūlė konfidencialiame pokalbyje. Aš apie tokį variantą ilgai mąsčiau. Nenorėjau iš to padaryti kokios nors istorijos, duoti peno spaudai, kitoms masinės informacijos priemonėms. Aš tiesiog supratau, kad Aukščiausiojoje Taryboje vargu ar pritapsiu. Yra tam tikri žmonės, kurie sudaro daugumą, o tas pasiūlymas man buvo tarsi tam tikras mandagumo gestas, parodymas tolerancijos man, kaip buvusiam vadovui, susijusiam su Lietuvos nacionalinio išsivadavimo judėjimu ir Sąjūdžiu.

Pirmininkas V. Landsbergis, siūlydamas man kandidatuoti į Pirmininko pavaduotojo pareigas, kalbėjo:

– Aš noriu pasakyti, kad Lietuvos gyvenimą, jo raidą ir visus įvykius, kurie atvedė mus į šią dieną, lėmė dvi pagrindinės politinės jėgos: Sąjūdis, gimęs iš Lietuvos žmonių pasipriešinimo ir vilties, ir pradėjusi persitvarkyti Lietuvos komunistų partija. Aš jau minėjau, atsakinėdamas į jūsų klausimus, kad norėčiau konstruktyvaus bendradarbiavimo ir politinių jėgų konsolidavimosi, nes Lietuvai iškilę nelengvi uždaviniai. Todėl, labai vertindamas Algirdo Brazausko kompetenciją ir patirtį, norėčiau kviesti jį neatsisakyti būti kandidatu į Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojo postą.[25]

---

[25] Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 64.

Man atsisakius kandidatuoti, Pirmininko pavaduotojais išrinkti deputatai B. Kuzmickas, K. Motieka ir Č. Stankevičius, sekretoriumi – buvęs LTSR Aukščiausiosios Tarybos sekretorius ir Lietuvos komunistų partijos centro komiteto narys L. Sabutis.

Aukščiausiosios Tarybos deputatai, priėmę įstatymus „Dėl valstybės pavadinimo ir Herbo", kitus reikiamus paruošiamuosius dokumentus, kovo 11-osios vakarą vardiniu būdu balsavo dėl akto „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo". Balsavau už jį, kaip ir kiti deputatai – Lietuvos komunistų partijos nariai, neabejodamas. Prasidėjo sunki kova už šio Akto praktinį įgyvendinimą.

Lietuvoje buvo nemaža žmonių, norėjusių Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko poste matyti mane. Dėl to Lietuvoje net buvo pradėti rinkti parašai, tačiau Lietuvos komunistų partija paskelbė nekvestionuojanti Aukščiausiosios Tarybos sprendimų ir paprašė to nedaryti.

Vardinio balsavimo kortelė

Balsuojama dėl Akto dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo.

Balsuota: UŽ | Prieš | Susilaikė

Deputato pavardė, vardas, apygardos Nr. Brazauskas Algirdas

Parašas

Data 1990.03.11

Vardinio balsavimo „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo" akto kortelė, 1990 03 11. *(Lietuvos Respublikos Seimo archyvas)*

Po nepriklausomybės paskelbimo sveikina prie Aukščiausiosios Tarybos susirinkę žmonės. 1990 03 11. *(ELTOS nuotr.)*

Vertėtų prisiminti tuomet plačiai nuskambėjusį buvusio Sąjūdžio lyderio Arvydo Juozaičio straipsnį „Tiesoje" – „Istorinė klaida". Autorius rašė, kad V. Landsbergio išrinkimas Aukščiausiosios Tarybos Pirmininku – istorinė klaida. Tačiau daugelis straipsnio pavadinimą ėmė interpretuoti kitaip – kad autorius „istorine klaida" pavadino Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą. Tada pirmą kartą prieš A. Juozaitį ir kitus, drįsusius paabejoti kai kuriais naujosios valdžios sprendimais, prasidėjo išpuoliai, „smerkimai".

Nesudėjo ginklų ir imperinės Tarybų Sąjungos valdžios šalininkai, visą laiką pasisakę prieš Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, tuo metu lietuvių ir rusų kalba leidę dienraštį

„Tarybų Lietuva". Jie visaip niekino ir menkino Lietuvos komunistų partijos savarankiškumo pradininkus ir vadovus. Štai vienas šio laikraščio straipsnelis, tarsi vaikams pasakojantis apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą:

„Kai vaikučiai, jų tėveliai, kiti respublikos piliečiai prasnūdo iš miego, apsižvalgė, apsižiūrėjo, ėmė aiškėti, kad ypač didelio stebuklo lyg ir nebūta, kad tą istorinį dvidešimtojo amžiaus „stebuklą", arba perversmą, rengė ne koks pasakų senelis – stebukladarys, o iš pažiūros ir pagal savo užimamas pareigas respublikoje atsakingi ir palyginti solidūs, daugeliui jos gyventojų žinomi, tik prieš kai kurį laiką paslaptingai pritilę LKP vadovai – Algirdas Brazauskas, Vladimiras Beriozovas, Lionginas Šepetys. Prie jų pritapo grupė Aukščiausiosios Tarybos lyderių, vyriausybės narių.

Ilgai, paslaptingai tylėjęs, įvairiais būdais bei prielaidomis mulkinęs TSKP vadovybę ir TSRS Vyriausybę (neišskiriant, žinoma, ir Lietuvos liaudies), reorganizuotosios LKP pirmasis sekretorius A. Brazauskas šių metų birželio 16 dieną vykusiame šios partijos centro komiteto plenume galų gale atvėrė burną ir papasakojo, kokį vaidmenį atliko jis pats ir buvusieji respublikos valdžios organai bei jų vadovai, įgyvendinant kovo 11-osios perversmą"[26].

Aukščiausioji Taryba 1990 m. spalį svarstė valstybės švenčių įstatymą, kuriame buvo numatyta atšaukti Spalio perversmo atminimo dienų šventimą. Vilniuje pasirodė tokie nepriklausomybės priešininkų išklijuoti plakatai:

---

[26] Kas ir kaip ruošė kovo 11-ąją? – *Tarybų Lietuva*, 1990 08 13.

Drauge!

Jeigu ***Tu*** *laikai save TSRS piliečiu,*

Jeigu ***Tau*** *svetimas Landsbergio – Motiekos – Ozolo – Prunskienės klikos nacionalizmas,*

jeigu ***Tu*** *ne bailys ir ne išdavikas, kaip piliečiai Brazauskas ir Beriozovas, tai ateik 1990 metų lapkričio 7 dieną 10 valandą į mitingą Didžiojo Spalio 73-iųjų metinių garbei Lenino aikštėje...*

ŠALIN SĄJŪDISTINIUS BURŽUJUS! VISI Į LAPKRIČIO 7-OSIOS MITINGĄ!

Socialistinio judėjimo už persitvarkymą Lietuvoje „Vienybė – Jedinstvo – Ednosc" Respublikinė Taryba

Po nepriklausomybės paskelbimo dalis buvusių komunistų partijos narių, tarp jų ir Aukščiausiosios Tarybos deputatų, iš partijos gretų pasitraukė. Vieni tai padarė tyliai, nesigarsindami, kiti – viešai, koneveikdami vakarykščius bendražygius. Aukščiausiojoje Taryboje vis karščiau virė aistros, tačiau dirbdamas Vyriausybėje, Parlamente būdavau rečiau ir mažai žinojau apie ten vykusius politinius procesus. Tik po Vyriausybės atsistatydinimo 1991 m. sausį grįžau į Aukščiausiąją Tarybą, tačiau jos tuometinė veikla yra plačiai aprašyta kitų autorių.

Nepriklausomos Lietuvos Respublikos Vyriausybėje

Formuojant Lietuvos Respublikos Vyriausybės sudėtį, Aukščiausioji Taryba Ministro Pirmininko pareigas pavedė eiti buvusiai Lietuvos TSR Ministro Pirmininko pavaduotojai Kazimierai Prunskienei. 1990 m. kovo 17 d. ji patvirtinta Ministrės Pirmininkės pareigoms.

Atsisakęs siūlomų Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojo pareigų maniau, kad kur kas daugiau galėčiau nuveikti užsiėmęs ūkio sritimi, nes mano visa ligšiolinė veikla buvo susijusi su respublikos ūkiu, jo plėtojimu. Visa darbo

Po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo Aukščiausiojoje Taryboje formuojant Vyriausybę. Iš kairės: Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis, deputatas A. Brazauskas ir Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko pavaduotojas Č. Stankevičius. 1990 03. *(LCVA nuotr.)*

Po Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos vadovybės paskyrimo. Iš kairės: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis, Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė K. Prunskienė ir Ministrės Pirmininkės pavaduotojas A. Brazauskas. 1990 03 17. *(LCVA nuotr.)*

veikla: keletas metų gamyboje, vienuolika – Valstybės plano komiteto pirmininko pavaduotoju, vėliau – Lietuvos komunistų partijos centro komiteto sekretoriumi ekonomikai, kur aš užsiiminėjau tik ekonomika, o ne politika. Visa tai suvokdamas nusprendžiau, kad produktyviausiai galėčiau dirbti Vyriausybėje. Todėl sutikau su premjerės K. Prunskienės siūlymu dirbti jos pavaduotoju, ir kovo 17 d. Aukščiausioji Taryba mane patvirtino šioms pareigoms.

Per trisdešimt penkerius darbo metus pažinau respublikos ūkį, jo valdymo struktūras, vadovus – ta sfera man ir buvo paskirta. Iš pradžių buvo kalbėta apie mano, kaip pirmojo pavaduotojo statusą, tačiau ilgainiui tas titulas išnyko, o vė-

Pirmoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė (Ministrų Taryba) po priesaikos. Iš kairės pirmoje eilėje: V. Antanaitis, R. Jasinavičius, K. Birulis, A. Brazauskas, K. Prunskienė, R. Ozolas, R. Sikorskis, M. Misiukonis, V. Knašys, J. Biržiškis, antroje eilėje: J. Olekas, P. Kūris, A. Nasvytis, A. Sinevičius, R. Kozyrovičius, A. Dobravolskas, V. Navickas, A. Saudargas, L. Ašmantas. 1990 04 11. *(ELTOS nuotr.)*

liau ir iš viso toks pasiūlymas buvo tarsi užmirštas, aišku, diriguojant iš vieno centro. Man tai nelabai ir rūpėjo. Tai neesminis dalykas. Buvau pavaduotojas, žinojau savo darbo barą, kuris buvo visiškai konkretus, tai yra ūkinė veikla, visa gamybos sfera – pramonė, žemės ūkis, statyba, transportas, ryšiai... Premjerė K. Prunskienė užsiiminėjo ekonomine reforma – visais jos aspektais. Aš stengiausi jos nedubliuoti. Iš pradžių buvo sunkoka – susiformavo visai nauja Vyriausybė, tad pirmaisiais mėnesiais būta šiokio tokio blaškymosi: nustatomos funkcijos, klostėsi naujos bendradarbiavimo tradicijos.

Tiesiogiai Vyriausybėje pastaruoju metu nebuvo tekę dirbti – aš tik jaunystėje esu buvęs ministru. Tai buvo 1964–1967

metais. Suprantama, kad ir laikas dabar jau buvo kitas, ir žmonės, ir reikalavimai nauji, juo labiau kad ekonominė reforma reikalavo naujo požiūrio, supratimo ir labai greitų sprendimų. Buvo matyti, kad K. Prunskienė stengėsi dirbti ir dirbo galbūt daugiau negu reikėtų premjerui. Maniau, kad geriau tartis, dirbti ramioj aplinkoj, netgi atsisakant arba sumažinant iki minimumo visokius interviu ir kitus netiesioginius reikalus. Po pusmečio, susiformavus tam tikriems vidiniams santykiams, veiklos stiliui, pasidarė kur kas lengviau.

Vos tik pradėjęs eiti šias pareigas pastebėjau, kad mane nuolat lydi nepasitikėjimo šešėlis. Aš visą laiką jį jaučiau. Išvykus kur nors Premjerei – o tų kelionių į užsienį buvo labai daug, pirmininkaujančiojo pareigos tekdavo R. Ozolui. Pava-

Pirmasis Lietuvos Respublikos Ministrų Tarybos posėdis. Priekyje Ministrės Pirmininkės K. Prunskienės pavaduotojai R. Ozolas ir A. Brazauskas. 1990 04 09. *(ELTOS nuotr.)*

davimo reikalai būdavo tvarkomi stichiškai. Žinoma, kalbu ne dėl to, kad man tai būtų užgavę savimeilę – tiesiog manau, kad atsakomybė ir pareigos turi būti labai konkrečiai nustatomos, kiekvienas turi jaustis esąs savo darbo vietoje, žinoti savo galimybes ir atsakomybę. Kur bedirbau, visuomet pedantiškai stengdavausi, kad visi darbuotojai greta manęs žinotų savo pareigas ir atsakomybę.

O čia buvo tam tikro blaškymosi – visai nereikalingo. Nors apskritai, mano manymu, mūsų Vyriausybė buvo kvalifikuota, joje buvo gerų savo sričių specialistų. Vadovauti atėjo ir nauji žmonės, bet buvo likę vienas kitas iš senųjų darbuotojų, pavaduotojų ar pan., kurie galėjo perduoti savo patirtį, dalyvauti sprendžiant įvairias problemas. Kartoju – perimamumas buvo reikalingas, neišvengiamas ir, manau, tai buvo labai naudinga.

Tarybų Sąjungos vadovybė, politinėmis priemonėmis nepajėgusi užgniaužti, sustabdyti mūsų siekio gyventi nepriklausomai, po nepriklausomybės atstatymo paskelbė Lietuvai ekonominę blokadą. Labai skaudu, kad iki šiol prikaišiojama, jog blokada buvo kažkoks mano, K. Prunskienės ar kitų išsigalvojimas. Tai iš tikrųjų buvo respublikos ūkio griovimo pradžia, su ja mes stengėmės kovoti visomis mums įmanomomis priemonėmis. Jos priežastys buvo labai konkrečios, politinės. Ši istorija išsamiai aprašyta, tad plačiau apie tai kalbėti gal ir neverta, bet vieną kitą aspektą reikėtų papasakoti, smulkiau aptarti.

Vyriausybinė blokados komisija, kuriai vadovauti pavedė man, buvo operatyvinis respublikos ūkio valdymo štabas. Per visas tas beveik 75 blokados dienas ji rinkdavosi kone kiekvieną rytą. Reikalus spręsdavome labai sparčiai, blaiviai įvertindavome, kokia yra šios dienos situacija.

Iš pradžių padėtis mus šiek tiek šokiravo, išmušdavo iš įprasto suvokimo. Mes nebuvome įpratę, kad pagrindiniai gyvybiniai šaltiniai, kuriuos turėjome – dujos, nafta, elektros energija – gali tuoj pat baigtis, kad likę jų ištekliai yra labai realiai matomi ir maži, kad juos reikia labai racionaliai naudoti. Ir mes taip darėme. Nors jau ir buvo pavasaris, balandžio vidurys (blokada prasidėjo balandžio 19 d.), susidarė labai kritiškų situacijų, ypač aprūpinant Lietuvą elektros energija, šilumine energija. Per du su puse mėnesio mes oficialiai negavome nė vieno gramo naftos. Po Kovo 11-osios dar nebuvo tokio laikotarpio, kad mes būtume taip visiškai užblokuoti, atskirti nuo energetinių išteklių. O dujų buvo tiekiama tik 18 proc. mūsų normalaus poreikio. Jas mes galėjome naudoti tik buities reikalams ir vienai kitai katilinei, kuri aptarnavo įmones, organizacijas, gyvybiškai reikalingas žmonių kasdienai: vandentiekį, kepyklas, produktų perdirbimą, pieno, mėsos kombinatus, stambias fermas. Kasdien koregavom dujų naudojimą.

Aš iki šiol esu dėkingas visiems, kurie sykiu bandė įveikti nepriteklius, kurie suprato, kad reikalinga didžiausia drausmė, ir jos laikėsi. Juk dujas galima naudoti įvairiai: galima ir daugiau, ir mažiau atsukti, o kol kas susivoks, kol atvyks inspekcija, tuo galima ir pasinaudoti. Tačiau organizacijos labai greitai reaguodavo į situacijas, tvirtai laikėsi mūsų susitarimų, netgi žodinių. Žinoma, gelbėjo ir asmeniniai mano ryšiai. Tai buvo žmonės, su kuriais esu dirbęs dešimtmečius, – įvairių organizacijų vadovai, naftos, dujų susivienijimų vadovai. Visi jie veikė labai operatyviai ir atsakingai.

Reikia turėti galvoje, kad tuo metu mes dar nebuvom perėmę pagrindinės karinio komplekso pramonės, energetinio

„Kaziuko mugėje". 1990 03. *(Nuotr. iš A. Brazausko asm. archyvo)*

ūkio, transporto. Jų visų pavaldumas buvo neaiškus, nors Aukščiausioji Taryba ir priėmė sprendimus, kad jie priklauso mūsų jurisdikcijai. Tačiau Maskva pagal savo įstatymus laikė, kad tai jų jurisdikcija. Komandos buvo ir iš vienos, ir iš kitos pusės.

Nemažai rūpesčių buvo ir su Kaliningradu. Išvis blokada susijusi su Kaliningrado reikalais, nes Kaliningrado sritis apie 60 procentų jai reikalingos elektros energijos gavo iš Lietuvos. Kada sustojo vienas, paskui antras Ignalinos atominės elektrinės blokas, o Elektrėnai dirbo naudodami paskutines kuro atsargas, teko imtis ultimatyvių reikalavimų. Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojui Vladimirui Gusevui aš nedviprasmiškai išdėsčiau, kad mes esame priversti atjungti elektros energiją Kaliningrado sričiai su visomis

jos karinėmis bazėmis, kad nėra kitos išeities ir mes tai darysime. Žinoma, tas paveikė. V. Gusevas man skambino ir į namus vėlai vakare, teiravosi, klausinėjo, nes buvo labai susirūpinęs dėl Kaliningrado srities. Labai daug padėjo toks nedviprasmiškas klausimų kėlimas Sąjungos vyriausybei.

Su daugeliu tuometinių Tarybų Sąjungos ministrų turėjau asmeninius ryšius. Pažinojau ir transporto, ir pagrindinių pramonės šakų vadovus, ir Vyriausybės, premjero pavaduotojus, buvau pažįstamas ir su premjeru N. Ryžkovu. Teko labai daug operatyviai kalbėtis telefonu. Juk buvo tokių kuriozių atvejų, kai persistengę tarybiniai superpatriotai atsisakė pakrauti apskritai bent kokį vagoną, skirtą Lietuvai. Bent kokį. Netgi vaistus, tarą vaistams – ir juos transportuoti į Lietuvą buvo uždrausta. Nikolajus Konarevas tuomet buvo susisiekimo ministras, kalbėjau su juo apie tuos atvejus ir apeliuodamas į jo sąžinę sakiau:

– Argi vaistai – blokados objektas? Ką jūs čia išdarinėjat?

O jis man aiškina, kad šitaip nusprendžia konkrečios sritys. Vadinasi, blokadą lėmė ne vien centro, Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybos sprendimas. Tą blokadą stiprino sričių, net respublikų vadovų iniciatyva.

Tuo metu, o gal trupučiuką anksčiau, Tarybų Sąjungos valstybinis plano komitetas ir vyriausybė ėmėsi priemonių, kad tos produkcijos, kuri pas mus Sąjungos atžvilgiu buvo monopolinė, gamyba būtų organizuota kitur. Aišku, tą darbą ne taip lengva padaryti, bet jis buvo pradėtas ir vykdomas. Buvo požymių, kad nemažą dalį tokios produkcijos Rusija pradėjo gaminti savo šalyje. Beje, tos įmonės, kurios tada gamino produkciją visai Tarybų Sąjungai, ir blokados metu buvo aprūpi-

namos iš centro. Žinoma, tam darė didelę įtaką Tarybų Sąjungai ištikima LKP (TSKP) su M. Burokevičiumi priešakyje. Jie palaikė tiesioginius ryšius su kai kuriomis Maskvos ministerijomis, su karinio komplekso įmonėmis, ypač Vilniuje ir Klaipėdoje. Jie vykdė savo politiką, atidarė savo banką, teikė kreditus, nustatė tiesioginį tiekimą iš Baltarusijos.

Bandyta sukurti dvigubą ūkio sistemą. Žinoma, mes tam pasipriešinome. Kai kurie sąjunginio pavaldumo karinio komplekso įmonių vadovai vis dėlto jų klausė. Direktoriai atvykdavo į mūsų rengiamus susitikimus su Respublikos vyriausybe – tai per 1990 metus buvo daug kartų daryta, su jais kalbėta, ypač blokados metu. Tačiau LKP (TSKP) savo juodą darbą dirbo. Ypač tai buvo juntama geležinkelio valdyme. Žaidimas buvo neaiškus. Tiesą sakant, Rusijos ūkiniai vadovai, – turiu galvoje Ministro Pirmininko pavaduotojus, ministrus, vykdė įsakymus, nurodymus, kurių jie privalėjo laikytis. Ir daugelis laikėsi sakydami: jūs matot, mes nieko negalime padėti, mes turime tokius nurodymus. Kai kuriuos ministrų pavaduotojus mes kvietėmės pas save į Vilnių, kalbėjome su jais, aiškinome jiems situaciją, įrodinėjome, kad vis dėlto reikia ruoštis perduoti Lietuvai visas įmones ir ūkį.

Blokados pabaiga, kaip žinoma, buvo susijusi su sunkiais įvykiais mūsų politiniame gyvenime. Tačiau ypač didelį rūpestį mums kėlė ne tiek pramonė, kiek žemės ūkis: mes matėme, kad ateina šienapjūtė, paskui čia pat ir rugiapjūtė, o kuro atsargos daugelyje ūkių jau išsekusios, supratome, kad reikia šią problemą spręsti iš esmės, nes ekonominis spaudimas buvo didelis. Mes pajutome gresiančius didžiulius nuostolius Lietuvai, ūkinės veiklos sutrikimą, ir tai nebuvo išsigalvotos pa-

Lietuvos Respublikos Ministrės Pirmininkės pavaduotojas A. Brazauskas (kairėje) susitikime su Gasčiūnų (Joniškio raj.) kolūkio žmonėmis. 1990 08 24. *(LCVA nuotr.)*

sakėlės. Sprendimus diktavo tik noras ir būtinybė gelbėti Lietuvos ūkį ir Lietuvos žmones.

Aš visiškai atmetu bet kokius politinius kaltinimus dėl mūsų siūlymų, kaip išbristi iš blokados. Taip, TSRS vyriausybės mums primestą moratoriumą dėl nepriklausomybės paskelbimo „įšaldymo" dalis žmonių sutiko labai neigiamai. Bet jį Vyriausybė prieš teikdama Aukščiausiajai Tarybai buvo gerai apsvarsčiusi: tai nebuvo kokio nors vieno asmens užgaida, o aplinkybių verčiama išeitis. Mums, Vyriausybei, konkrečiai K. Prunskienei, reikėjo įrodyti jos būtinumą, – ir ne tik Aukščiausiajai Tarybai, bet ir Lietuvos visuomenei.

Aš suprantu nemalonią reakciją, ją galima paaiškinti, tačiau toks vieni kitų – Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės – nesupratimas buvo labai žalingas Lietuvai. Lengviausia po viso to ironizuoti, sakyti, kad kažkas gąsdino Lietuvą. Niekas negąsdino. Mes nuoširdžiai norėjome žmonėms parodyti tikrąją padėtį. Mes stengėmės, kad visi kuo mažiau pajustų pragaištingus blokados rezultatus. Ir man atrodo, kad tai mums pavyko. Žmonės tikrai beveik nepajuto gyvenimo sutrikimo: nei atlyginimai, nei aprūpinimas nenukentėjo, pasisekė apsaugoti pramonę – jos apimtis labai nedaug tesumažėjo.

Tiesa, mes praradome tuometiniais pinigais apie pusės milijardo rublių apimties produkcijos, apie 200 mln. rublių pajamų į biudžetą. Tai buvo pirmieji ūkio sutrikimo požymiai, kuriuos vėliau, kitai Vyriausybei neatsižvelgiant į ūkio plėtojimo reikmes, Lietuva juto vis labiau ir labiau. Žmonės, kurie labai lengvai apie viską sprendžia, bando apkaltinti išsigalvojus moratoriumą, tiesiog nežino daugelio dalykų, o blogiausia, kad kai kas jų nė nenori žinoti.

Keletas epizodų, susijusių su K. Prunskienės Vyriausybės atsistatydinimu. Jį sąlygojo santykiai su Parlamentu, ypač susiklostę blokados metu ir po blokados. Panaši blokados komisija buvo sudaryta ir Parlamente. Deja, ji nesugebėjo iš esmės įsigilinti į problemas, analizavo atskirus epizodus, daugeliu atvejų visai neesminius. Tokio dubliavimo, manau, nereikėjo, tuo labiau kad visus specialistus, kvalifikuotus žmones į darbą buvo pasitelkusi Vyriausybės komisija, ir ji veikė tikrai atsakingai ir kompetentingai. Be to, mes klausdavome deputatų patarimų, kviesdavome juos dalyvauti mūsų veikloje, nemažai jų dalyvaudavo, ir mes už tai jiems dėkingi.

Manėme, kad tai yra bendras mūsų reikalas ir atsakomybė; negalima atskirti, kad čia veikia Vyriausybė, o ten Parlamentas. Blokada juk palietė gyvybiškus naujai besikuriančios Lietuvos valstybės pagrindus.

Kada galiausiai mes su K. Prunskiene susitikome su Tarybų Sąjungos Ministrų Tarybos pirmininku N. Ryžkovu ir Tarybų Sąjungos Aukščiausiosios Tarybos pirmininku A. Lukjanovu, aš pasakiau, kad mes vis dėlto sugebėjome išsisukti iš padėties. Jau du su puse mėnesio tęsiasi blokada, o mes vis laikomės. „Bet mus su jumis, – kalbėjau aš, – sieja tam tikri prekybiniai ryšiai, ir jūs turbūt suinteresuoti gauti tuos 150 tūkstančių tonų mėsos, turite pagalvoti ir apie save. Politinio tikslo nepasiekėte, netgi atvirkščiai – politiškai labai daug pralaimėjote."

Milžiniška valstybė drastiška ekonomine blokada užgulė tokią nedidelę valstybę kaip Lietuva, kurios ekonominė priklausomybė nuo Tarybų Sąjungos tuo metu, deja, buvo labai didelė. Atrodė, kad pašnekovai ir patys aiškiai nori kompromiso, tačiau jie pasakė, jog ir mes turėtume padaryti bent kokių nuolaidų, kad jie galėtų švelninti santykius, ir panašiai.

Tuometiniai santykiai su Tarybų Sąjungos vadovybe, K. Prunskienės bendravimas su M. Gorbačiovu (aš jokių ryšių su juo tuomet neturėjau ir jų neieškojau) kai kam buvo tas nepasitikėjimo grūdas, kuris tolydžio brendo. Daugelį mūsų pasiūlymų vienu ar kitu reikalu Aukščiausioji Taryba atmesdavo. Kai buvome pateikę svarstyti mūsų Vyriausybės programą, daugelis deputatų jos net neskaitė, bet jau iš anksto nusiteikė, kad reikia ją atmesti, ir tiek. Vėliau matėme, kaip naujai Vyriausybei pateikus programą ji buvo labai lengvai priimta, nors pagrindiniai principai buvo tie patys kaip ir mūsų. Taigi nepasitikėjimas vis didėjo.

Kad Vyriausybės atsistatydinimas neišvengiamas, kaip sakiau, jau anksčiau buvo matyti. Mes nebegalėjom normaliai dirbti. Parlamente organizuota opozicija prieš mus buvo neobjektyvi, nesigilino į reikalus. Mes nuolat jautėme visapusišką mūsų veiklos stabdymą. Kiek leido mūsų kompetencija, dirbome, posėdžiaudavome, priimdavome labai daug sprendimų. Tačiau buvo daug reikalų, kuriuos reikėjo spręsti Aukščiausiojoje Taryboje, o santykiai su ja darėsi vis labiau įtempti, priešiškumas mums didėjo. Pirmadieniais nuolat vykdavo Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ir Vyriausybės susitikimai (manau, tokie susitikimai apskritai galėjo būti labai naudingi ir vėliau). Ilgainiui tie susitikimai tapo viešais prieštaravimų židiniais arba galimybe atvirai su mumis konfrontuoti dalyvaujant žmonėms, kurie neturėjo nieko bendro su aptariamais reikalais. Turiu galvoje tai, kad būdavo sausakimša salė stebėtojų, korespondentų ir t. t. Vadinasi, tai būdavo ne diskusijos apie reikalus, o paprasčiausias priešiškumo demonstravimas. Visa tai buvo labai akivaizdu.

1990-ųjų metų pabaigoje, kai estai jau buvo pakėlę kainas, mes vis dar stengėmės atitolinti tą žingsnį, kad nepakenktume žmonėms. Tačiau iškilo biudžeto formavimo problemos. Mums nebuvo ir minties, kad tokiais drastiškais mokesčiais, kurie vėliau buvo įteisinti Aukščiausiosios Tarybos bei Vyriausybės sprendimais ir kurie persekiojo žmogų nuo pat gimimo, – kad galima tokiais būdais balansuoti biudžetą. Mes visą laiką turėjome galvoje patikimesnius biudžeto ramsčius: gamybos efektyvumą ir jos apimčių plėtojimą. Juk be viso to neįmanoma normaliai suformuoti biudžeto, ir valstybė negali tvirtėti. Aš manau, kad mes pernelyg sąžiningai bandėme rasti išeitį iš padėties, ir galiausiai tai atsisuko prieš mus.

Toje situacijoje prieš Naujuosius metus mes visi nepakankamai įvertinom kainų pakėlimą. Juk tai buvo pirmasis kainų pakėlimas, jis buvo žmonėms deramai nepaaiškintas ir jiems visiškai nesuprantamas. Manau, kad Ekonomikos ministerija ir kai kurie jos darbuotojai labai lengvabūdiškai pažiūrėjo į tą reikalą. Juk jiems, Kainų departamentui buvo pavesta viską sukonkretinti, nustatėme tik pagrindinius kainų pakėlimo, žaliavų supirkimo principus. Tuo metu tai buvo jau neišvengiama, nes ūkis buvo nesubalansuotas, kainos iš Tarybų Sąjungos ritosi vis didesnės ir didesnės – ir žaliavoms, ir trąšoms, ir gamybos priemonėms, technikai. Mums nebuvo išeities, turėjome gelbėti žemės ūkį, kompensuodami papildomas objek-

tyvias gamybos išlaidas. Todėl atitinkamai buvo keliamos ir žaliavų supirkimo kainos, ir didmeninės, mažmeninės kainos. Dabar, žiūrint į praeitį, reikia pripažinti, kad tam įvykiui nebuvo kaip reikiant pasirengta. Vienos kitos spaudos konferencijos šiais opiais klausimais aiškiai buvo per maža. Mes privalėjome pateikti daugiau rašytinės informacijos, paaiškinti kainų pakėlimo principus ir ypač tai, kaip bus kompensuojama.

Taip ir atėjome prie to lemiamo Naujųjų metų slenksčio, nepasiruošę patys, neparuošę visuomenės, manyčiau, ir Parlamento. Beje, Parlamentas viską žinojo, Aukščiausiosios Tarybos laikinosios ekonomikos komisijos nariai dalyvavo svarstant būsimąjį kainų kėlimą, bet pakako paskutinių lašų taurėn, kad mūsų Vyriausybė būtų priversta atsistatydinti. Premjerė ėmėsi labai didelės veiklos, rūpesčių naštos, stengėsi, bet jos geri ketinimai ir pastangos galų gale atsisuko prieš ją pačią.

Perkopiame per slenkstį į 1991-uosius. Aš manau, kad labai ne laiku, tai yra 1991 m. sausio 8 dieną (nors ir su Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio žinia), buvo ir premjerės K. Prunskienės vizitas į Maskvą pas M. Gorbačiovą. Tuo metu Aukščiausiosios Tarybos vadovybės ir Vyriausybės nesutarimai buvo pasiekę kulminaciją ir jau buvo kalbama apie Vyriausybės atstatydinimą. Ten turėjo vykti kiti žmonės, kurie tiesiogiai užsiiminėjo derybomis. Mes tuomet nežinojome apie 1991 m. sausio 7 d. LKP (TSKP) centro komiteto sekretoriaus, negirdėto „Lietuvos demokratinių jėgų kongreso“ pirmininko M. Burokevičiaus kreipimąsi raštu į M. Gorbačiovą prašant įvesti Lietuvoje diktatūrinį „prezidentinį valdymą“.

ТОВАРИЩ!

Если ТЫ считаешь себя гражданином СССР,
если ТЕБЕ чужд национализм клики Ландсбергиса — Мотеки — Озоласа — Прунскене,
если ТЫ не трус и не предатель типа граждан Бразаускаса и Березоваса,
то приди на митинг в честь 73-летия Великого Октября, который начнется 7 ноября 1990 года в 10 часов на площади Ленина.

Если продажная администрация твоего предприятия, выслуживаясь перед Саюдисом, организует рабочий день 7 ноября, то не подчиняйся этому кощунственному приказу, не выходи на работу.

Напиши официальное заявление директору своего предприятия и зарегистрируй его у секретаря. В заявлении укажи, что являешься гражданином СССР и что находишься под защитой юрисдикции Союза ССР, поэтому отказываешься выходить на работу в день общенародного праздника. Второй экземпляр заявления оставь себе. Помни, тебя защитит Закон Союза ССР.

Да здравствует Великий Октябрь — надежда всех угнетенных!

ДОЛОЙ САЮДИСТСКИХ БУРЖУЕВ! ВСЕ НА МИТИНГ 7 НОЯБРЯ!

Республиканский Совет Социалистического
Движения за перестройку в Литве
«Венибе — Единство — Едность»

Socialistinio judėjimo už persitvarkymą Lietuvoje „Vienybė – Jedinstvo – Ednosc" respublikinės tarybos kvietimas į mitingą

Juk tą įsimintiną dieną, kai M. Burokevičiaus „Jedinstvos" šalininkai ir pagalbininkai pradėjo daužyti Aukščiausiosios Tarybos langus, Ministrės Pirmininkės Lietuvoje nebuvo. Tarp Vyriausybės narių būta sutrikimo, netgi niekas – nei R. Ozolas, nei aš – oficialiai nebuvome įgalioti kalbėti Vyriausybės vardu. Nežinau net, kodėl aš ėmiausi šios misijos. Prieš

išvykstant Premjerei mes visiškai nebuvom aptarę panašių galimų situacijų. Taigi tuo metu mūsų veikla buvo prastai organizuota. Tuo tarpu nepriklausomybės priešininkai sutelkė visas savo pajėgas ir paramą iš „centro". Pažymėtina, kad tuo metu versti Vyriausybę vieningai reikalavo ir radikaliai nusiteikę dešinieji politikai, ir Lietuvos nepriklausomybės priešininkai – Maskvos politikos Lietuvoje vykdytojai.

Sausio 8 d. protesto mitingą prie Aukščiausiosios Tarybos dėl kainų pakėlimo, nukreiptą prieš Ministrės Pirmininkės K. Prunskienės vadovaujamą Vyriausybę, pradėjo Lietuvos Laisvės Lygos vadovo A. Terlecko sukviesti mitinguotojai. Vėliau čia pradėjo mitinguoti su tais pačiais reikalavimais Lietuvos priešininkai „jedinstveninkai", palaikomi savo šalininkų ir rėmėjų. A. Terleckui supratus, kam pasitarnauja jo mitingas, jo sutelkti žmonės, Vyriausybę pulti nustojo ir ėmėsi agituoti ginti Parlamentą.

Jedinstveninkams nepavyko užimti Parlamento, tačiau jie nenuleido rankų. Vilniuje pasirodė kvietimai į kitą mitingą. Štai vienas toks LKP (TSKP) „platformininkų" bei anonimiško „Lietuvos demokratinių jėgų kongreso" lietuvių ir rusų kalba atspausdintas kvietimas:

Gerbiami vilniečiai!

Padarytas neeilinis žingsnis bloginant Lietuvos žmonių gyvenimą. Trigubas kainų kėlimas maisto prekėms – tai valdžios nekompetentingumo, dangstomo melagingais pažadais, apraiška. Jis pakerta žmonių pasitikėjimą Vyriausybe ir Aukščiausiąja Taryba, veda į žymų didžiosios daugumos krašto žmonių gyvenimo lygio kritimą, naujas bėdas ir vargus.

TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJA
LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS
CENTRO KOMITETAS

Gedimino pr. 11. Tel. 61-53-72

.... mėn. ...... d.

Nr. ______

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛИТВЫ

гор. Вильнюс, пр. Гедимино 11. Тел. 61-53-72

7 января 1991 г.

№ 11

Президенту Союза ССР,
Генеральному Секретарю ЦК КПСС
тов. Горбачёву М.С.

Многоуважаемый Михаил Сергеевич !

Сложившаяся сегодня в Литве обстановка носит кризисный, взрывоопасный характер. Опасение за судьбу народа, республики и всего нашего государства вынуждают меня обратиться к Вам со следующими предложениями:

Первое: Сепаратистское руководство Литвы открыто ведёт дело к отрыву республики от Советского Союза и восстановлению в ней буржуазного строя. Парламент и правительство Литвы в своих

(...)

5. После введения президентского правления в крупных городах на территории Литвы вводится в действие Закон СССР о правовом режиме чрезвычайного положения от 3.04.1990 г.

6. После стабилизации политической, экономической и правовой обстановки в республике ПГК и его исполнительные структуры организуют в течение срока, установленного Президентом СССР, новые выборы в Верховный Совет Литовской ССР и передают вновь избранному парламенту всю полноту власти.

Первый секретарь ЦК Компартии Литвы,
Председатель Конгресса демократических
сил Литвы М.Бурокявичюс

М. Бурокявичюс

" " января 1991 г.

LKP (TSKP) CK sekretoriaus ir nežinomo, vadinamojo „Lietuvos demokratinių jėgų kongreso" pirmininko M. Burokevičiaus 1991 01 07 raštas TSRS Prezidentui M. Gorbačiovui su prašymu įvesti Lietuvoje diktatūrinį prezidentinį valdymą. (Lietuvos Aukščiausiasis teismas. M. Burokevičiaus baudžiamoji byla.)

Prieš Lietuvos Respublikos valdžią nusiteikusi „Jedinstvos" ir jos šalininkų minia veržiasi į Aukščiausiosios Tarybos rūmus. 1991 01 08. *(ELTOS nuotr.)*

Užkirsti kelią valdžios savivaliavimui gali tik susitelkimas, vieningas ir tvirtas visų mūsų – NE!

Kviečiame visus vilniečius į mitingą išreikšti savo pažiūras trigubam maisto prekių kainų kėlimui nuo 1991 01 07.

Mitingas įvyks prie Lietuvos respublikos Aukščiausiosios Tarybos rūmų 1991 01 09. Pradžia 16 val.

Lietuvos Komunistų partijos
Vilniaus miesto komitetas
Lietuvos demokratinių jėgų kongresas

Kai sausio 8 d. K. Prunskienės vadovaujama Vyriausybė atsistatydinimo, po poros dienų Aukščiausiosios Tarybos Pirmininko V. Landsbergio siūlymu Aukščiausioji Taryba Lietu-

Gerbiami vilniečiai!

Padarytas neeilinis žingsnis bloginant Lietuvos žmonių gyvenimą. Trigubas kainų kėlimas maisto prekėms — tai valdžios nekompetingumo, dangstomo melagingais pažadais, apraiška. Jis pakerta žmonių pasitikėjimą Vyriausybe ir Aukščiausiąja Taryba ,veda į žymų didžiosios daugumos krašto žmonių gyvenimo lygio kritimą, naujas bėdas ir vargus.

Užkirsti kelią valdžios savivaliavimui gali tik susitelkimas, vieningas ir tvirtas visų mūsų — NE!

Kviečiame visus vilniečius į mitingą išreikšti savo pažiūras trigubam maisto prekių kainų kėlimui nuo 1991 01 07.

Mitingas įvyks prie Lietuvos respublikos Aukščiausios Tarybos rūmų 1991 01 09. Pradžia 16 val.

Lietuvos Komunistų partijos
Vilniaus miesto komitetas

Lietuvos demokratinių jėgų
kongresas

УВАЖАЕМЫЕ ВИЛЬНЮСЦЫ!

Нынешние руководители Литвы пришли к власти, обещая нам процветание и благополучие. Результатами некомпетентных решений и авантюристических амбиций новоявленных правителей стали: безработица, неуверенность в завтрашнем дне, утрата социальных гарантий, а с сегодняшнего дня и скачок к обнищанию, страданиям и лишениям. Повышение цен на продукты питания в три-пять раз окончательно подорвали доверие к Правительству и Верховному Совету. Остановить самоуправство властей может только наша сплоченность единое и твердое - НЕТ!

ЖИТЕЛИ ВИЛЬНЮСА!

Сплотимся и скажем НЕТ правителям и политикам, ведущим нас к обнищанию и голоду!

Новые цены — нож в спину доверию людей!

Выразим свой протест на митинге 9 января в 16 час. у Верховного Совета Литвы.

Вильнюсский городской комитет
Компартии Литвы

Lietuvos nepriklausomybės priešininkų kvietimas į protesto mitingą dėl kainų pakėlimo prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų

Lietuvos Respublikos Ministrė Pirmininkė K. Prunskienė ir Ministrės Pirmininkės pavaduotojas A. Brazauskas Aukščiausiosios Tarybos rūmų salėje svarstant Vyriausybės veiklą po „jedinstveninkų" bandymo užimti Aukščiausiosios Tarybos rūmus. 1991 01 08. *(ELTOS nuotr.)*

vos Respublikos Ministru Pirmininku paskyrė deputatą Albertą Šimėną.

Jau anksčiau kritikuojant mūsų Vyriausybę ypač reiškėsi iki nepriklausomybės paskelbimo nei politikoje, nei ekonominėje veikloje negirdėtas deputatas Gediminas Vagnorius. Dar prieš mūsų Vyriausybės atsistatydinimą Aukščiausiojoje Taryboje ėjo kalbos apie tai, kad po mūsų G. Vagnorius gali būti siūlomas Ministru Pirmininku. Tačiau po to, kai Aukščiausiojoje Taryboje 1990 m. vasarą susikūrė Sąjūdžio centro frakcija, Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir radikalieji jo šalininkai jau neturėjo besąlyginės daugumos ir privalėjo skaitytis su Centro frakcijos nuomone, kuriai ypač radikalaus G. Vagnoriaus kandidatūra nebuvo priimtina. A. Šimėno

kandidatūra, nors ir su didelėmis abejonėmis, buvo priimtina Aukščiausiosios Tarybos daugumai. Taip jis sausio 10 d. ir tapo Lietuvos Respublikos Ministru Pirmininku.

Tą sausio penktadienį, pamenu, Albertą Šimėną V. Landsbergis pristatė K. Prunskienei. Mūsų, Vyriausybės narių, niekas nekvietė, šiame akte mes nedalyvavome, kad ir kaip tai atrodytų keista. Aš maniau, kad bus sukviesti visi Vyriausybės nariai: A. Šimėnas turėtų būti pristatytas Vyriausybei, išklausyti visų jos narių informaciją.

Taip nebuvo. Popiet jis atėjo pas mane. Aš buvau tuo labai nustebintas. A. Šimėnas palankiai nusiteikęs kreipėsi į mane sakydamas, kad kažkas turi perduoti Vyriausybės reikalus. O pagrindinė Vyriausybės veikla vis dėlto buvo ūkinė – ekonominė. Aš jam atsakiau, kad, žinoma, ūkinės veiklos, gamybos sferos reikalus esu pasirengęs bet kada perduoti ir tikiuosi, jog artimiausiu metu bus vicepremjeras, kuris juos perims.

– Jeigu jums įdomu, – pasakiau, – galiu apie esamą situaciją papasakoti.

Tam mes ir paskyrėm aną penktadienio pavakarę.

Pokalbis buvo labai įdomus. Pasakyčiau, kad A. Šimėnas labai geranoriškai kalbėjosi ir tada, ir vėliau, vakare, su Vyriausybės nariais, ir kitą dieną.

Šeštadienio, sausio 12-osios, rytas buvo ypatingas. A. Šimėnas mane pakvietė anksti, apie 6-tą valandą, kad atvažiuočiau; jis norįs pasitarti, kaip užmegzti ryšius su Tarybų Sąjungos vadovybe. Aš įsivaizdavau, kad su aukščiausio rango vadovybe, tad nedelsdamas, kaip jis ir prašė, nuvykau į Vyriausybės rūmus ir kiek galėdamas padėjau. Žinančiam ryšiai su Tarybų Sąjungos vadovybe buvo gana paprasti, bet sudė-

Aukščiausiosios Tarybos tribūnoje – kandidatas į Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko postą deputatas A. Šimėnas. Už jo – šią kandidatūrą pateikęs Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis. 1991 01 10. *(ELTOS nuotr.)*

tingi nežinančiam. Bandėm ieškoti ir M. Gorbačiovo, ir kitų, bandėm gelbėti Vilniaus geležinkelio stotį nuo 24 keleivinių traukinių, kurie buvo ją visą tiesiog apgulę. Kai kurie pastatai buvo užgrobti, geležinkelio stoties darbas paraližuotas, nes prie durų, kur buvo viso geležinkelio valdymo pultas, stovėjo šarvuotis. Teko kalbėti ir su N. Konarevu, susisiekimo ministru, su jo pavaduotojais, su karinės apygardos vadovu, kad duotų nurodymus išlaisvinti geležinkelį... Pokalbiai buvo nemalonūs. Kalbėjo ir A. Šimėnas, ir aš jam padėjau. Susirinko visa Vyriausybė, visą dieną tarėmės, svarstėm...

Sausio 13-osios, tai buvo sekmadienis, įvykiai išsamiai aprašyti; man jos įspūdžiai liko tokie pat kraupūs kaip ir visiems

Lietuvos žmonėms. Būdamas per dešimtį kilometrų nuo miesto centro, aš puikiausiai viską išgirdau, supratau ir šokau rengtis. Prisiminiau, kaip lygiai prieš metus – 1990 m. sausio 13-ąją, M. Gorbačiovui lankantis Lietuvoje, dalyvavau susitikime su tarybinės armijos generolais ir admirolais ir tada, nors ir užuominomis, išsakytus jų grasinimus mūsų nepriklausomybės siekiams. Supratau, kad dabar tie grasinimai, matyt, pradėti įgyvendinti.

Iškvietęs iš Vyriausybės garažo budinčią mašiną, nuvažiavau į Vyriausybės rūmus. Susirinko ministrai. Deja, tarp mūsų nebuvo Ministro Pirmininko A. Šimėno, ėmėme jo ieškoti... Ministro Pirmininko pavaduotojas R. Ozolas kažką nerišliai aiškino apie specialų, mums nežinomą Ministro Pirmininko veiklos planą...

Apie paslaptingą A. Šimėno dingimo ir atsiradimo istoriją daug rašyta, įvairiomis variacijomis, tačiau ji vis dar tebėra paslaptinga. Tiesa, jo dingimo ir atsiradimo aplinkybėms ištirti buvo sudaryta Aukščiausiosios Tarybos komisija, buvo jos ataskaita, tačiau ir po to ne kažin kas paaiškėjo. Galbūt kada nors dar sužinosime visą tiesą.

Ankstyvą tos lemtingosios sausio 13-osios rytą Aukščiausioji Taryba, jos Pirmininko V. Landsbergio siūlymu, **laikinai**, iki A. Šimėno atsiradimo, Ministru Pirmininku paskyrė Gediminą Vagnorių. Tačiau tas „laikinumas" išliko ir po A. Šimėno atsiradimo. Pradėjo dirbti naujos sudėties Vyriausybė, kurios veikloje aš jau nedalyvavau.

Po 1991 m. rugpjūčio pučo Maskvoje ir konservatyviųjų komunistų pralaimėjimo bei tarybinės kariuomenės pasitraukimo iš buvusių Lietuvos komunistų partijos centro komiteto

rūmų Gedimino prospekte, Lietuvos Respublikos Vyriausybė iš pastato Lukiškių aikštėje persikėlė į buvusio LKP CK pastatą.

Ta proga noriu papasakoti, kaip tarybiniai kareiviai užėmė buvusius Lietuvos komunistų partijos rūmus. Tai buvo 1991 metų pavasarį. Tuo metu gyvenau Valakupiuose. Anksti ryte mankštindamasis bėgiojau ir pamačiau skubantį prie manęs milicininką. Jis pranešė, kad ginkluoti kareiviai – desantininkai užėmė Lietuvos komunistų partijos centro komiteto rūmus.

Apsirengęs skubiai atvažiavau į rūmus. Įėjęs į vidų, pamačiau daug kariška lauko uniforma apsirengusių ginkluotų kariškių su desantininkų skiriamaisiais ženklais. Prisistačiau esąs Lietuvos komunistų partijos pirmasis sekretorius, einantis į savo kabinetą. Eiti į kabinetą man netrukdė.

Kabinete specialiu ryšiu paskambinau generolui F. Kuzminui klausdamas, ar jis davė nurodymą užimti rūmus. Jis atsakė nieko apie tai nežinąs. Tada skambinau Tarybų Sąjungos Valstybės saugumo komiteto (KGB) pirmininkui V. Kriučkovui. Jis sakė apie rūmų užėmimą taip pat nieko nežinąs.

Paprašiau, kad į kabinetą ateitų rūmus užėmusių kariškių vadas. Atėjo karininkas su dviem automatais ginkluotais palydovais. Klausiau jo, kas davė nurodymą užimti rūmus, tačiau jis nieko neatsakė, tylėjo. Matyt, jam taip buvo įsakyta. Tada paprašiau patraukti kareivius nuo durų, iš fojė, negąsdinti ateinančių į darbą darbuotojų. Padėtis buvo labai įtempta, nežinojome tolimesnių „okupantų" tikslų.

Per tragiškuosius sausio įvykius jokių kontaktų su Tarybų Sąjungos vadovybe neturėjau. Tik po sausio 11–13 žudynių, prezidento M. Gorbačiovo kvietimu, su Lietuvos komunistų partijos antruoju sekretoriumi V. Beriozovu ir žurnalistu

Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas V. Landsbergis ir po A. Šimėno dingimo Ministru Pirmininku paskirtas deputatas G. Vagnorius. 1991 01. *(ELTOS nuotr.)*

D. Šniuku buvome nuvykę pas jį. M. Gorbačiovas tada minėjo, kad jam sausio 13-osios naktį paskambino KGB pirmininkas V. Kriučkovas ir pasakė, jog Vilniuje žūsta žmonės. „Po to iki ryto visą naktį neužmigau“,– sakė M. Gorbačiovas. Pokalbio metu jis teiravosi apie sausio įvykius Lietuvoje.

Išėję iš M. Gorbačiovo kabineto ant laiptų susitikome A. Jakovlevą, kuris sakė siūlysiąs M. Gorbačiovui vykti į Vilnių, į sausio 13-ąją žuvusiųjų laidotuves, užsakyti gėlių ir padėti prie kiekvieno žuvusiojo karsto.

Rytojaus dieną sužinojome, kad M. Gorbačiovas niekur vykti nesiruošia. Atseit numatyti visokie renginiai, ne ta politinė situacija ir t. t. A. Jakovlevas sakė, kad M. Gorbačiovas iš pradžių jo pasiūlymą buvo priėmęs, tačiau vėliau vykti į Vilnių atsisakė. A. Jakovlevas 1991 m. išleistoje knygoje prisime-

na, kad apie tragiškuosius sausio įvykius Vilniuje sužinojęs tą pačią naktį ir rytą nuėjęs pas M. Gorbačiovą siūlydamas sudaryti nepriklausomą komisiją, kuri ištirtų tragiškuosius įvykius. A. Jakovlevas rašo:

„Gorbačiovas išklausė manęs, pagalvojo ir... sutiko. Pridūręs, jog išskris ryt rytą, paprašė, kad susisiekčiau su Landsbergiu ir paklausčiau jo nuomonės. Aš paskambinau į Vilnių, Landsbergis pritarė tam sumanymui. Susitarėme, kur Gorbačiovas kalbės. Ignatenka, tuometinis Gorbačiovo spaudos sektoriaus sekretorius, ėmėsi rengti kalbas.

Tačiau rytą nieko neįvyko [...] Kodėl? Pasirodo, Kriučkovas atkalbėjo pareiškęs, jog negali garantuoti prezidento saugumo Vilniuje. Savaime aišku, kad Kriučkovas „negalėjo garantuoti", juk jis geriau už kitus žinojo, kas iš tikrųjų vyko Vilniuje"[27].

Dramatiški 1991 m. sausio įvykiai sutvirtino Lietuvos žmonių siekį gyventi laisvoje, nepriklausomoje demokratinėje valstybėje.

---

[27] *Jakovlevas A.* Atminties akivarai. V., 2002, p. 298.

Pabaigos žodis

Mielas skaitytojau, jeigu perskaitęs šią knygą pajutai to įsimintino Lietuvai laikotarpio dvasią, nuotaikas, dar sykį pamąstei apie kai kuriuos žmones, viliuosi, jog savo tikslą bent iš dalies pasiekiau.

Laikas greitai bėga. Nepastebi, kaip atsiduri naujame laikotarpyje, kurio jau kitos nuotaikos, kiti žmonės, o svarbiausia – kitos galimybės. Ima atrodyti, kad tai, kas vyko dar taip neseniai, jau nuėjo į praeitį, tapo nebeaktualu, nereikšminga. Nežinau, ar yra žmogiška anų laikų įvykius vertinti dabartiniu masteliu, kai mūsų kraštas laisvas, nepriklausomas, mūsų valstybė pripažinta pasaulio, kai nebėra nei Tarybų Sąjungos, nei jos centro represinių organizacijų.

Kodėl tada kalbėjai šiaip ir taip, o nepasakei kitaip, neatrėžei, nepareikalavai? Oponentai, norėdami apjuodinti, apkaltinti, sąmoningai pamiršta anų laikų mūsų padėtį ir galimybes.

O kur jūs patys tada buvote? Ar ne po šluota? Todėl nutariau sąmoningai panaudoti kai kurių politinių veikėjų anuometinių kalbų ištraukas, kad priminčiau, jog ir jie buvo varžomi to meto padėties.

Prabėgo ketveri metai, atnešę daug naujo visose mūsų gyvenimo srityse. Daugelis žmonių neatpažįstamai pasikeitė. Tačiau nepulkime jų smerkti. Pseudosocialistinė sistema, kuria daugelį dešimtmečių rėmėsi Maskvos režimas, paliko mumyse gilius randus. Dešimtys ir šimtai iškiliausių žmonių perėjo Sibiro lagerius, šalo ir kentė išvežti į negyvenamas šiaurės vietas. Vieni žuvo, kiti liko gyvi ir šiandieną yra tarp mūsų. Jų tie randai giliausi. Lenkiame jiems savo galvas.

O mes, kurie ir anais metais likome Lietuvoje, gyvenome, mokėmės, dirbome prievartinės sistemos sąlygomis. Visi mes, nesvarbu, kur šiandien esame, – dešinėje, centre, kairėje, – vienaip ar kitaip buvome prisitaikę prie tokio gyvenimo būdo. Žinoma, su nedidelėmis išimtimis.

Tai kodėl šiandien vieni imasi teisėjų vaidmens, dedasi esą teisūs, nepakeičiami, o visus kitus laiko išdavikais, parsidavėliais, kolaborantais?

Mielieji, juk mes su daugeliu iš jūsų buvome vienoje partijoje, komjaunime, mokėmės tose pačiose mokyklose, dirbome tose pačiose įstaigose, gavome tuos pačius mokslų daktarų, profesorių, nusipelniusiųjų vardus.

Neplėsiu šitos temos. Ji pati skaudžiausia mums visiems. Neteisingas kai kurių trečiųjų nepriklausomybės metų vadovų skatinamas priešiškumas, politinė konfrontacija, visų veiklos sferų politizavimas – svarbiausia priežastis, kad griaunama ekonomika, ardoma ir švaistoma tai, kas sukurta.

Aš valdžią suprantu kaip didžiausią atsakomybę, kurią reikia jausti žmonėms, kaip žmogaus interesų gynimą, bent kiek normalesnių gyvenimo sąlygų kūrimą, aprūpinimą.

Deja, kai kas šią svarbiausią valdžios pareigą užmiršta.

Štai kur mes esame. Kai kas guodžiasi, kad visa tai todėl, jog sugriuvo Rytų imperijos ekonomika. Tai tiesa – sugriuvo. Bet susimąstykime, ką padarėme patys. Tikrai ateina laikas apsidairyti ir pamąstyti.

Pasižiūrėkime vienas kitam į akis ir pasakykime:

„Mielas Lietuvos žmogau, duok ranką! Neprisiminkime, kas kuo buvome! Mūsų tiek nedaug, išgirskime vienas kitą, dirbkime kartu.

Tik mūsų visų pastangomis galime sukurti tikrai nepriklausomą, klestinčią, tvirtą Lietuvos valstybę".

Šiandien privalome tai padaryti. Tai visų mūsų sąžinės reikalas.

Vilnius, 1992 m. rugpjūčio 17 d.

Nuo šių žodžių parašymo prabėgo vienuolika metų. Mūsų Lietuva pasikeitė neatpažįstamai. Lietuvoje jau seniai nėra svetimos kariuomenės. Savarankiška mūsų ekonomika, ūkis. Didelėmis krašto žmonių pastangomis Lietuva išsivadavo nuo Tarybų Sąjungos ir jos teisių perėmėjos Rusijos Federacijos beatodairiškos ūkinės ir ekonominės priklausomybės.

Šis dešimtmetis man buvo ypatingas – Lietuvos žmonių pasirinkimu penkerius metus ėjau valstybės vadovo – Lietuvos Respublikos Prezidento – pareigas. Dabar tenka vadovauti Lietuvos Respublikos Vyriausybei. Lietuva pakviesta būti NATO nare, o 2003 m. balandžio 16 d. pasirašiau ypatingos svarbos dokumentą apie Lietuvos stojimą į Europos Sąjungą. Tačiau tai – jau ne šios knygos tema.

Šiandien Lietuvos miestuose – blizgančios parduotuvių vitrinos, kyla modernūs daugiaaukščiai pastatai, gatvėse nuosavų automobilių grūstys. Yra labai turtingai gyvenančių žmonių, tačiau tokių, deja, nedaug. O skurdo daug. Gerokai daugiau galėtų būti ir gyvenančių pasiturimai. Kai kurios 1992-aisiais mano įvardintos Lietuvos gyvenimo problemos neišnyko, tačiau stengiamės jas spręsti.

Per šį laikotarpį apie tuos lemtinguosius 1988–1991 metus išėjo daugelio politikų atsiminimų knygos, tačiau kiekvienas tų įvykių dalyvis juos matė kitaip, kitaip suprato. Ši knyga – apie mano tų metų patyrimą ir įspūdžius. Tikiuosi, kad ir ji galės būti vienu iš šaltinių XX-ojo amžiaus pabaigos Lietuvos istorijos tyrinėtojams.

2004. 01. 15.

Šaltiniai ir literatūra

Archyvai

Lietuvos ypatingasis archyvas. LKP dokumentų skyrius. F. 1771, ap. 272, b. 1. 266.

Knygos

1. *Aistis J.* Milfordo gatvės elegijos. V., 1991, p. 382, 477.
2. *Dambrauskas Liudas*. Žvilgsnis į dabartį. K., 1992, p. 46.
3. *Genzelis B.* Sąjūdis. V., 1999, p. 13.
4. *Jakovlevas A.* Atminties akivarai. V., 2002, p. 210.
5. *Kudaba Č.* Nerimas kelyje su pamokymais pačiam sau. Kn.: Pėsčiojo riterio dalia. K., 1995, p. 132.
6. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. V., 1990, p. 12–16.
7. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 34–36.
8. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienuoliktojo šaukimo) dešimtoji sesija. Stenogramos. V., 1989, p. 328.
9. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos (vienuoliktojo šaukimo) septynioliktoji sesija. Stenogramos. V., 1990, p. 483.
10. „Neeilinį LKP suvažiavimą vertinu pozityviai". J. Šmulkščio interviu P. Masilioniui. Kn.: Lemties posūkis. V., 1999, p. 266.
11. *Urbšys J.* Atsiminimai. K., 1990, p. 80.

Periodika

Nauja vaga. 1990.

Tiesa. 1988–1989.

Известия ЦК КПСС. 1990.

Santrumpos

AT	–	Aukščiausioji Taryba
KGB	–	*Комитет государственной безопасности* (Rus.) Valstybės saugumo komitetas
LKF	–	Lietuvos kultūros fondas
LKJS	–	Lietuvos komunistinė jaunimo sąjunga
LKP	–	Lietuvos komunistų partija
LKP CK	–	Lietuvos komunistų partijos centro komitetas
LPS	–	Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis
LTSR	–	Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika
TSKP	–	Tarybų Sąjungos komunistų partija
TSKP CK	–	Tarybų Sąjungos komunistų partijos centro komitetas
TSRS	–	Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjunga

Summary

Algirdas Brazauskas, the author of the book *„Apsisprendimas"* (*„Self-Determination"*), commits to paper his reminiscences and thoughts about the 1980s, a decade which was critical to the Lithuanian national rebirth, and restoration of the statehood. This is the second enriched edition of the memoir book published in 1993.

The author, who was at that time the leader of a transformed independent Lithuanian Communist Party, was destined to play a significant historic role in the struggle for the independence of the Lithuanian people in 1988–1990. His civic awareness and his line of actions immensely influenced hardly predictable development of Lithuania's liberation. Struggling with the vast imperial power of the Communist Party of the Soviet Union, he acted bravely and diplomatically. Through a balanced co-operation with the Soviet Union authorities and the Sąjūdis leaders, Brazauskas, who in fact was the leader of the Lithuanian SSR in 1988–1990, managed to neutralise the pressure which Moscow exerted on the national liberation movement, and thereby significantly contributed to the peaceful restoration of independence in

Lithuania. It is to Brazauskas' credit that the re-establishment of the independence proclaimed on 11 March 1990 claimed no victims. The Preface to the book discloses the personality of the author who is so closely associated with the events and facts described in the book.

The book starts with the economic survey of the Soviet Lithuania in the 1980s. It tells about the achievements of the Lithuanian people at that time in a number of areas, specifically focusing on the construction of educational and cultural facilities, industrial companies and the European standard motorways. Certain chapters describe problems of the Lithuanian economy alongside well known decision-makers of that time. The author shares his recollections about the Lithuanian Communist Party and its activities in the 1970s and 1980s suggesting to look at the national resurrection of the Lithuanian people and their path towards independence from the angle of the Central Committee of the LCP.

„Perestroika" initiated by Mikhail Gorbachiov and the Sąjūdis set up by the Lithuanian intellectual and the academic elite laid down the most essential preconditions for the Lithuanian national rebirth. The book discloses the opinion of the Lithuanian Communist Party concerning the first steps of the Sąjudis movement and the Constituent Assembly of the Sąjūdis. Before the Assembly Brazauskas, with the consent of the Sąjūdis, was elected the First Secretary of the Lithuanian Communist Party, attended the Sąjūdis Assembly, where he delivered a speech. The book reports on Barazauskas' participation in mass meetings organised by the Sąjūdis movement and highlights his personal impressions.

In 1989, the Soviet Union held the USSR People's Deputies elections and the author of the book was among the candidates to the People's Deputies. Brazauskas writes about the elections to the USSR People's Deputies in Lithuania and their subsequent work in Moscow. At that time Sąjūdis activists highly encouraged A. Brazauskas to carry out radical measures to restore independence, while the Soviet Union used all possible means to slow down liberation of Lithuania, its transition to real democracy and aspirations to become a sovereign state. The author gives an account of this very sensitive situation entangled between two extremes.

The author remembers that back in late 1989 the Lithuanian Communist Party seceded from the Soviet Union Communist Party thereby destroying dictatorial monolith of the party. It was a very complicated, ambivalent process. The conclusions of the XX Congress of the LCP proclaimed that „the goal of the independent Lithuanian Communist Party is to build the independent and democratic state of Lithuania, implement humanist ideals of socialism – freedom of the individual and social justice – and to ensure the conditions for the historic continuity for the benefit of the entire Lithuanian nation and all people in Lithuania."

The leadership of the Soviet Union refused to put up with the decision of the Lithuanian Communists, and in early 1990, Mikhail Gorbachiov, the leader of the Soviet Union, personally came to Lithuania to clarify people's views and to restore „public order". The book describes Gorbachiov and other Soviet leaders' attempts to threaten Lithuanian people and force them to surrender.

The book elaborates on Brazauskas' activities, who in early 1990 was President of the Supreme Council Presidium of the Lithuanian SSR; the book focuses on the elections to the Supreme Council of the LSSR, the restoration of the independent of Lithuania, and the elections of the Parliament leadership. After restoration of independence, the author was appointed Deputy Prime Minister of the Republic of Lithuania. He shares his reminiscences about that very complicated period of liberation of the state. The book depicts the tragic events in January 1991, and the Soviet Union efforts to force by arms and violence the Republic of Lithuania to obey to the Soviet Union.

The author also highlights the transformation from the totalitarian and coercive Soviet system to democracy. The book describes various meetings and discussions with the Soviet Union leader Mikhail Gorbachiov and other high-ranking officials and leaders of various agencies; it also tells about Brazauskas and his colleagues' „trial" organised in Moscow by the USSR Communist Party authorities after Lithuania's succession from the Soviet Union Communist Party in late December 1989.

The book provides the authentic description of the events witnessed by the author who actively participated in all developments.

Резюме

Книга Альгирдаса Бразаускаса „Самоопределение“ – воспоминания и мысли автора о роковых восьмидесятых годах 20 в., годах национального возрождения и восстановления государственности Литвы. Это второе, дополненное издание книги воспоминаний, вышедшей в свет в 1993 году.

В борьбе литовского народа за независимость 1988–1990 годов важную историческую роль суждено было сыграть и автору книги – руководителю перестроившейся, независимой Коммунистической партии Литвы. От его чувства гражданственности, его действий в значительной степени зависела трудно прогнозируемая судьба проходившего в то время процесса освобождения Литвы. В схватке с могущественной, империалистической властью Коммунистической партии Советского Союза он действовал и дипломатически, и решительно. В 1988–1990 г. А. Бразаускас, общаясь в качестве фактического руководителя Литовской ССР с руководством Советского Союза и контактируя с лидерами Литовского движения за перестройку (Саюдис), нейтрализовал оказываемое Москвой давление на процесс литовского национального освобождения, внося

тем самым весомый вклад в восстановление мирным путем независимости Литвы. Большой заслугой А. Бразаускаса является и то, что Литва 11 марта 1990 г. восстановила свою независимость без жертв. В предисловии книги личность автора освещается в тесной связи с описываемыми в книге фактами и событиями.

Книга начинается с обзора экономической ситуации в советской Литве в восьмидесятые годы 20 в. В ней говорится о возведенных в то время усилиями жителей Литвы культурно-образовательных объектах, промышленных предприятиях, построенных дорогах европейского уровня. Вспоминаются существовавшие в то время проблемы хозяйства Литвы, люди, ответственные за принятие решений. Далее автор книги делится воспоминаниями о Коммунистической партии Литвы восьмидесятых–девяностых годов 20 в., ее деятельности, о том, как национальное возрождение литовского народа, путь к независимости представлялся из здания Центрального комитета Коммунистической партии Литвы.

Одной из важнейших предпосылок литовского национального возрождения была перестройка, начатая М. Горбачевым, и Саюдис, созданный по инициативе интеллигенции, просвещенного общества Литвы. В книге говорится об отношении Коммунистической партии Литвы к созданию Саюдиса, об Учредительном съезде Саюдиса. А. Бразаускас с одобрения Саюдиса перед съездом был избран первым секретарем Коммунистической партии Литвы и принимал участие в съезде Саюдиса, выступил с речью. В книге описывается участие автора в организуемых Саюдисом массовых митингах, его впечатления.

В Советском Союзе в 1989 г. проходили выборы народных депутатов СССР, в которых участвовал и автор книги. А. Бразаускас рассказывает о проводившихся в Литве выборах народных депутатов СССР, об их деятельности в Москве. В то время активисты Саюдиса Литвы призывали А. Бразаускаса незамедлительно приступить к радикальным действиям по восстановлению независимости, а руководство Советского Союза всячески пыталось сдержать стремление к свободе, демократии и независимости Литвы. Автор книги освещает это положение между двумя противоположностями.

Автор вспоминает, как в конце 1989 г. Коммунистическая партия Литвы отделилась от Коммунистической партии Советского Союза, нарушив тем самым диктаторскую монолитность этой партии. Это был сложный, неоднозначный процесс. Постановление XX съезда КПЛ провозглашало, что *целью самостоятельной Коммунистической партии Литвы является независимое, демократическое Литовское государство, осуществление гуманистических идеалов – свобод человека и социальной справедливости – и создание литовскому народу, всем жителям Литвы условий для исторической преемственности.*

Руководство Советского Союза не хотело мириться с решением коммунистов Литвы и в начале 1990 г. в Литву лично прибыл руководитель Советского Союза М. Горбачев, чтобы узнать мнение ее жителей и „навести порядок“. Рассказывается о попытках М. Горбачева и других руководителей Советского Союза напугать жителей Литвы и заставить их отступить.

В книге широко описывается деятельность А. Бразаускаса, председателя Президиума Верховного Совета Литовской ССР в начале 1990 г., выборы в Верховный Совет Литовской ССР, восстановление независимости Литвы, формирование руководства Парламента. После восстановления независимости автор работал заместителем Премьер-Министра Литовской Республики. В книге он делится воспоминаниями об этом очень сложном периоде становления свободного государства. В книге освещается также беспокойный январь 1991 г., попытка Советского Союза оружием, насилием заставить Литовскую Республику подчиниться Советскому Союзу.

В книге автор освещает мирную трансформацию тоталитарной, насильственной системы Советского Союза в Литве в демократический строй. Здесь описываются также встречи, беседы с руководителем Советского Союза Михаилом Горбачевым и другими руководителями этого государства и отдельных ведомств, говорится о „суде“ над А. Бразаускасом и его соратниками, организованном в Москве руководством Коммунистической партии Советского Союза после выхода Коммунистической партии Литвы из Коммунистической партии Советского Союза в конце декабря 1989 г. и позднее.

Это подлинное свидетельство очевидца и участника описываемых событий.

Asmenvardžių rodyklė

Turinys